

دەوڵەتی ئیسلامی

مزگێنیه ڕێنمویی بەخشەکان بۆ ئەنجامدەرانی

کــــردەوە

شەهادەتخوازییەکان

شێخ ئەبی حەسەن فەڵەستینی (تقبله الله)

وەرگێڕانی: ئاری عبدالرحمن

مزگێنیە ڕێنموییە بەخشەکان بۆ ئەنجامدەرانی

کــــــــردەوە شەهادەتخوازییەکان

نووسینی:

شێخ ئەبی حەسەن فەڵەستینی

(الله تعالى لێی وەربگرێت)

بڵاوکراوەتەوە لە لایەن کتێبخانەی هیممە

وەرگێڕانی: ئاری عبدالرحمن

الدَّوْلَةُ الإِسْلَامِيَّةُ
خلافةُ على مِنهاجِ النُّبوَّة

چاپی دووەم
شەعبان
—— ١٤٣٧ هـ ——

پێشەکی وەرگێڕ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله القوي المتين، ناصر عباده المؤمنين، وهازم أحزاب الكافرين، والصلاة والسلام على قائد المجاهدين محمد وعلى آله وصحبه أجمعين، أما بعد:

الله تعالى فەرموویەتی: {وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ} [الحديد - ٢٥].

سوپاس و ستایش بۆ الله کە بە فەزڵ و منەتی خۆی ئاسانی کرد ئەم کتێبە وەربگێڕدرێت بۆ سەر زمانی کوردی، وە -إن شاء الله- ببێتە هۆکارێك بۆ نەهێشتنی کەلێنی گومان لای خوێنەری ڕاستگۆ و حەقویست دەربارەی کردەوە شەهادەتخوازییە موبارەك و پیرۆزەکان.

دەربارەی ئەم کتێبەش پێویست ناکات من ڕوونکردنەوە بدەم لەکاتێکدا پێشەکیەکانی داهاتوو بەسن کە ڕادەی گرنگی و چێژبەخشی ئەم کتێبە ڕوون بکەنەوە، سەبارەت بە دەقی نووسراوەکەی نووسەریش بەڕاستی گەوهەرێکی بە نرخ و مەرجانێکی پڕشنگە و ڕووناکاییە بۆ ئەو کەسەی حەقی دەوێت یاخود گومان لە دڵیدا هەیە سەبارەت بەم کردەوە کوفر تۆقێنانە.

داواکارین لە الله بە بەهەشی فیردەوس پاداشتی نووسەرەکەی بداتەوە کە وتەکانی بە خوێنی خۆی سەلماند، وە داواکارین بیکاتە هۆکارێك بۆ هیدایەتی هەرکەسێك کە گومانی هەبێت لەم مەسەلەیە، وە ببێتە هاندەرێك بۆ ئەو کەسانەی بەجەرگ و خەمخۆرن بۆ ئەم دینە.

داواش لە الله تعالی دەکەم پاداشتی گشت ئەو موسڵمانە دڵسۆزانەش بداتەوە کە یارمەتیان داوم لە وەرگێڕان و ئامادەکردنی ئەم کتێبە.

هەروەها لێی داواکارم ئیخلاص و نییەتپاکی ببەخشێت بە هەموو لایەکمان و کردەوەکانمان لە قیامەت ببنە بەڵگە بەدەستمانەوە و نەبن بە بەڵگە بەسەرمانەوە... اللهم آمین.

پێشەکی چاپی دووەم

الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله، وعلى آله وصحبه ومن والاه أما بعد:

بەڕاستی کردەوە شەهادەتخوازیەکان بە هەموو شێوازەکانی بریتیە لە چەکێکی کوشندەی وێرانکەر کە الله تعالى موجاهیدانی ڕێگای خۆی ڕێنموویی کردووە بۆ ئەو چەکە، کافر و موڕتەدانیش خاوەنی ئەو چەکە نین، وە بەڕاستی دەوڵەتی ئیسلامی لە جەنگەکانی سەردەم بە باشترین شێوە ئەو چەکەی بەکار هێناوە، لە ئەنجامدا شار و ناوچەکانی پێ فەتح کرد، وە گیراوەکانی پێ ئازاد کرد، وە بەهۆی ئەو چەکە کۆشکی خیلافەتی ئیسلامی دامەزراند، هەروەها بەو چەکەش جوولەکە و نەسارا و ڕافیضە و موڕتەدانی تۆقاند، تا وای لێهاتووە بە دووری ڕێی یەك مانگ لە تەکبیرەکانی موجاهیدان دەترسن.

وە ئەمەی بەردەستت -برای خوێنەر- توێژینەوەیەکی گرنگ و چەسپاوە، دەربارەی حوکمی ئەم کردەوە شەهادەتخوازیانە و هاندان لەسەری، یەکێك لە شێخەکانی دەوڵەتی ئیسلامی نووسیویەتی، شێخی شەهادەتخواز أبو الحسن الفلسطيني، کە بە پشتێنە بۆمبڕێژکراوەکەی ئەنجامیدا بەسەر ئەمریکیە خاچپەرستەکان لەناوچەی (اللّاين) لە باکووری ویلایەتی بەغداد نزیکەی شەش ساڵ پێش ئێستا، الله تعالى لەڕیزی شەهیدەکان قبوڵی بکات و پاداشتی ئەم وتانەی بۆ بەردەوام بکات تا ڕۆژی قیامەت.

الدولة الإسلامية
شـــعبـان ١٤٣٧ هـ

پێشەکی چاپی یەکەم

الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله، وعلى آله وصحبه ومن والاه أما بعد:

ئەم پەیـــامە کورتـــە دەربـــارەی بنچیـــنەگەری (تأصـــیل) بـــۆ کـــردەوە شەهادەتخوازیەکان و شـەرعی بوونیـەتی، شـێخ (رحمـه اللـه) نووسـیویەتی بەر لەوەی هیجرەت بکات بۆ عێراق.

الله تعالى قەدەری وابوو بۆ ئەم پیاوە کە ئەم دونیایە جێ نەهێڵێت پێش ئەوەی بە خوێنی خۆی ئیمزا لەسەر ئەم وتانە بکات، کاتێك کەوتە نێو کەمینێکی خاچپەرستان و لەپێشتریشدا پشتێنە بۆمبڕێژکراوەکەی لێ جیا نەدەبوویەوە، وە کاتێک داوای لێکرا تەسلیم بێت خۆی کرد بەناو ئەو کاروانەی کە دەوری ئۆتۆمبێلەکەی ئەویان دابوو لە هەموو لایەك، خۆی بەناویاندا تەقاندەوە.

ئێمەش وا حیساب دەکەین کە ئەو ڕاستی کرد لەم وتانە و داوا دەکەین لەو کەسانە بێت کە دەربارەیان وتراوە: {مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا}.

جا ئەمە لە خەیاڵ و دڵت ون نەبێت -ئەی خۆشەویست- لەکاتێکدا تۆ ئەم ماددەیە دەخوێنیتەوە..

مكتبة الهمة ١٤٣١ هـ

پێشەكی نووسەر

بسم الله الرحمن الرحيم

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

أما بعد:

الله تعالى فەرموویەتی: {وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ} [البقرة : ١٥٤]

واتە: مەڵێن بەو كەسانەی كە لەپێناو الله دەكوژرێن مردوون، بەڵكو زیندوون بەڵام ئێوە هەستی پێ ناكەن.

هەروەها فەرموویەتی: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ} [البقرة ؛ ٢٠٧]

واتە: هەندێ خەڵكیش هەن (پێچەوانەی ئەوانەی باسكران) خۆیان دەفرۆشن بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی الله، خوای گەورەش بەسۆزو میهرەبانە بەرامبەر بەرامبەر ئەو جۆرە بەندانەی.

شێخی ئیسلام ئیبن تەیمیە ﵀ فەرموویەتی: (موسلیم لە سەحیحەكەی خۆیدا لە پێغەمبەرەوە ﷺ چیرۆكی هاوەڵانی ئوخدود(چاڵەكان) ڕیوایەت دەكات تیایدا هاتووە: (مێرمنداڵەكە فەرمانی بە كوشتنی نەفسی خۆی كرد لەپێناو بەرژەوەندی

دەرکەوتن و سەرکەوتنی دین)، لەبەر ئەمەش چوار پێشەواکە بە جائیزیان داناوە کە موسڵمان خۆی بکات بەناو ڕیزی کافران، ئەگەرچی گومانیشی زاڵ بێت بەوەی کە دەیکوژن؛ ئەگەر هاتوو لەمەدا بەرژەوەندییێکی بۆ موسڵمانان تێدابێت، ئێمەش وتەمان لەسەر ئەو بابەتە درێژکردۆتەوە لە شوێنێکی تر، جا ئەگەر پیاو ئەو شتە بکات کە بڕوای وابێت دەکوژرێت لەپێناو بەرژەوەندی جیهاد، سەرەڕای ئەوەی کوشتنی نەفسی خۆی گەورەترە لەکوشتنی غەیری خۆی؛ ئەمە ئەوەیە کە دەبێتە هۆی کوشتنی غەیری خۆی لەپێناو بەرژەوەندی دین کە بەدەست نایەت تەنها بەو شتە نەبێت، هەروەها بەرپەرچدانەوەی زیانی دوژمنی شێوێنەر و تێکدەری دین و دونیا کە بەرپەرچ نادرێتەوە و تێك ناشکێنرێت تەنها بەمە نەبێت، ئەوە لەپێشترە) وتەکەی کۆتایی هات.

لە سەردەمی ئێمەشدا قسەکردن نوێ بۆتەوە لەسەر جۆرێکی نوێ و داهێنراو لە کردەوەی جیهادیی، کە ئەویش بریتیە لەو کردەوەیەی ناسراوە بە (الاستشهادي) "کردەوەی شەهادەتخوازی" لای ئەوانەی بە حەڵاڵی دەزانن، وە (الانتحاري) "خۆکوشتن" لای ئەو کەسانەی بە حەرام و قەدەغەی دەزانن، خەڵکیش لەبارەیەوە ڕاجیاییان تێکەوتووە لەنێوان بە حەڵاڵزان و بە حەڕامزان، مشتومڕیش زۆر بوو دەربارەی مەشڕوعیەت و شەرعی بوونی، تا وای لێهات کەناڵە ئاسمانیەکان و هۆیەکانی ڕاگەیاندن و کۆبوونەوە گەورە نێودەوڵەتیەکان و بنکەکانی دەوڵەتە گەورەکانیش باسی دەکەن، هەمووشیان پرسیار دەکەن دەربارەی نهێنی ئەم جۆرە جەنگ و قیتالە، کە وایان لێهاتووە بە (ئیرهاب) تیرۆر ناوی دەبەن، ئەمەش وەك گەشبینییەك بەهۆی ئەوەی دەیبینن لە قەبارەی ئەو ترس و تۆقینەی کە ئەم جۆرە لە کاری جیهادیی بووەتە هۆکارەکەی!!

جا کردەوەیەك کە کۆبوونەوەکانی کوفر و یانەکانیان بە بەردەوامی باسی بکەن، وە کوفر قەت ڕق لێ هەڵسان و سوتانی بەرامبەر بەم کردەوەیە ناشارێتەوە، بە بەردەوامیش دەناڵێنێ بەدەست ئەو کەسانەی کە لێی دەدەن ئەوانەی کە ژیانی دونیا بەجێ دەهێڵن بەبێ هیچ لێپرسینەوە و سزایەک، جێ پەنجەکانیشیان ڕوون و ئاشکرایە بۆ بینەران، بەرکەوتنە ترسناکەکانیشیان لەناو جەرگەی ڕووداوەکان دەمێنێتەوە، چەکێک دادەنێت کە گورزەکەی کەمتر نیە لەهەر جۆرە چەکێک لە چەکەکانی تر.

ئەویش بریتیە لە چەکی ترس و تۆقین کە عەقڵی ژوورەکانی ئۆپەراسیۆن و دامەزراوەکانی هەواڵگری بردووە و شێواندوویەتی، هەروەها عەقڵی بەکرێ گیراوە نهێنیەکانیش، بۆیە تەکنەلۆجیاکانیان هیچ سودێکی پێ نەگەیاندن.

جا کردەوەیەکی وەك ئەمە پێویستە لەسەر موسڵمان کە گرنگی پێ بدات، هەروەها گەڕان و لێکۆڵینەوەی بۆ ئەنجام بدات، مەبەستی گەیشتن بە حوکمی الله لەبارەیەوە ، هەروەها بۆ ئەوەی خۆی بە دوور بگرێت لە کردەوە ئەنجامدان بەبێ بەڵگە و ڕوون کردنەوە.

بابی یەکەم

شێوازی توێژینەوەکە

١. وێنەکانی کردەوە شەهادەتخوازیەکان.

٢. ڕۆشنکردنەوەی هۆکارەکان لە وێنەکانی کردەوە شەهادەتخوازیەکان.

٣. ڕوونکردنەوە لەسەر هۆکارەکان لە وێنەکانی کردەوە شەهادەتخوازیەکان.

٤. پوختەکردنەوەی هۆکارەکانی کردەوە شەهادەتخوازیەکان.

٥. چەسپاندنی قیاسکردنی بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوون (إلتحام) لەسەر بابەتی ئینغیماس بە بۆمبڕێژ کردن (تفخیخ) [١].

---

١. تفخیخ: مانایەکی نزیکە لە بۆمبڕێژکردن و پەیوەستە پێیەوە، زۆرینەی کات لەگەڵ ئۆتۆمبێلی بۆمبڕێژکراو بەکار دەهێنرێت.

بەشی یەکەم

وێنەی کردەوە شەهادەتخوازیەکان

قسەکردن لەسەر کردەوە شەهادەتخوازیەکان ژمارەیەك وێنەی لێ دەبێتەوە، تیایدایە کە کراوە بووە بۆ گەڕان و لێکۆڵینەوە لای سەلەفی ئوممەت و پێشینان لە زانایان، وە هەیانە کە لەناکاو و تازە داهاتووە، کە گەڕان لەم بابەتەدا هاتۆتە کایەوە لەسەر سفرەکانی عیلم و کۆڕ و دانیشتنەکانی فیقە لەسەردەمی ئێمە، بەتایبەت دوای دەرکەوتنی تەکنەلۆژیای نوێ، هەروەها دەرکەوتنی وەکو دەمارێك بۆ جەنگی پێشکەوتوو.

بەڵام ئەو کردەوانە لە بنچینەدا دەگەڕێتەوە بۆ وەسف و سیفەتێکی هاوبەش کە بریتیە لە (**خۆخستنە ناو دوژمن - الإنغماس**) وە هەر بەو ناوەش ناسراوە لای زانایان وەکو نەخشەیەک بۆ مەسەلەکە و هێمایەك بۆی، ڕاستیەتی و حەقیقەتی ئەم ئینغیماس کردنەش: (ئەوەیە کە موسڵمانێك یاخود کۆمەڵێکی کەم خۆیان بکەن بەناو دوژمنێکی زۆر لە کافران).

ئەم حەقیقەتەش خۆی بە ژمارەیەک وەسف داپۆشیوە، کە چەند وێنەیەکی بە خەیاڵدا هاتووی جیاوازی دەرخست، بەڵام ئەو وێنانە هیچ جیاوازیەکی گەوهەری و بنچینەیی لەخۆناگرن، جا هەندێك لەوانەی کە سەیری شێوازەکانی مەسەلەکەیان کرد وا گومانیان برد کە هەندێك جیاوازی حەقیقی ڕاستەقینە لەخۆدەگرێت، کە بابەتەکەش بەو شێوەیە نیە چونکە کۆبوونەوەی ژمارەیەک لە هۆکارەکان لەنێو یەك مەسەلە شتێکی زانراو و بینراوە، ئەگەرچی ئەو هۆکارانە

کاریگەری لەسەر حوکمەکە بکەن یاخود نا، خۆگرتوو(قاصرة) بن یاخود پەل هاوێشتوو(متعدیة) بن.

وە کاتێک بە چاکی سەرنجی دەدرێت، دەکرێت کە جیاوازی بکەین لەنێوان دوو شێوازی بنچینەیی لە مەسەلەی ئینغیماس (کردەوە شەهادەتخوازیەکان) :

شێوازی یەکەم ئینغیماس کردن بە شەڕکردن و بەیەکداچوون (الإنغماس بالإلتحام) : ئەوەیە کە موسڵمانی موجاهید ئینغیماس بکات، یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان ئینغیماس بکەن بۆ ناو دوژمنێکی زۆر، بە مەبەستی زیانگەیاندن پێی، وە بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکی ڕاجح(واتە زاڵ بێت بەسەر زیان)، وە داواکردنی شەهادەت(شەهیدبوون)، لەگەڵ زاڵبوونی گومان یاخود دڵنیابوون لەوەی دەمرێت لەپێناو الله، بەهۆی کوژران بەدەستی دوژمن.

شێوازی دووەم ئینغیماس کردن بە بۆمبڕێژکردن و تەفخیخ (الإنغماس بالتلغیم والتفخیخ) : ئەوەیە کە موسڵمانی موجاهید دزە بکات، یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەن بۆ ناو دوژمنێکی زۆر، ، بە مەبەستی زیانگەیاندن پێی، وە بەدەست هێنانی بەرژەوەندیەکی زاڵ، وە داواکردنی شەهادەت(شەهیدبوون)، لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی دەمرێت لەپێناو الله، کە خۆی دەست پێبکات بە تەقاندنەوەی پشتێنە بۆمبڕێژکراوەکەی کە لەخۆی بەستووە، یاخود ئۆتۆمبێلێك یاخود کەشتیەک یاخود فڕۆکەکی بۆمبڕێژکراو یان نا، یاخود جگە لەوانەش لە هۆیە نوێیەکانی گورز وەشاندن.

ئەوەش ڕوونە کە شێوازی یەکەم مەبەستی قسەکانی زانایانە، بەڵگەهێنانەوەش بەو شێوازە و هاوشێوە کردنی لەسەر ڕۆیشتووە، بەڵام شێوازی دووەم شێوازێکی

لەناکاوی تازە داهاتووە لە ڕووکەشدا، پێویستی بە وردەکاری و سەرنجی زیاترە بۆ ئەوەی بەشی خۆی لە حوکمە شەرعیەکەی پێ بدرێت، وە بۆ وردەکاری و درێژەی زیاتر هەڵدەستین بە خستنەڕووی ڕوونکردنەوە بەو شێوەیەی خوارەوە:

أ- شێوازی یەکەم؛ ئینغیماس کردن بە بەیەکداچوون (الإنغماس بالالتحام) ئەم وێنانەی خوارەوەی لێ دەبنەوە:

١. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی گورز وەشاندن لێی (بقصد النكاية فيه)**، لەگەڵ زاڵبوونی گومان بەوەی کە دەمرێت لە پێناو الله بە کوژران بەدەستی دوژمن.

٢. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ و زاڵ**، لەگەڵ زاڵبوونی گومان بەوەی کە دەمرێت لەپێناو الله بە کوژران بەدەستی دوژمن.

٣. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی داواکردنی شەهیدبوون**، لەگەڵ زاڵبوونی گومان بەوەی کە دەمرێت لەپێناو الله بە کوژران بەدەستی دوژمن.

٤. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بەمەبەستی گورز وەشاندن لێی**، لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت لەپێناو الله بە کوژران بە دەستی دوژمن.

٥. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی بە دەستهێنانی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ**، لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت لە پێناو الله بە کوژران بەدەستی دوژمن.

٦. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی گەیشتن بە شەهادەت**، لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت لە پێناو الله بە کوژران بەدەستی دوژمن.

جا ئەمە شەش شێواز بوون، مەبەست لە ڕوونکردنەوەیان و درێژکردنەوەیان بریتیە لە شیکارکردنی وەسفەکانی مەسەلەکە، بۆ وەستان لەسەر هۆکارەکانی پەیوەست بە ئەسڵ و بنچینەکەی، ئەگەرچی لەوانەیە کە وەسفی تر بۆ مەسەلەکە هەبێت بەڵام دەبنە لق وپۆپ و لەو وەسفانە دەبنەوە کە باسمان کرد، جا پێویست بە باسکردنی ناکات ئەگەر هاتوو بنچینەیەکی لەگەڵ بوو بۆ ئەوەی پێیەوە پەیوەست بکرێت.

ب- شێوازی دووەم (ئینعیماس کردن بە بۆمبڕێژکردن): ئەمەش سێ وێنەی لێ دەبێتەوە:

١. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی گورز وەشاندن لێی**، لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت لەپێناو الله، وەك ئەوەی لەخۆیەوە دەست پێ بکات بە تەقاندنەوەی پشتێنە بۆمبڕێژکراوەکەی کە بەستویەتی، یاخود ئۆتۆمبێلێک یاخود کەشتییەک یاخود فڕۆکەیەکی بۆمبڕێژکراو بێت یان نا، یاخود جگە لەوانەش لە هۆکارە نوێیەکانی گورز لێدان.

٢. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی بەدەست هێنانی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ(زاڵ)**، لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت لەپێناو الله، لەخۆیەوە دەست پێ بکات بە تەقاندنەوەی پشتێنە بۆمبڕێژکراوەکەی کە بەستویەتی، یاخود ئۆتۆمبێلێک یاخود کەشتییەک یاخود فڕۆکەیەکی بۆمبڕێژکراو بێت یان نا، یاخود جگە لەوانەش لە هۆکارە نوێیەکانی گورز لێدان.

٣. موسڵمانی موجاهید یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان دزە بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، **بە مەبەستی داواکردنی شەهیدبوون،** لەگەڵ دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت لەپێناو الله، کە لەخۆیەوە دەست پێ بکات بە تەقاندنەوەی پشتێنە بۆمبڕێژکراوەکەی کە بەستویەتی، یاخود ئۆتۆمبێلێک یاخود کەشتییەک یاخود فڕۆکەیەکی بۆمبڕێژکراو بێت یان نا، یاخود جگە لەوانەش لە هۆکارە نوێیەکانی گورز لێدان.

تێبینی: ئەو وێنەو شێوازانەی کە لە هەردوو مەسەلەکەدا باسکراون تەنها لەوەدا کورت نابنەوە، بەڵکو دەکرێت شێوازی تریش هەبێت بە کۆکردنەوە لەنێوان وەسفەکان، ئەو شێوازە باسکراوانەش کەمترین ئەو هۆکارانەی کە وێنا دەکرێن لە مەسەلەکە لەخۆی گرتووە بە مەبەستی درێژەدان بە لێکۆڵینەوە لەسەریان.

بەشی دووەم

ئەو هۆکارانەی [1] کە پەیوەستن بە نۆ شێوازەکە (وێنەکانی هەردوو مەسەلەکە)

دوای شیکارکردنی شێوازەکان، ئەو هۆکارانە ڕوون دەکەینەوە کە شێوازەکانی پێشوو لەخۆدەگرن کە بریتیین لە نۆ هۆکار:

١. دزە کردنە نێو دوژمن (الانغماس في العدو)

٢. مەبەستی گورز وەشاندن لێی (قصد النكاية فيه)

٣. داواکردنی بەرژەوەندیەکی زاڵ (طلب مصلحة راجحة)

٤. داواکردنی شەهیدبوون (طلب الشهادة)

٥. زاڵبوونی گومان بەوەی دەمرێت (غلبة الظن بالموت)

٦. دڵنیابوون لەوەی کە دەمرێت (اليقين بالموت)

٧. بوونە هۆکار لە کوشتنی نەفس (التسبب بقتل النفس)

٨. ڕاستەوخۆ بوون بە هۆکار لە کوشتنی نەفس (المباشرة بقتل النفس)

٩. لە پێناو الله (في سبيل الله)

جا بۆ توێژینەوە لە شەرعیەتی ئەم کردەوانە پێویستە لێکۆڵینەوە بکرێت لە هۆکارەکانی پێشوو (ئەو وەسفانەی کە پەیوەستن بە حەقیقەتی ئینغیماس "دزە کردن")، هەروەها ڕوونکردنەوەی حەقیقەتە شەرعیەکەی و بنچینەکانی.

١. هۆکار لێرەدا وەرگیراوە لە وشەی "مناط" کە لای بنچینە زانەکان بریتیە لە هۆکار یاخود عیللەتێک بۆ حوکمدان بەسەر بابەتێکی دیاریکراو.

بەشی سێیەم

ڕوونکردنەوەی هۆکارەکانی شێوازەکان لە کردەوەکان

١. هۆکاری یەکەم: دزە کردنە نێو دوژمن (الانغماس في العدوّ).

کردەوە شەهادەتخوازیەکان، یاخود کردەوە فیداییەکان، بریتیە لە جۆرێك لە کردەوەکان کە کەسێک یان چەند کەسێک پێی هەڵدەستن دژی دوژمنێک کە ژمارە و کەرەستەیان لەوان زیاترە، هەرچەندە ئەوانەی پێشڕەوی دەکەن بۆ ئەنجامدانی ئەو کردەوانە پێشوەختە دەزانن کە سەرەنجامیان یەک شتە (ئەویش بریتیە لە مردن)، جا هەر ئەم شتەشە کە یەقینیان پێی هەیە یاخود گومانیان زاڵبووە پێی.

جا زۆرترین شێوازیش کە لە سەردەمی ئێستاماندا بەکار دەهێنرێت بۆ کردەوە شەهادەتخوازیەکان، بریتیە لە بۆمبڕێژکردنی جەستە یان ئۆتۆمبێل یان جانتا، وە چوونە نێو گردبوونەوەکانی دوژمن بەو شتانەوە، یان ناوچە چالاك و زیندەییەکانی، وە بەرژەوەندییە گرنگەکانی، ئینجا تەقاندنەوەی لە کات و شوێنی گونجاو، کە بەهۆی ئەمەوە زۆرترین قوربانی یاخود زەرەر و زیان لە ڕیزەکانی دوژمن بخاتەوە، بە سەرنجدانی ئامرازی لەناکاوی و قوڵایی داخل بوون، جا بە سروشتی حاڵ ئەنجامدەری کردەوەکە یەکەمینی کوژراوەکانە، چونکە زۆربەی کات ئەو نزیکترینیانە لە مادده تەقەمەنیەکە.

هەروەها شێوازێکی تر هەیە، ئەوەیە کە موجاهیدی چەکدار هەڵبکوتێتە سەر سەنگەرەکانی دوژمن، یاخود ناوچەکانی کۆبوونەوەی، وە لە نزیکەوە تەقەیان لێ بکات، هاوکات ئەو پێشتر چووەتە نێو ئەو کردەوەیە هەر لە بنەڕەتدا بیری لە

دەرچوون نەکردۆتەوە، وە هیچ پلانێکی دانەناوە بۆ گەڕانەوە، چونکە ئامانجەکەی یەک شتە ئەویش ئەوەیە کە زۆرترین ژمارە لە کوژراو بنێتەوە لە ڕیزەکانی دوژمن، وە بەدڵنیاییەوە بمرێت، ئەمەیە شێوازی ئەو کردەوە شەهادەتخوازیانەی کە لەم سەردەمەدا بەکار دەهێنرێت.

حەقیقەتی هەڵکوتان (الاقتحام) بریتیە لە ڕوو بەڕووبوونەوەی دوژمنێکی زۆر بە کەمینەیەک (تاکێك یان کۆمەڵێك)، خەیاڵی ئەوە ناکات کە ڕزگاری ببێت لە تیاچوونێکی ڕاستەقینە و بەدیهاتوو، چ جای ئەوەی سەرکەوتنێکی تەواو بەدەست بهێنێت بە ڕیشەکێشکردنی شکۆ و هێزی دوژمنەکە، وە توێژینەوە لە بەڵگەکانی ئەم ئینغیماسە و هەڵکوتانیش بەدرێژی و بەوردی دێت لە دواییدا.

٢. هۆکاری دووەم: مەبەستی گورز وەشاندن لە دوژمن (قصد النكاية في العدو).

ئیبن حەجەر لە فتح الباري دەڵێت: «وَمَعْنَاهُ الْمُبَالغَة فِي الْأَذَى وَقَالَ بن سِيدَهْ نَكَأَ الْعَدُوُّ نِكَايَةً أَصَابَ مِنْهُ».

واتە: ماناکەی بریتیە لە موبالەغە و زیادەڕەوی لە زیان گەیاندن، هەروەها ابن سیدە دەڵێت: گورزێکی دا لە دوژمنەکەی واتە پێکای و زیانی پێگەیاند.

هەروەها لە عون المعبود هاتووە: «وفي النهاية يقال نكيت في العدو، أنكي؛ نكاية فأنا ناكٍ إِذَا أَكْثَرْتُ فِيهِمُ الْجِرَاحَ وَالْقَتْلَ فَوَهَنُوا لِذَلِكَ».

جا گورز لێدان (النكاية) داواکراوێکی شەرعییە لە بنچینەکانی جیهادی فەرمان پێکراو، بۆ کوشتنی کافران، وە بەرپەرچدانەوە و تێکشکاندنیان و تۆقاندنیان و داخ و حەسرەت پێدانیان، هەروەها گەیاندنی ئازار و زیان پێیان.

الله تعالى دەفەرموێت: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ} [التوبة: ٧٣]

واتە: ئەی پەیامبەر، جیهادی کافر و مونافیقان بکەو توند و تیژ بە بەرامبەریان، ماڵ و شوێنی مانەوەشیان دۆزەخە و خراپترین سەرەنجام و کۆتاییە.

هەروەها دەفەرموێت: {قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ} [التوبة: ١٤]

واتە: بجەنگن لەدژیان، الله تعالى بە دەستی ئێوە سزاو ئەشکەنجەیان دەدات و سەرشۆڕ و ڕیسوایان دەکات و ئێوەش سەردەخات بەسەریاندا و شیفای دڵی گەلی ئیمانداران دەدات.

هەروەها فەرموویەتی: {وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]

واتە: هەرچی لە تواناتاندا هەیە بۆ بەهێزکردنی سوپای ئیسلام بیخەنە گەڕو ئامادەیی بکەن لە ئامادەکردنی هەموو جۆرە ئەسپ و (هۆکانی تری گواستنەوە) کەمتەرخەمی مەکەن تا دوژمنانی الله و دوژمنانی خۆتانی پێ چاوترسێن بکەن.

ڕووی دەلالەت و بەڵگەش لەم ئایەتانە: ئەوەیە کە الله تعالى فەرمانی بە جیهادی کافران کردووە، هەروەها کوشتنیان و توندوتیژی بەرامبەریان، هەروەها ئەشکەنجەدانیان و تۆقاندنیان، هەموو ئەمانەش لە ماناکانی گورز لێدانە کە مەبەست لێی گەیاندنی ئازار و زیانە بە دوژمن.

جا گورز لێدان لە شەرعدا فەرمانی پێکراوە، کە لە مەبەستەکانی جیهاد و ئامانجەکانیەتی، ئەم داواکراوە شەرعیەش بەدی هاتووە و بوونی هەیە لە شێوازی ڕوونکراوەی کردەوە شەهادەتخوازیەکان.

لە شەرعیشدا هیچ دەقێك نەهاتووە کە ئەم گورز لێدانە مەرجدار بکات بە مەرجێك، یاخود وەستێنراو بێت لەسەر سنوورێک، تەنها ئەوە نەبێت کە هاتووە لەبارەی نەهی کردن لە وێنەکانی گورز لێدانی (النكاية) قەدەغەکراو لە شەرعدا، وەکو کوشتنی ژن و منداڵ و پیر، جا ئەم نەهی کردنە بۆ نموونەیەکی تەسک و سنووردارکراوە، ئەگەر هاتوو بە مەبەست نەکوژرێن و لە یەکتر جیا بکرێنەوە، ئەگەرنا شەرع ڕێگەی بە کوشتنیان داوە هەروەك لە فەرموودەی الصعب بن الجثامة هاتووە [کە دواتر باسی دەکرێت]، لەحاڵەتێک گەر هاتوو پێویستیەکی شەرعی یان بەرژەوەندیەکی زاڵ بەدەست بێت لە زیادەڕەوی و موبالەغەکردن لە گورز لێدان، وەکو بەسەردادانیان لە کاتی شەو، و سوتاندن، و ژەهراویکردن، و ڕووخاندن، لە حاڵی توانا نەبوون بۆ جیاکردنەوە، لەئەنجامدا بەرژەوەندی بەدەستهاتوو لە گورز لێدان پێش دەخرێت و لاسەنگ و زاڵ دەبێت بەسەر بەرژەوەندی هێشتنەوەی ئافرەت و منداڵ و پیرەکان.

لەبەر ئەوەش گورز لێدانی شەرعی فەرمانپێکراو مەرجدار نیە و سنووردار نەکراوە، ئەم گورز لێدانەش بەپێی توانا و بەردەست بوون وەدەست دێت، لە هۆکارەکان و ئامێرەکان و کەرەستەکان، ئەمەش لەسەر بنچینەی بەناوبانگ بونیات دەنرێت: (ما لا يتم المأمور إلا به فهو مأمور به) واتە: ئەگەر فەرمانپێکراو تەواو نەبێت و بەجێ نەیەت تەنها بەهۆی شتێکەوە نەبێت ئەوا ئەو شتە فەرمانی پێکراوە.

لەگەڵ سەرنجدانی ئەوەی کە هەڵسان بە واجبی گورز لێدانی فەرمانپێکراو، شەرع هانی لەسەر داوە کە موسڵمان هەڵسێت بە بەخشینی بەنرخترین شت کە هەیەتی، ئەگەرچی ئەمە ببێتە هۆی لەناوچوونی نەفس و ماڵ و سامانیش لەپێناو الله، هەرچەندە پاراستنیان لەو شتە گرنگ و زەرورانەیە کە شەریعەت هاتووە بۆ پاراستنی.

هەروەها بۆ دەرخستنی کاریگەری ئەم هۆکارە لەسەر جەخت کردنەوە لە شەرعیبوونی کردەوە شەهادەتخوازیەکان ئەم پرسیارە دەکەین: ئایا ڕۆڵی کردەوە شەهادەتخوازیەکان چییە لە هەڵسان بە واجبی گورز وەشاندن و بەدیهێنانی لە واقیعدا؟

وەڵام: وەڵامەکە جێ دێڵین بۆ خاوەن ئەزموونەکان لە ئەهلی جیهاد: (گواستراوەتەوە لە پێگەی قەوقازی ئەلکترۆنی):

«سەبارەت بە کاریگەریەکەی لەسەر دوژمن، ئەوا ئێمە - بەگوێرەی واقیعێك کە تیایدا دەژین و هەستی پێدەکەین - بینیومانە کە کاریگەرییەکەی گەورەیە لەسەر دوژمن، بەڵکو هیچ جۆرێك لە کردەوەکان بوونی نیە کە ترسەکەی گەورەتر بێت لە دڵیان لەم جۆرە کردەوانە.

وە بە هۆکارەکانی - کردەوە شەهادەتخوازیەکان - خۆیان دوور خستۆتەوە لە تێکەڵاو بوونی خەڵك، هەروەها لە لاوازکردنیان و زەوت کردنیان، وە لە هەتکردنی ناموسیان، ئەمەش لە ترسی ئەم کردەوانە.

بەڵکو چالاكی هێزەكانیان كورت بۆتەوە لەسەر ئاشكراكردنی كردەوەی لەم شێوەیە پێش ڕوودانی، بۆیەش سەرقاڵ بوون بەمە و وازیان لە غەیری ئەو هێناوە ولله الحمد.

هەروەها ئەم كردەوانەش لە هەموو شێوازەكان زیاتر گورز دەدات لە دوژمن، وە كەمترین تێكچوو و كەمترین زیان و خەسارەتی بۆ ئەنجامدەران هەیە، هەروەها جگە لەوانیش لە كردەوەكانی هێرشبردنی تایبەت، وزە و كەرەستە و تواناكان بۆی كۆدەكرێتەوە پاشان هێرشەكە ئەنجام دەدرێت، وە لەوانەیە جاری وا هەبێت زیانی بۆ هێرشبەر هەبێت بەهۆی توند وتۆڵ بوون و قەڵابەندی بەرگریكار، بەڵام كردەوە شەهادەتخوازیەكان زیانە مرۆییەكانی بۆ موجاهیدان یەك كەسە، وە تێچووەكەشی خەریكە هەر باس ناكرێت لە بەرامبەر هێرشی ڕاستەوخۆ، زۆرینەی جاریش تێچووەكەی زیاتر نیە لە نرخی سووتەمەنی ئامێرە گوێزەرەوەكان كە تایبەتن بۆ گواستنەوەی پەنجا موجاهید بۆ ئەوەی هێرشەكە ئەنجام بدەن.

جا لەڕووی دەروونییەوە كاریگەریەكەی ئاشكرا و دیارە لەسەر دوژمن، چونكە شكاندنی دڵەكانیانی تێدایە، وە دەیانتۆقێنێت، هەروەها مەعنەویاتیان دەڕووخێنێت.

وە لە ڕووی ماددییەوە زیانەكانی دوژمن بەزۆری بەرز دەبێت، بەڵام بۆ موجاهیدان، لە ڕووی ماددی تێچووەكەی كەمترە لە هێرشی ڕاستەوخۆ، وە لە ڕووی زیانە مرۆییەكان، تەنها شەهیدێكە بەئیزنی الله». وتەكە كۆتایی هات

لێرەشدا ڕوون دەبێتەوە کە هۆکاری گورز لێدان (النكاية) گرنگ و کاریگەرە لە حوکمی کردەوە شەهادەتخوازیەکان، ئەمەش بەهۆی چوونی بۆ ناو شێوازەکانی ئەم کردەوانە بە چوونە ناوەوەیەکی بنچینەیی.

٣. هۆکاری سێیەم: داواکردنی بەرژەوەندیەکی زاڵ (طلب مصلحة راجحة).

بەرژەوەندیش لێرەدا جێگەی بایەخ و ئیعتبارە لە لایەنی شەرعەوە، دەچێتە نێو باسی جیهاد و ئامانجەکانی، کردەوە شەهادەتخوازیەکانیش جۆرێکە لە جۆرەکانی جیهاد و کارەکانی، ڕێسای شەرعی گشتیش لەم جۆرە بەرژەوەندیانەدا بریتیە لە: (رجحان جانب المصلحة فيها على المفسدة) واتە: زاڵ و قورسبوونی (راجح بوونی) لایەنی بەرژەوەندی و مەسڵەحەت بەسەر خراپە و مەفسەدەت.

نمونەکەشی لە پاراستنی پێنج شتە گرنگ و زەرورەکە - دین و گیان و سامان و ناموس و عەقڵ-: ئەوەیە کە جیهاد و کوشتنی موڕتەد لە شەرعدا دانراوە بۆ پاراستنی دین، هەروەها تۆڵەسەندنەوە (القصاص) لەشەرعدا دانراوە بۆ پاراستنی نەفس، وە حەد و سزای دزی لەشەرعدا دانراوە بۆ پاراستنی ماڵ و سامان، وە حەد و سزای زینا و بوهتان لەم بابەتە لەشەرعدا دانراوە بۆ پاراستنی عەرز و ناموس، وە حەد و سزای ئارەق خوارنەوە لەشەرعدا دانراوە بۆ پاراستنی عەقڵ.

جا بەرژەوەندی هەڵسان بە جیهادکردن لە بەرژەوەندیە بەرز و بڵندەکانە، کە تیایدا پاراستنی گرنگترین زەروورەتەکانی تێدایە کە بریتییە لە دین، ئەو بەرژەوەندیەش پێشخراوە بەسەر بەرژەوەندی هێشتنەوەی نەفس.

شیخ الاسلام ابن تيمية ﵀ دەڵێت: «ئەو شتەی کە واجبە هەندێ شتی تێدا حەڵاڵ و ڕێگەپێدراو دەبێت کە لە غەیری واجب ڕێگەپێدراو نابێت، ئەمەش

لەبەر ئەوەی بەرژەوەندی جێبەجێکردنی واجب خراپەو مەفسەدەی حەڕام دادەپۆشێت، شەرعدانەریش (الله تعالى) بەرژەوەندییەکان و خراپییەکان دیاری دەکات، ئینجا ئەگەر هاتوو کۆبوونەوە ئەوا بەرژەوەندی ڕاجح (زاڵ و قوڕس) پێشدەخرێت بەسەر خراپەو مەفسەدەی مەڕجوح (تای سوك لە تەرازوو)، هەر بۆیەش هەندێ شت لە جیهادی واجب ڕێگەیان پێدراوە کە لە غەیری ئەودا ڕێگەی پێ نەدراوە، تەنانەت ڕێگەی بەوە داوە کە دوژمن بە مەنجەنیق بەئامانج بگیرێت، ئەگەرچی ئەوە ببێتە هۆی کوژرانی ژن و منداڵ، بەڵام ئەنجامدانی ئەمە بە مەبەست حەڕامە (کوشتنی ژن و مناڵ)، هاووێنەکانی ئەمەش لە شەریعەتدا زۆرن». اهـ.

شیخ الاسلام ابن تیمیة فەرموویەتی: «لێرەشدا بابەتێك دێتە پێش، ئەوەیە کە هەر شتێک ئەنجامدانی چاکەی ڕاجح (زاڵ)ـی پێ ئەنجام نەدرا، تەنها بە خراپەیەك نەبێت کە سزاکەی کەمترە لێی، ئەوا دوو وێنەی هەیە، یەکەمیان ئەوەیە ئەگەر هاتوو نەیەتە دی تەنها بەو شتە نەبێت، ئەوا لێرەدا هیچ خراپەیەك نامێنێت، چونکە شتێك گەر واجب و خۆشویستراو (مستحب) تەواو نەبن تەنها بەهۆی ئەو شتەوە نەبێت ئەوا ئەو شتە واجبە یان خۆشویستراوە، ئینجا ئەگەر مەفسەدەو خراپیەکەی کەمتر بوو لەو بەرژەوەندی و مەسڵەحەتە ئەوا قەدەغەکراو نابێت، وەکو خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو بۆ کەسی بێچارە، هاوشێوەی ئەمانەش لە شتە قەدەغەکراوەکان کە پێویستییەکان ڕێگەی پێدەدەن، وەکو لەبەرکردنی ئاوریشم(حەریر) لەکاتی سەرما و ساردی توند، هاوشێوەی ئەمانەش.

ئەمەش باسێکی گرنگە، چونکە زۆرێك لە خەڵك هەست بە خراپی کردەوەکە دەکەن بەڵام سەرنجی ئەو پێویستیە نادات کە بەرهەڵستی ئەو خراپەیە دەکات،

کە بەهۆیەوە پاداشتی چاکەکە وەدەست دێت کە زیاتر دەخاتە سەری، بەشێوەیەك کە قەدەغەکراو دەچێتە نێو خۆشویستراو، یاخود دەبێتە ڕێگەپێدراو ئەگەر هیچ شتێک ڕەتی نەکاتەوە تەنها پێویستیەکە نەبێت، هەروەها لە کارە ڕێگەپێدراوەکان، بەڵکو تەنانەت فەرمانپێکراو بە واجب بوون یان بە خۆشویستراو (المستحب) ئەگەر هاتوو خراپەو مەفسەدەیەکی زاڵ بەرهەڵستی کرد وای لێدەکات ببێتە حەڕام یان مەڕجوح، وەکو ڕۆژوو گرتنی کەسی نەخۆش، یان خۆشۆردن بە ئاو بۆ کەسێك کە ترسی مردنی لەسەر بێت، هەروەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: «کوشتیان الله بیانکوژێت، ئایا بۆچی پرسیاریان نەدەکرد کاتێك کە نازانن، چونکە شیفاو چارەسەری نەزانین بریتیە لە پرسیارکردن».

جا لەسەر ئەم بنچینەیەش ئەوە بونیات دەنرێت کە جائیزە -لەهەندێ کات- پێچەوانەی سوننەتی خەلیفەکان بکرێت، هەروەك چۆن جائیزە واز لە هەندێ واجبەکانی شەریعەت بهێنرێت، وە ئەنجامدانی هەندێ لە قەدەغەکراوەکانی بۆ زەروورەت و پێویستی، ئەمەش ئەگەر هاتوو دەستەوسانی ڕوویدا لە جێبەجێکردنی هەندێك لە سوننەتەکانیان، یاخود پێویستی و زەروورەت بکەوێتە سەر هەندێك لەو شتانەی کە نەهیان لێکردووە، بەوەی کە واجبەکانی مەبەست لە پێشەوایەتی و ئیمارەت هەڵناستێت تەنها بەو شتە نەبێت کە زیانەکەی کەمترە». وتەکەی کۆتایی هات

ابن القیم فەرموویەتی: «هەموو فەرمانپێکراوێك بەرژەوەندیەکەی لاسەنگترە لەسەر واز لێهێنانی، ئەگەرچی بەلای دەروونەکانیشەوە ناخۆش بێت، الله تعالی فەرموویەتی: {كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ

لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} [التوبة: ٢١٦] واته: جەنگ لەسەرتان بڕیار دراوە کەشتێکی گرانە لاتان بەڵام لەوانەیە شتێکتان لا ناخۆش بێت کەچی خێر لەوەدا بێت، هەروەها لەوانەیە شتێکتان پێ خۆش بێت کەچی شەڕ لەوەدا بێت، بێگومان هەر الله خۆی دەزانێت ئێوە نایزانن.

جا ڕوونی کردۆتەوە کە ئەو جیهادەی فەرمانی پێکراوە، ئەگەرچی ناخۆشیش بێت بەلای دەروونەکان و قورس بێت بەسەریانەوە بەڵام بەرژەوەندیەکەی زاڵ و لاسەنگە، وە باشتریشە بۆیان و سەرەنجامەکەی ستایشکراوە ، هەروەها سود و فائیدەی زیاترە لەوەی کە دابنیشن لێی وە مانەوە و ئیسراحەت هەڵبژێردرێت بەسەریدا، چونکە ئەو شەڕ و خراپەیەی کە تیایەتی ون بوو و داپۆشراوە بە نیسبەت ئەو خێر و چاکەیەی کە لەخۆی گرتووە.

بەهەمان شێوە هەموو قەدەغەکراوێك خراپە و مەفسەدەکەی لاسەنگە، ئەگەرچی خۆشەویستیش بێت بەلای دەروونەکانەوە، هاوڕێك بێت لەگەڵ حەز و ئارەزوو، چونکە زەرەر و خراپیەکەی گەورەترە وەك لەو سود و قازانجەی کە تیایدا هەیە، ئەو سود و چێژەش داپۆشراو و لەناوچووە لەپاڵ خراپی و زیانەکەی، هەروەك الله تعالى فەرموویەتی: {وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا} [البقرة: ٢١٩] واتە: گوناهەکەیان گەورەترە لە سودەکەیان، وە فەرموویەتی: {وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ} [البقرة: ٢١٦] واتە: هەروەها لەوانەیە شتێکتان پێ خۆش بێت کەچی شەڕ لەوەدا بێت.

درێژکردنەوەی قسەکانیش لەم بابەتەدا، ئەوەیە ئەگەر هاتوو مەبەست لە بەرژەوەندی پاك و بێگەرد ئەوەیە کە لە خودی خۆی بێگەرد بێت لە هەر خراپەو

مەفسەدەیەك و تێکەڵاوی نەبێت، ئەوە گومان نیە لە هەبوونی، وە ئەگەر مەبەست لێی بەرژەوەندیەك بوو کە هیچ سەختی و ناخۆشیەکی تێکەڵاو نەبووبێت لەڕێگاکەی و هۆکاری پێگەیشتنی، وە لەخودی خۆیشیدا بوونی نەبێت ئەوا هەر بوونی نیە بەم ئیعتبار و دەربڕینە، چونکە بەرژەوەندی و خێر و خۆشیەکان و تەواوییەکان هەموویان بەدەست نایەن تەنها بە برێك لە سەختی و ناخۆشیەکان نەبێت، وە کەس ناتوانێت بپەڕێتەوە بۆ لایان تەنها بەسەر پردێك لە ماندوو بوون نەبێت، وە بەڕاستی بیرمەند و ژیرەکانی هەموو گەلێك کۆکن لەسەر ئەوەی کە نیعمەت و خۆشی بە خۆشی بەدەست نایەن، هەرکەسێکیش پشوو و ئیسراحەت هەڵبژێرێت ئەوا لە دەستی دەچێت، بۆیە بەگوێرەی توشبوون بە ناخۆشی و بەڵاکان و بەرگە گرتنی سەختییەکان؛ چێژ و خۆشی وەدەست دێت، ئەو کەسەی کە هیچ خەم و هەمێکی نیە ئەو کەسە هیچ خۆشیەکی بۆ نیە، وە هیچ چێژێك بۆ کەسێك نیە کە ئارامگرتنی نەبێت، وە هیچ خۆشی و کامەرانییەك بۆ ئەو کەسە نیە کە هیچ سەختی و مەینەتییێکی نەبێت، وە هیچ ئاسوودەییەك بۆ کەسێك نیە کە ماندووبوونی نەبێت، بەڵکو ئەگەر بەندە کەمێك ماندوو ببێت ئەوا ماوەیەکی درێژ ئیسراحەت دەکات، وە ئەگەر بەرگەی سەختی ئارامگرتن بۆ ساتێك ئەوا دەیبات بەرەو ژیانی هەتاهەتایی، هەموو ئەوەش کە هاوەڵانی خۆشی و نیعمەتی نەبڕاوە تیایدان ئەوە کاری ئارامگرتنی چەند ساتێکە.. والله المستعان ولا حول ولا قوة إلا بالله.

وە هەرچەندەی دەروونەکان بەرزتر و شکۆمەندتر بن و هیممەت و ورە بەرزتر بێت ئەوە ماندوویی جەستە زیاتر دەبێت، هەروەها بەشی لە ئیسراحەت کردن کەمتر دەبێت، هەروەك المتنبي دەڵێت:

وإذا كانت النفوس كبارا ... تعبت في مرادها الأجسام

واتە: ئەگەر هاتوو دەروونەکان گەورە بن ... ئەوا جەستەکان ماندوو دەبن لەپێناو ویست و مەبەستیدا.

هەروەها ابن الرومي دەڵێت:

قلب يظل على أفكاره ويد .... تمضي الأمور ونفس لهوها التعب

دڵێك سەرنجی بیرکردنەوەکانی دەدات هەروەها دەستێك .... کارەکان بەڕێوە دەبات دەروونێکیش ڕابواردنەکەی بریتیە لە ماندوویەتی.

هەروەها موسلیم لە سەحیحەکەی خۆیدا فەرموویەتی: یەحیای کوڕی ئەبی کەثیر فەرموویەتی: "عیلم و زانست بە پشوودانی جەستە بەدەست نایەت، هیچ گومانێکیش نیە لای هەموو کەسێکی عاقڵ کە پشووی تەواو بەپێی ماندووبوونەکەیە، هەروەها تەواوێتی نیعمەتەکان بەپێی بەرگە گرتنی سەختیەکانە لەڕێگاکەی، چونکە بەڕاستی تاك بوونی ئاسوودەیی و چێژ و خۆشییەکان (بەبێ بوونی ناخۆشی) تەنها لە دار السلام (بەهەشت) بەدەست دێت، بەڵام لەمماڵەدا (لەدونیا) نەخێر"... ». وتەکەی کۆتایی هات

بەرژەوەندیش لێرەدا نێردراو نیە کە شەریعەت شاهێدی لەسەر هیچ بایەخێکی نەدابێت، تاکو ڕێکخەرەکانی بەڵگە هێنانەوە لەبەرچاو بگیرێن بۆ بەڵگە هێنانەوە پێی، جا لە بابەتەکەی ئێمەدا بەرژەوەندی بنچینەیەکی هەیە کە پشتی پێ دەبەستێت، ئینجا ئەگەر وا دابنرێت کە هیچ بنچینەیەکی تایبەتی نیە پێیەوە ببەسترێتەوە ئەوا دەدرێتە پاڵی، وە هەر دەبێت حوکم بدرێت لەبارەیەوە، بۆیە

پێویستە حوکمی تێدا بدرێت بەو شتانەی کە هاوشێوەن بە بنچینە گشتییەکان کە جیهاد و کردارەکانی جیهاد ڕێکدەخات.

سودێك: بەرژەوەندیە مەبەستەکان لە کردەوەکان جۆراوجۆرن، دەگەڕێنەوە بۆ هەڵسەنگاندنی کەسانی خاوەن ئەزموون و شارەزایی، لەبەرچاو گرتنیشی جیاواز دەبێت بەپێی بەستنەوەی بە وردەکاریەکانی جیهاد و ئامانجەکانی، لەو بەرژەوەندیە ئاشکرایانەش لەم کردەوانە:

- ژیاندنەوەی جیهاد.

- جێگیرکردنی ماناکانی قوربانیدان لەپێناو الله.

- جورئەت و پێشڕەوی موسڵمانان لەکاتی مردنی هیممەت و ورە بەرزی.

- شکاندنی هێز و شکۆی کافران.

- کردنەوەی هەندێ لە سەنگەرەکان.

- لێدانی هەندێ ئامانج کە بەبێ ئەو کردەوانە ناتوانرێ بە ئامانج بگیرێن.

- بەدیهێنانی گورز و زیانێکی نموونەیی دیاریکراو...هتد.

ئاگاداری: هۆکاری گورز لێدان (النكاية)، هەروەها هۆکاری داواکردنی بەرژەوەندی لەنێوانیاندا گشتگیری و تایبەتی هەیە، چونکە گورز لێدان دەچێتە نێو گشتگیری بەرژەوەندی مەبەست، جا بەدیهێنانی گورز وەشاندن لە دوژمنان لە بەرژەوەندیەکانی جیهادی لەبەرچاو گیراوە، بەهەمان شێوە بەدەستهێنانی

هەندێك بەرژەوەندی دیاریکراو لە کردەوەکان دەچێتە نێو گشتگیری گورز لێدانی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ.

٤. هۆکاری چوارەم: داواکردنی شەهادەت (شەهید بوون).

داواکردنی شەهیدبوون هۆکارێکی سەربەخۆیە لەخودی خۆیدا- هەروەها سەربەخۆیە لە کاریگەری، وە وەسفی گورز لێدان بەدەست هاتووە بەڵام بە شوێن کەوتنی بۆ شەهادەت- لەکاتی جێگیر کردنی وتە لەسەر کردەوە شەهادەتخوازیەکان، بەڵگەکانیش زۆر بوون لەسەر فەرمانکردن پێی، هەروەها جۆش و خرۆش کردن و هاندان لەسەری، وە ئاماژەدان بە سەرەنجامەکەی، وە باسکردنی فەزڵ و گەورەییەکەی، بەڵگەکانیش جۆراوجۆر بوون لەسەر دەلالەت کردن و بەڵگە هێنانەوە لەسەر ئەمە، چونکە ئەو دەقانەی کە باسی شەهیدبوونیان کردووە و هانیان لەسەر داوە، ئەو تێگەیشتنەشی لێ وەردەگیرێت کە موسڵمان بۆی هەیە داوای شەهیدبوون بکات.

داواکاریش نابێتە داواکار مەگەر تەنها بەڕاستگۆییەوە داوای بکات، هەروەها پێداگری بکات و خۆی یەکلا بکاتەوە لەسەر داواکردنی، هەروەها پشتیوانی ئەو داوایەی خۆی بکات بە چوونە نێو هۆکارەکانی شەهیدبوون بۆ ئەوەی بەدەستی بهێنێت، وە هیچ لۆمەیەکیش لەسەر موسڵمان نیە ئەگەر هاتوو داواکردنی شەهادەت لە پێشینەی مەبەستەکانی بێت، هەروەها نیەتی گورز لێدانی بەدوادا بهێنێت، یاخود بەدەستهێنانی هەندێك بەرژەوەندی دیاریکراو- هەروەك لەو بەڵگانەدا دێت کە لەشوێنی خۆی باسی دەکەین- نمونەی ئەوەش کە هاتووە لەبارەی شەڕکردن تاکو مردن، هەروەها نمونەکەشی کە هاتووە لەبارەی ئاوات

خواستن بە شەهادەت، جا هەموو ئەمانە جەخت لەوە دەکەنەوە کە مانای شەهیدبوون سەربەخۆیە وەکو بکەرێك لە کردەوەکانی ئینغیماس و دزەکردن، وە ڕوونی دەکاتەوە کە ئەم مانایە نامۆ نیە لەڕووی بونیاتی بیروباوەڕی بنچینەیی لە دڵی موسڵمان، کە تەوحید تیایدا بەرز و بڵندە وەکو خاوەن مافێکی تاك لایەنە لەو دڵەدا.

چونکە بەرژەوەندیەکانی تەوحید لە هەموویان بەرز و بڵندترن، مافەکانیشی لەسەرووی هەموو مافێکەوەیە، قوربانیدانیش لەپێناو تەوحید لەباشترین قوربانی و گرانبەهاترینیانە، هەر لەپێناو ئەمەشدا ڕێگای شەهیدبوون دانراوە، ڕێگایەك کە شاهێدی و بەڵگەکان تیایدا پێشکەش دەکرێن لەسەر ڕاستگۆیی لە بانگەشەکاندا، دڵەکانیش تیایدا تاقیدەکرێنەوە، سینگەکانیش پاك وبێگەرد دەکرێنەوە، بۆ ئەوەی ئاڵتوونی تەوحید پاك و پوختە بکرێت، هەروەها بۆ ئەوەی پیس و پۆخڵیەتی شیرك و نیفاق لە دڵ دەربکرێت، الله تعالی فەرموویەتی: {قُل لَّوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ} [آل عمران: ١٥٤] واتە: پێیان بڵێ: ئەگەر لەماڵی خۆشتاندا بوونایە، ئەوانەی کە بڕیارە بکوژرانایە، دەبوا هەروایان بەسەر بهاتایەو لە شوێنی کوژرانیاندا ڕاکشانایە بێگومان الله تعالی ئەم شتانەتان بەسەر دەهێنێت تا ئەوەی لە دەروونتاندا هەیە تاقی بکاتەوە و چی لەدڵەکانتاندا هەیە خاوێنی بکاتەوە و حەقیقەتی دەربخات، ئەو خوایەش زانایە بەوەی کە لە ناخی سینەکاندا حەشار دراوە.

هاوشێوەی ئەم تاقیکردنەوەیەش لەگەڵ باوکی میللەت و پێشەوای حەنیفیەت ڕوویدا، إبراهیم عَلَيهِالسَّلَامُ، کە تاقیکرایەوە بە بەخشینی خۆشەویستی دەروونی

خۆی، تاقیکرایەوە بە سەربڕینی ڕۆحی دڵەکەی، وەك سەربەرزی و شکۆمەندییەك بۆ تەوحید، هەروەها پێشکەشێك بە خۆنزیك کردنەوە و قوربانی ملکەچ بوون و گوێڕایەڵی(السمع والطاعة)، هەروەها وەك بەجێهێنانێك بۆ ڕێبازی فەرمان و قەدەغەکردن {وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا} واتە: وە دین و وشەی الله هەمیشە بەرز و بڵندترە.

پاشان ئەم کەلیمەیە لە دڵی شوێنکەوتووانی دینی پاك وبێگەرد بەرز دەبێتەوە لە سەربازانی ئیسلام، داوای پەرستشی شکۆمەند کردن و ڕێزگرتن و گەورەکردنیان لێدەکات بۆ جەنابی تەوحید بە پێشڕەوی کردن و ڕۆیشتن بەرەو لای پادشاکەیان، هەروەها پەخشکردنی شەوق و تامەزرۆییەکەیان لە ڕێگەی بەهەشتی بەڵێنپێدراو، ئەی کەوایە چۆن وەڵام نادەنەوە و بەدەنگەوە نایەن؟! ئەی چۆن ڕاستەوخۆ نەڕۆن بۆ نێو پڕۆژەکانی شەهادەت؟! کە سوێند بێت ئەمە مامەڵەیەکە لە بەقازانجترین مامەڵەکان، بەڵام زۆرینەیان تێناگەن.

٦،٥ - هۆکارەکانی پێنجەم و شەشەم: زاڵبوونی گومان یان دڵنیابوون لە مردن.

هەردوو هۆکارەکەم لێرەدا کۆکردنەوە، بەهۆی سادەیی و کەمی جیاوازی لە نێوانیان، هەروەها نەمانی کاریگەری لە حوکمەکەدا، وە بۆ ڕوونکردنەوەی حەقیقەت و ڕاستیەکەیان دەڵێین:

قسەکردن لەسەر هەردوو هۆکارەکە لە دوو لایەنەوە دەبێت:

یەکەم: لەلایەنی خاوەن کردارەکە، ئەمەش دوو شێوازی تێدایە:

١. بەوەی کە خۆی پێشڕەوی بکات بەرەو ئەنجامدانی کردەوەکە، بەڵام ویست و مەبەستی لەسەر مردن نیە، بەڵکو مردن بەسەر گومانیدا زاڵدەبێت بەهۆی گەورەیی مەترسیەکانی دەوروبەری کردەوەکە، پاشانیش دەمرێت یاخود نامرێت.

٢. بەوەی بچێت بەرەو ئەنجامدانی کردەوەکە، لەکاتێکدا ویست و پێداگری هەیە لەسەر مردن و یەقین و دڵنیایی هەیە لەسەری، داواکاری شەهادەتە، بەبێ لەبەرچاو گرتنی قەبارەی مەترسیەکان –جا بوونی هەبێت یان نا- پاشان دەمرێت، ئەمەش لە حوکمی بینراوی بەربڵاو.

دووەم: لەڕووی واقیعەوە کە دوو شێوازی تێدایە:

١. ئەوەیە کە بارودۆخی کردەوەکە مەترسی زۆری تێدابێت، گومانی ڕزگار نەبوون تیایدا زاڵدەبێت، دوور لە نیەتی ئەنجامدەری کردەوەکە، ئینجا دەمرێت یان ڕزگاری دەبێت.

٢. ئەوەیە کە بارودۆخی کردەوەکە زۆر سەخت و دژوار بێت، بە شێوەیەك کە مەترسی تیایدا شتێکی دڵنیایی و یەقینییە، لەناوچوونیش شتێکی دڵنیاییە، مردنیش تیایدا بەدی هاتووە، دوور لە نیەتی ئەنجامدەری کردەوەکە، پاشان مردن دوای ئەمە.

سەبارەت بە لایەنی یەکەم، ڕوونە کە هیچ جیاوازیەك نیە لەنێوان زاڵ بوونی گومان و دڵنیایی، چونکە بۆ موسڵمان هەروەك ڕوونمان کردەوە ئەوەیە کە بە دڵ جەخت لەسەر شەهیدبوون بکاتەوە بە یەقین و دڵنیاییەوە، هەروەها داوای بکات بە زاڵبوونی گومان یاخود بە یەقین، هیچ بەڵگەیەکیش نیە قەدەغەی ئەم داواکردنە یاخود ئەم پێداگرییە بکات.

سەبارەت بە لایەنی دووەم، شتێکی زانراوە کە جیهاد و چوونە نێو جەنگ، سەرچاوەی لەناوچوون و لەناوبردنی نەفس و ماڵ و سامانە، بۆیە زاڵبوونی گومان بە مردن، وەسفێکە زۆر دووبارە دەبێتەوە لەسەر شێوازەکانی کردەوە جیهادییەکان، ئەگەر پێوە بەندیش نەبێت، ئەی چۆن بێت گەر هاتوو بزانێت زۆرینەی ڕووداوەکانی کردەوە جیهادییەکان و مەوقیف و ساتەکانی خۆیان بەستۆتەوە بە مردن و لەناوچوونی دڵنیاو بەدیهاتوو، گۆڕەپانەکانیشی شایەتی دەدەن لەسەر ئەوەی کە مردن دەرگاو پەنجەرەکانی خۆی داخستووە، بەتایبەت دوای ئەوەی تەکنەلۆجیای سەربازی پێشکەوتووە بەشێوەیەکی بێ بەزەییانە، هەروەها چەکی وێرانکەری گشتگیر پەیدا بووە، هەروەها جگە لەمانەش لە چەکەکانی لەناوبردن پەیدابوون نەك تەنها مرۆڤ لەناوببەن بەڵکو دروستکراوە زیندووەکانیش.

بۆیە پێویستە جیاوازی بکرێت لە نێوان هەردوو هۆکارەکە، ئەگەر هاتوو مۆڵەت بدەین بە زاڵبوونی گومان، قەدەغەش بکەین لە یەقین و دڵنیایی، ئەوکاتە پێویست دەبێت زۆرێك لە کردەوەکانی گۆڕەپانی جیهادیی پەك بخەین، هەروەها دەبێت تەسکایی بخەینە سەر موجاهیدان لە ئەنجامدانی کردەوە جەنگییەکانیان، سەرەڕای کەمی هێز و توانا، وە لاوازی یارمەتی و پشتیوانی (تەنها لەلایەن الله نەبێت).

جا لەگەڵ ئەمەش، هیچ بەڵگەیەك بوونی نیە کە جیاوازی نێوان ئەم دوو هۆکارە بکاتە جیاوازیەکی کاریگەر، چونکە جیاوازی نێوانیان تەنها وێنەییە، مەودای نێوانیشیان زۆر کورتە، بەتایبەت ئەگەر هاتوو هۆکاری تریش کۆبکرێنەوە

لەگەڵیان، هەروەها ئەو بەڵگانەش لەبەرچاو بگرین کە لە داهاتوو باسیان دەکەین، ئەوە ئەوکات جیاوازیەکە دەبێتە شتێکی خەیاڵی.

٨،٧- هۆکاری حەوتەم و هەشتەم: بوونە هۆکاری کوشتنی نەفس و ڕاستەوخۆ بەشداربوون تیایدا.

ئەم دوو دەستەواژەیە لە زمانی زاناو فەقیهەکان بەکارهاتوون بۆ جیاوازی کردن لەنێوان دوو حەقیقەت کە پەیوەندیان بە کردەوەکە هەیە، ئەو دوو حەقیقەتەش جیاوازن لە وێنەدا، بەڵام سەرەنجامەکەیان لە ڕووداو و کردەوەدا یەك شتە.

چونکە بوونە هۆکار (التسبب): بەشداریکردنە لە کردەوەکە بە هۆکارێکی دەرەکی بەبێ بەشداربوونی ڕاستەوخۆ تیایدا لە سەرەتا.

ڕاستەوخۆ بەشداربوونیش (المباشرة): دەستپێکردنی ڕووداوەکە یان کردەوەکە بە دەست.

لە بابەتەکەی ئێمەشدا، بوونە هۆکار: ئەوەیە کە موسڵمان بە دەستی دوژمن بکوژرێت، یاخود بە چەکەکەی (بۆمبەکان - ئامێرەکان - موشەکەکان)، بەشداریکردنی ڕاستەوخۆش: ئەوەیە کە موسڵمان لە سەرەتادا بکوژرێت، بە بۆمبڕێژکردنی نەفسی خۆی، ئینجا لە دوژمن بکوژێت.

وە لەکاتی لێکۆڵینەوە لە هەردوو هۆکارەکە دەردەکەوێت کە جیاوازی نێوانیان کاریگەر نیە لە حوکم، وەك ئاشکرایە سەختترین و توندترین بەرهەڵستی و ڕەخنە کە ڕوو بەڕووی کردەوە شەهادەتخوازیەکان کراونەتەوە لەلایەنی جیاوازی لەنێوان ئەم دوو هۆکارە هاتووە، بۆیەش قسەکردن لەسەر ئەمەمان تایبەت کردووە

لە توێژینەوەی چەسپاندنی قیاس لەنێوان هەردوو مەسەلەکە (ئینغیماس کردن لەگەڵ یەکداچوون و پێکدادان، هەروەها ئینغیماس کردن بە بۆمبڕێژکردن)، وە تیایدا وەدەست دێت کە جیاوازیەکە وێنەییە و کاریگەری نیە لەسەر حوکمدان بەسەر کردەوەکاندا.

٩- هۆکاری نۆیەم: لە پێناو الله (في سبيل الله).

ئەم هۆکارەش بریتیە لە بنچینەو سەرچاوەی توێژینەوەکە و گەوهەرەکەی، جا هەر کەسێك تەوفیق و سەرکەوتوویی پێ بدرێت بۆ سەرنجدان و لێ ڕووانینی، ئەوکات خەم و خەفەتێکی زۆری لێ لادەچێت، هەروەها ڕەشایی لێ شێواندن و تەلبیسێکی توند لادەچێت لەسەر بینایی چاوەکانی.

چونکە ئەم هۆکارە بریتیە لە هۆکاری نییەت، کە بریتیە لە دیارترین و ڕوونترین هۆکارە کاریگەرەکان لەسەر حوکم، چونکە نییەت وەسفێکی بەهێز و کاریگەر و زاڵە بەسەر کردەوەکاندا، بە لەخۆگرتن و بە حوکم.

جا لەپێناو الله، واتە: نییەتەکە بۆ الله بێت، وە لەسەر دوو ماناش دێت:

یەکەم: نییەت بۆ الله بە تەنهاکردن و ئیخلاسی پەرستش بۆی، هەروەها بەتاڵکردنەوەی دڵ لە پەرستنی غەیری ئەو، هەروەها قرتاندنی پەتەکانی گەیشتن ئەگەر هاتوو بەسترانەوە بە غەیری ئەو، بەوەی کە ڕووی نێچوانەکانی دڵ ئاڕاستەی لای پەروەردگاری بەدیهێنەر بکرێت بە تەنها، هەروەها دابەزاندنی سوارییەکانی زەلیلی و ملکەچی لەبەر دەرگاکانی، هەروەها جێبەجێکردنی پەیمان و بەڵێنە لێ وەرگیراوەکانی لەپێناو بەدەستهێنانی ڕەزامەندیەکانی، بە

دەستپێکردنی بەستنەوەی زمان بە وشەی تەوحید، وە کۆتایی هێنانی بە بەخشینی گیان و مردن بە شەهیدی.

دووەم: نییەت کە بریتیە لە مەرجێکی عیبادەت و پەرستش، هیچ کار و کردەوەیەك تەواو نابێت تاکو نییەتی پێش نەخرێت، کار و پیشەی ئەویش لێرەدا ئەنجامدانی جیاکردنەوەیە لەنێوان کردەوەکانی پەرستش، هەروەها جیاوازی کردن لەنێوانیان بە دڵنیاکردنەوەی مەبەست لە دڵ.

مانای یەکەم: دەچێتە نێو حەقیقەتی تەوحید، ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە مانای لا إله إلا الله، مانای دووەمیش دەچێتە نێو زاراوەکانی زانایان و تێگەیشتووان(الفقهاء) گرنگیەکەشی وەکو مەرجێکە لە پەرستندا، جا لەسەر هەردوو ماناکە جیهاد بریتیە لە باشترین عیبادەت، وە پشکەکەی براوەیە بە فەزڵ و بەخششی الله، وە هەموو تاکێك لە تاکەکانی کارە جیهادییەکان -ئەگەر بە شەرعی ڕێگاکەی ڕاست و دروست بێت- ئەوا بە دڵنیاییەوە دەچێتە نێو خودی پەرستشی فەرمانپێکراو، مادام وەسفی (لەپێناو الله - في سبيل الله) زاڵ بێت بەسەریدا.

چونکە لە فەرموودەی بەناوبانگ کە هەندێك لە زانایان بە سێیەکی دین حیسابی دەکەن، لە عومەری کوڕی خەطاب ﵁ هاتووە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: «إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى...».

واتە: کار و کردەوەکان بە نییەتن، وە بەڕاستی هەموو مرۆڤێك ئەوەی بۆ هەیە کە لەنیەتیدا هاتبێت.

جــا لەم فەرمــوودەیەدا بنچینەگەرییــەکی (تأصــیل) گەورە هەیە بــۆ ڕێســایەکی شکۆمەند: ئەوەیە کە هەموو کردەوەیەك بەســتراوەتەوە بە نیــیەتەکەی، وە پێــیەوە بەندە، هەروەها بۆ فەرموودەکەی: «إنما الأعمال بالنيات» دوو مانا هەیە:

١. کردەوەکان دروست و شەرعیین بە بوونی نییەتە سەلامەتەکان.

٢. هەروەها کردەوەکانیش بەدی هاتوون و واقیعین بە بوونی نییەتەکان و کاریگەریەکەیان.

جا گشتگیریەکە لە فەرموودەکەدا بە یەکسەری (إطلاق) باسکراوە، تێگەیشتنەکەش بەرەو ڕووی دوو ماناکەی پێشوو دەکرێتەوە، هەر یەکەش لەوان دان پێدانراوە لای زانایان، ڕاستەقینەو حەقیقەتی دوو ماناکەش ئەوەیە کە دەسەڵاتی نییەت و زاڵبوونی درێژ دەبێتەوە بەسەر تەواوی گۆڕەپانی کردەوە، هەروەها کیان و پێکهاتەکەی هەڵدەسوڕێنێت، وە کاریگەری لەسەر کرۆکەکەی دەکات، وە بڕیار لەسەر حوکم و شەرعیبوونەکەی دەدات، کەوایە نییەت دەسەڵاتدارە بەسەر شەرعیبوونی کردەوە، جا حوکمی بەسەردا دەدات بە فەساد بوون یان پوچەڵ بوونی یان هەڵوەشاندنەوەی، بە هەمان شێوە ئەگەر هاتوو پێچەوانە کرایەوە ئەوا حوکم بەسەر هەمان کردەوە دەدات بە ڕاست و دروست بوونی و سەلامەتی و گرنگی و جێبەجێکردنی، بە هەمان شێوە ئەگەر دەسەڵاتی گرت بەسەر کرۆك و پێکهاتەکەی؛ ئەوا گۆڕینی تێدا دەکات، وە ئەگەر هاتوو ڕووکەشەکەی لە گۆڕین سەلامەت بوو، بەڵام لە کرۆکەکەیدا گۆڕاوە بۆ ئەوەی ببێتە کردەوەیەکی تر بەهۆی بەندبوونی بە نییەتەکە.

ئەمەش هەندێك نموونە لەسەری:

١. حەرامبوونی هاوسەرگیری حەڵاڵکەر (المحلل) هەروەها حەڵاڵبوونی هاوسەرگیری ئاسایی: هەردوو کارەکە ئەوەی بەسەردا ڕاست دەبێت کە پێی بوترێت هاوسەرگیری، هەروەها بە گرێبەست و پەیمانێکی شەرعی جێبەجێکراوە کە ڕواڵەتەکەی ڕاستی و دروستییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەدا شەرع نییەتی وەکو بنچینە داناوە بۆ کردەوە کە دەبێ بۆی بگەڕێنەوە، جا نییەت لە هاوسەرگیری حەڵاڵکەر (کە بریتیە لە تێپەڕینی سنووری شەرعی بۆ دووبارە گێڕانەوەی ماڵ و موڵکی ئافرەت بۆ هاوسەرەکەی) بریتییە لە هۆکاری حەڕام بوون کە پەیدا دەبێت لە کاریگەری نییەت لەسەر حوکم، بە پێچەوانەی هاوسەرگیری ئاسایی، جا ئەوەی دیارە لێرەدا ئەوەیە کە وێنەی کردەوەکە یەکە لە ڕووکەشدا، بەڵام لە ڕاستییدا، دوو کردەوەکە بە تەواوی لەیەك جودان بەهۆی جیاوازبوونی نییەتەکان.

٢. پیاوێك دوو نوێژ ئەنجام بدات، جا پایەکان و واجب و شێوازی هەردووکیان بەجێ بهێنێت، بەڵام لە نوێژی دووەم، نییەتی ڕیاء و ڕووپامایی دەچێتە ناویەوە، ئینجا ڕیایی نوێژەکەی کرد، لێرەدا نوێژەکەی پوچەڵە، هۆکاری ڕیاییەکەش بوو کە زاڵ بوو بەسەر کردەوەکە لەئەنجامدا فەسادی تێکەوت و خراپی کرد، سەرەڕای ئەوەی ڕووکەشی هەردوو کردەوەکە وەکو یەکە.

٣. موجاهید لە پێناو الله، وە موجاهید بۆ ڕیایی و دەرخستنی ئازایەتی: لەلای موسلیم و الترمذي هاتووە کە ئەبی هورەیرە ﵁ دەگێڕێتەوە و دەڵێت: پەیامبەری الله ﷺ فەرموویەتی: «یەکەمینی ئەو سێ کەسانەی کە ئاگر پێیانەوە گڕ

دەدرێت» لەناویشیان باسی جۆرە موجاهیدێکی کرد و فەرمووی: «دەهێنرێت و نیعمەتی الله ــی پێ پیشان دەدرێت و ئەویش دەیناسێتەوە، پێی دەوترێت: چیت کرد؟ دەڵێت: لەپێناو تۆدا جەنگام، دەفەرمووێت: درۆت کرد، بەڵکو شەڕت کرد بۆ ئەوەی بوترێت کەسێکی ئازایە، ئینجا دەبردرێت و لەسەر دەموچاوی فڕێ دەدرێتە ئاگرەوە».

جا موجاهید لە پێناو الله، هۆکاری ڕزگاربوونی ئەو نیەتەیە کە لە دڵی خۆیدا چەسپاندوویەتی بۆ الله، موجاهیدیش بۆ ئازایەتی، هۆکاری شکست و پوچەڵبوونەوەی کردەوەکانی بریتیە لە نییەت کە لە دڵیدا چەسپاندوویەتی بۆ ڕیایی و ڕووپامایی، بۆ ئەوەی بوترێت "کەسێکی ئازایە"، سەرەڕای ئەوەی ڕووکەشی هەردوو کردەوەکە وەکو یەکە، بەڵام ناکرێت بوترێت هەردوو کردەوەکە یەك شتن، چونکە کردەوەیەك خاوەنەکەی بخاتە بەهەشتەوە و کردەوەیەکیش خاوەنەکەی بخاتە دۆزەخەوە ئەوا هەر دەبێت جیاوازی بکرێت لەنێوان کرۆکەکانیان.

٤. ئەو شتەی کە لە کتێبەکانی فیقە ناسراوە بە باسەکانی حیلە شەرعیەکان، ئەویش هەندێك جۆرن لە مامەڵەکان سنووری شەرع تێپەڕ دەکات، و خۆی دەرباز دەکات لە تەکلیف و داواکارییەکانی شەرع بە کۆمەڵە ڕێگەیەك کە ڕووکەشەکەی پابەندبوونە بە شەرع، بەڵام نییەتەکە لەسەر تەڵەکە و خۆدزینەوە لە تەکلیف بنیاتنراوە، جا ئەم شێوازە لە مامەڵە شەرع پوچەڵی کردۆتەوە و حوکمی بە فەسادبوونی داوە، بە هۆکاری نییەتی فاسید و خراپ کە بەند بووە پێیەوە.

لەوانەش فەرموودەی ئیبن عەباس ﵁ فەرموویەتی: «هەواڵ هات بۆ عومەری کوڕی خەطاب کە پیاوێك ئارەقی فرۆشتووە، فەرمووی: "الله فلان کەسە بکوژێت، ئایا نەیزانیوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: «الله جوولەکە بکوژێت، چەوری ئاژەڵیان لێ حەڕام کرا کەچی ڕۆیشتن تاواندیانەوە و فرۆشتیان» ".

دوای ڕوونکردنەوەی کاریگەری هۆکاری نییەت لەسەر حوکمی کردەوە؛ کاریگەری نییەتی فەرمانپێکراو لە ڕووی شەرعەوە ڕوون دەکەینەوە، ئەویش ئەوەیە کە کردەوەکە بۆ الله بێت، جا ئەم نییەتە دایکی نییەتە چاکەکانە، بەهۆی ئەویشەوە ویژدان و ناوەوە (الطوايا) سەلامەت دەبن و شاراوەکان سوپاسکراو دەبن، وە پاداشتیش لەسەر ئەوە حیساب دەکرێت ئەگەر هاتوو توشبوون و ڕوودان هاتە پێشەوە، کە ئەویش بریتیە لە سەری فەرمانەکە، بەڵگەکەشی بەهێزترین بەڵگەیە، جێبەجێکردنیشی لە هەموو تەکلیفێکدا هەیە، هیچ نییەتێکی تریش یەکسان نابێت لەگەڵی نە لەڕووی چاکی و نە لەڕووی قەبارە و ئەندازەی و نە حوکم و نە کاریگەری و نە بە ململانێ و نە بە هاوشێوە بوون، چونکە بەم نییەتە لەناوبردنی گیان و سامان و ئەندامەکانی جەستە و سواربوونی ئامێری مەرگ شەرعێنراوە، تەنانەت هیچ ئایەتێك نیە کە باسی جیهاد و قیتالی کردبێت ئەوا هەر بە گوێیەکانت دەچرپێنێت کە قوربانی و جیهاد لە پێناو الله (في سبيل الله)ـیە، بەمەش ئەم ڕستەیە بوو بە ئاڵایەك بەسەر جیهاد و نەخشەیەك بۆی، بەڵکو دەڵێین:

ئەم هۆکارە: لەپێناو الله (في سبيل الله)، بریتیە لە بنچینەیەکی گشتگیر کە ئەحکامەکانی جیهادی پێ ڕێکدەخرێت، هەروەها شەرعیبوونی تاکەکانی پێ

شیدەکرێتەوە، چونکە هێزی ئەم هۆکارە هیچ هێزێکی تر یەکسان نابێت لەگەڵی، زاڵبوونیشی دواناکەوێت بەسەر تەواوی کردەوە جیهادییەکان.

ئەوەش زانراوە کە کردەوەکانی جیهاد و زۆر و هەمەڕەنگن، وە لەسەر یەك وەسف و شێوە نین وەکو نوێژ، وە دەقەکانیش هیچ دیاریکردنێکیان بۆی نەکردووە؛ بەهۆی زۆربوونی، بەڵام دەتوانین بڵێین کە هەموو کردەوەیەك ئەگەر هاتوو مەبەستەکانی جیهاد و بەرژەوەندییەکانی بەجێ بهێنێت و بە هۆکاری (في سبيل الله) ڕێکبخرێت ئەوا دەچێتە نێو خودی کردەوەکانی جیهاد، وە فەرمانیشی پێکراوە، وە بەپێی ئەم چەسپاندنی بنچینەیە، ئەوا هیچ ڕێگرێك نیە کە ڕێگری بکات - والله أعلم - لەوەی کە کردەوە شەهادەتخوازیەکان بچێتە نێو خودی کردەوەکانی جیهاد.

بەشی چوارەم

پوختکردنەوەی هۆکارەکانی هەریەك لە شێوازەکان (تنقيح مناطات الصور)

بەر لەوەی دەست بە پوختەکردنەوەی هۆکارەکان بکەین، ئەوە ڕوون دەکەینەوە کە هەندێ هۆکاری حەڕامکراو هەن ئێمە باسمان نەکردووە، چونکە ئێمە لە توێژینەوەکەماندا باس لەو کردەوانە دەکەین کە لە حوکمدا بەستراوە بن بە بنچینەی مردن لە پێناو الله، لە هۆکارە حەڕامکراوەکانیش: ئەنجامدانی ئەو کردەوانە (ئینغیماس بە بەیەکداچوون و ڕووبەڕوو بوونەوە، یان ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن) بە نییەتی ناڕازیبوون و بێ هیوایی و بێ ئومێدی، بەوەی بەرەو ئەو کردەوانە دەڕوات وەکو خۆکوژێك، جا ئەم هۆکار و عیللەتە حەڕامە بە بەڵگەی شەرعی لە قورئان و سوننەت، بەڵام ئێمە لە وێنەو شێوازەکانی پێشوو بایەخمان پێ نەداوە، چونکە قسەکانمان لەسەر ئەو وێنەو شێوازانەن کە هۆکار و بەسترانەوەیان لەپێناو الله ـیە (في سبيل الله) وەکو بنچینەیەکی گشتگیر بۆیان.

قسەکردنیشمان بەجێ هێشتووە لەسەر هۆکاری خۆکوشتنی حەڕامکراو بۆ بەشی وەڵامدانەوەی گومانەکان، چونکە ناکرێت بچێتە نێو واتای وێنەکانی پێشوو، لەبەرئەوەی چۆن دەبێت موسڵمانێك وێنا بکەین داوای مەرگ بکات لەپێناو الله، ئینجا پێشڕەوی بکات بۆ ئەنجامدانی کردەوەکان و لەهەمان کاتدا بێ هیواو بێ ئومێد بێت لە ڕەحمەتی الله، ناڕازیبوون و ئارام نەگرتن دەستی بەسەردا گرتبێت!، ئەمە شتێکی مەحاڵە، بۆیە پەیوەندی نێوان ئەم دوو هۆکارە پەیوەندی پێچەوانە بوون و دژیەکییە، ئەڵبەتە هەرگیز ناتوانرێت وێنا بکرێن کە لەگەڵ یەکدا کۆببنەوە.

پوختکردنەوە: ئەمەش واتا توێژینەوە لەبارەی وەسفە بەردەوام و جێگیرەکان لە کردەوەکان، هەروەها لەبەرچاو گرتنی وەسف و سیفەتە کاریگەرەکان تیایاندا، وە هەڵوەشاندنەوەی ئەو وەسفانەی کە کاریگەرییان نیە لەسەر حوکم، ئەوە بریتییە لە ڕێکخستن و پاڵاوتەکردن بۆ بەدەستهێنانی هۆکاری چاك و تەواو و کارا لە حوکم.

جا دوای توێژینەوە ئەمەمان دەستکەوت:

هۆکارە کاریگەرەکان و شیاوەکان بۆ شیکردنەوە، بریتییە لە پێنج هۆکار ئەوانیش بریتین لە:

١. لەپێناو الله (في سبيل الله)

٢. ئینغیماس کردن (دزە کردن) بۆ ناو دوژمنێکی زۆر.

٣. داواکردنی شەهادەت (شەهیدبوون).

٤. بەمەبەستی گورز لێدان.

٥. بەدەستهێنانی بەرژەوەندییەکی لاسەنگ.

ئێمەش کاریگەری هەر یەکێك لەوانەمان ڕوون کردەوە، هەروەها ئەوەشمان ڕوون کردەوە کە شەرع لەبەرچاوی گرتووە، بەڵگەکانی هەر یەکێك لەوانەش بە تەنها باسدەکەین بۆ جێگیرکردنی پەیوەندیی ئەم هۆکارانە بە توێژینەوەکەمان.

ئاگاداری: ئەو هۆکارانەی چەسپاندوومانە بەوە جیادەکرێنەوە کە بەڵگەیان لەسەر هاتووە لە قورئان و سوننەت نەك هەڵێنجراو بن!

هۆکارە نا کاریگەرەکان و خراپەکان لە شیکردنەوە، کە ئەوانیش چوارن:

١. زاڵبوونی گومان بە مردن.

٢. بوونی دڵنیایی و یەقین بە مردن.

٣. بوونە هۆکاری مردن.

٤. بەشداری ڕاستەوخۆ لە مردن.

لەپێشتریش ناتەواوی و فەسادی شیکردنەوە لە هەردوو هۆکاری یەکەمان باسکرد، زاڵبوونی گومان بە مردن و یەقین و دڵنیایی پێی، وە هەڵدەستین بە توێژینەوەی هەریەك لە هۆکارەکانی "بوون بە هۆکار بۆ مردن" و "بەشداری ڕاستەوخۆ تیایدا" پاش کەمێکی تر، لە توێژینەوەی جێگیرکردنی قیاس.

پوختەی ئەم چوار هۆکارەش، ئەوەیە کە ئەوانە وەسفی عیللەتی و هۆکاریی نین، بەڵکو تەنها وەسفی دانراوی وێنەیین، حەقیقەتی وێنەکان ئاشکرا دەکەن، کاریگەریشی لێناکات، جا داخیل کردنیان لە چەسپاندنی حوکم لەسەر کردەوەکان دووریی و بە نوقسان دانانی ڕێساکانی عیلم و بنچینەکانی توێژینەوەیە کە ڕێک کەوتوون لەسەری، جگە لەوەش کە شیکردنەوە پێیان شتێکە بە بەڵگە نەچەسپاوە.

بەشی پێنجەم

جێگیرکردنی قیاسی ڕوون و ئاشکرا لەنێوان بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوون و ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن (إثبات القياس الجليّ بين مسألة الإنغماس بالالتحام والانغماس بالتلغيم والتفخيخ)

قیاس، بەڵگەیەکی شەرعی دانپێدانراوە لای ئەهلی سوننە، بریتییە لە چوارەمین بەڵگەی شەرعی لە ڕیزبەندیدا، بەتایبەت ئەگەر هاتوو ڕوون و ئاشکرا بێت ئەوکات بەڵگەداریی و حوججییەتەکەی دەبێتە شتێك کە مایەی ناکۆکی و ڕاجیایی نەبێت.

بۆ بەجێهێنانی قیاسی ئاشکرا و دروستیش پێویستە لەسەرمان چەند هەنگاوێك بگرینە بەر:

- دیارکردنی بنچینەی قیاس بەسەردا کراو.

- دیارکردنی لقی (الفرع) قیاس کراو.

- دیاریکردنی هۆکار یاخود عیللەتی کۆکەرەوەی بەڵگە لەسەر هاتوو لەنێوان بنچینە و لق (الأصل والفرع).

- نەهێشتنی جیاکەرەوەی کاریگەر لەنێوان ئەسڵ و فەرع.

- بەستەوەی فەرع بە ئەسڵ لە حوکمدا و جێبەجێکردن و بەڕێکردن لەسەری.

یەکەم: دیارکردنی بنچینەی قیاس لەسەرکراو:

کە ئەویش بریتیە لە بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوون و ڕووبەڕوو بوونەوە، وێنەی ئەم ئینغیماس ـەشمان لەپێشدا ڕوون کردەوە، هەروەها وێنەکانی لەتوانا هاتوومان باسکرد، وە بە بنچینەش دیاریمان کرد بەهۆی چەسپان و جێگیربوونی بە بەڵگە شەرعییەکان لە قورئان و سوننەت، وە بۆ تەقریرکردن و چەسپاندنی حوکمەکەی ئەو بەڵگانە باسدەکەین کە لای زۆرینە (جمهور)ـی ئەهلی عیلم و زانستە، چونکە بابەتی ئینغیماس لای زۆرینەیان قبوڵکراو و مەشڕوعە، ئەگەرچی هەندێکیشیان ناکۆك بن لەگەڵ ئەمە، یاخود شتێك بکەنە مەرج کە بەڵگەو دەق نەیکردبێتە مەرج، جا عیبرەت و گەڕانەوە تەنها بۆ بەڵگەیە.

دووەم: دیارکردنی فەرعی قیاسکراو:

کە ئەویش بریتیە لە بابەتی ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن لەگەڵ دڵنیابوون و یەقین بە لەناوچوونی نەفس، ئەم فەرعەش بەم وێنەیە شتێکی تازە و لەناکاوە لە سەردەمی ئێمەدا، چونکە هۆیەکانی تەقاندنەوە و بۆمبڕێژکردن تازە و داهێنراوە، پێشتر نەدەزانرا، بزوتنەوەی پێشکەوتنی تەکنەلۆجی لە بواری سەربازی بەرهەمی هێنا، بۆیە بابەتێکی پێشهاتووە لە توێژینەوە، جا لە حاڵەتی لەم شێوەیەش پێویستە بابەتەکە بگەڕێنرێتەوە لای هاوشێوە و هاوتای خۆی کە حوکمەکەی بە بەڵگە چەسپاو بێت بۆ ئەوەی هەمان حوکمی ئەو وەربگرێت، چونکە جائیز نیە بابەتەکە بە هەڵپەسێردراوی بمێنێتەوە بەبێ حوکمێکی شەرعی، کە مەسەلەیەکی پێشهاتووە و هیچ بەڵگەیەکی تایبەتی لەسەر نەهاتووە، ئێمەش دەگەڕێین بەدوای نزیکترین وێنەو شێواز کە هاوشێوەی بێت لە وەسفەکاندا و شوێن ئەو مەسەلەیەی بخەین لە حوکمدا.

سێیەم: دیارکردنی عیللەت(هۆکار)ـی کۆکەرەوە بۆ فەرع و ئەسڵ:

عیللەتی کۆکەرەوەش لێرەدا تێکەڵ و ڕێکخراوە بە ژمارەیەك وەسف و سیفەتی هاوبەش لەنێوان فەرع و ئەسڵ.

ئەسڵ: ئەوەیە کە موسڵمانێکی موجاهید، یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان ئینغیماس بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، بە مەبەستی گورز لێدان لێیان، وە بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ، هەروەها داواکردنی شەهادەت، لەگەڵ زاڵبوونی گومان یاخود یەقین و دڵنیایی بە مردن لەپێناو الله، بە کوژران بە دەستی دوژمن.

فەرع: ئەوەیە کە موسڵمانێکی موجاهید، یاخود کۆمەڵێکی کەم لە موجاهیدان ئینغیماس بکەنە نێو دوژمنێکی زۆر، بە مەبەستی گورز لێدان لێیان، وە بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ، هەروەها داواکردنی شەهادەت، لەگەڵ زاڵبوونی یەقین و دڵنیایی بە مردن لەپێناو الله، لەخۆیەوە دەست پێ بکات بە تەقاندنەوەی پشتێنێکی بۆمبڕێژکراو کە بەستوویەتی، یاخود ئۆتۆمبێلێك یان کەشتییەك یان فڕۆکەیەکی بۆمبڕێژکراو بێت یان نا، یان جگە لەوەش لە هۆکارەکانی گورز لێدانی سەردەمییانە.

وەسف و سیفەت یاخود هۆکارە هاوبەشەکان بریتین لە شەش هۆکار ئەوانیش:

١. لەپێناو الله.

٢. ئینغیماس.

٣. داواکردنی شەهادەت.

٤. گورز وەشاندن لە دوژمن.

٥. وەدەستخستنی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ.

٦. یەقین و دڵنیایی بە مردن.

پێنج هۆکارەکەی یەکەم ئەسڵ و فەرعەکە تیایدا هاوبەشن لە هەموو ڕوویەکەوە، هۆکاری مردنیش بە یەقین هاوبەشن تیایدا لە هەندێك ڕووەوە، هەروەك لەگەڵمان تێپەڕی کە باسی بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوونمان (الالتحام) کرد کە هەندێ لە وێنەو شێوازەکانی بە زاڵبوونی گومانە نەك بە یەقین، بەهەر حاڵ بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوون شەرعییەتی خۆی وەرگرتووە لە هەموو ڕوویەکەوە، جا بە زاڵبوونی گومان بێت یان بە یەقین، چونکە هۆکاری یەقین و دڵنیایی بەدیهاتوو و واقیعە لە هەندێ لە وێنەو شێوازەکانیدا، کە مەشرۆع و ڕێگەپێدراوە.

- وەسفەکان یاخود هۆکارە جیاوازەکان لەنێوان ئەسڵ و فەرع، کە ئەوانیش بریتین لە دوو هۆکار:

١. التسبب (بوونە هۆکار)

٢. المباشرة (بەشداری ڕاستەوخۆ)

جا لەوەی پێشتر ئەوە بەدەست دێت: کە ڕووەکانی لێکچوون لەنێوان ئەسڵ و فەرع بریتین لە شەش ڕوو، ڕووەکانی خیلاف و جیاوازیش بریتیە لە یەك ڕوو، کە ئەویش بریتییە لە جیاوازی لەنێوان بوونە هۆکار و بەشداری ڕاستەوخۆ.

پێشتریش توێژینەوەمان کرد لە هۆکارە کاریگەرەکان لەسەر وێنەو شێوازەکان، بۆمان دەرکەوت کە بریتیین لە پێنج هۆکار، ئەو هۆکارانەش دەکەونە ڕستەی

هۆکارە هاوبەشەکان لەنێوان ئەسڵ و فەرع، لەوکاتدا عیللەتی کۆکەرەوە لەنێوان ئەسڵ و فەرع بریتیە لە وەسف و سیفەتە هاوبەشەکان لەنێوانیان، هەروەها کاریگەرەکان، لە ئەنجامیشدا بەم شێوەیەی لێ دێت:

١. لەپێناو الله.

٢. ئینغیماس کردن بۆ ناو دوژمن.

٣. داواکردنی شەهادەت.

٤. گورز وەشاندن لە دوژمن.

٥. بە دەستهێنانی بەرژەوەندیەکی لاسەنگ.

چوارەم: نەهێشتنی جیاکەرەوە (الفارق)ـی کاریگەر لەنێوان ئەسڵ و فەرع:

لە توێژینەوەکەدا تەنها یەك جیاکەرەوە دەرکەوت لەنێوان ئەسڵ و فەرع، ئەویش بریتی بوو لە (جیاوازی لەنێوان بوونە هۆکار و بەشداری ڕاستەوخۆ)، جا لە بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوون، موسڵمان ڕوو بەڕووی هۆکارەکانی مەرگ و کوژران دەبێتەوە و شەڕ دەکات تاکو دەکوژرێت، وە لە بابەتی ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن، موسڵمان بەشدارە لە کوشتنی نەفسی خۆی بە تەقاندنەوە ئینجا لەدوژمن دەکوژێت هەرچەندەی الله ویستی، لەپێشتریشدا ڕوونمان کردەوە و سەرنجماندا کە جیاکەرەوە لەنێوان بوونە هۆکار و بەشداری ڕاستەوخۆ وێنەیی و ڕووکەشییە و هیچ کاریگەریەکی نیە لەسەر حوکمەکە، بەڵگەکەشی ئەوەیە کە ئێمە سەیری شەرعمان کرد، جا بینیمان کە ئەحکامەکانی بە عادەتی خۆی وا ڕۆیشتووە کە جیاوازی نەکات لەنێوان حوکمی کەسێك کە بووبێتە هۆکار و

کەسێکیش کە بەشداری ڕاستەوخۆی هەبێت، بەڵکو هەمان حوکم وەردەگرن، بەتایبەت لە بابەتی تاوانەکان کە پەیوەستە بە لەناوبردنی نەفسەکان و حەق و مافەکانیان.

- بەڵگەکان لەسەر ئەوەی کە ئەو کەسەی دەبێتە هۆکار هەمان حوکمی ئەو کەسەی هەیە کە ڕاستەوخۆ بەشدارە تیایدا:

یەکەم. بەڵگە لە وتەی هاوەڵان و کردەوەکانیان:

١. بوخاری لە ئیبن عومەر ﵄ ڕیوایەتی کردووە فەرموویەتی: "منداڵێك بە فێڵ کوژرا" ئینجا عومەر فەرمووی: «ئەگەر خەڵکی سەنعاء هەمووی بەشدار بوونایە تیایدا ئەوە دەمکوشتن».

لەمەشدا هاتووە کە عومەر ﵁ بە ئاشکرا ئەوەی وتووە کە کۆمەڵێك خەڵك حوکم و تۆڵەیان بەسەردا دەسەپێنرێت ئەگەر هاتوو بەشدار بن لە کوشتنەکە، جیاوازیشی نیە کە بەشداریکردنەکەیان بە بوونە هۆکار بووە یان بە ڕاستەوخۆ بووە.

٢. بوخاری لە سەحیحەکەی لە "کتاب الديات" فەرموویەتی: "مطرف لە الشعبي دەگێڕێتەوە دەربارەی دوو پیاو کە شاهێدیان دا بەسەر پیاوێك بەوەی دزی کردووە و عەلی دەستی پیاوەکەی بڕی، ئینجا پیاوێکی تریان هێنا و وتیان ئێمە هەڵەمان کردووە ئەویش شاهێدی هەردووکیانی هەڵوەشاندەوە، دییە و خوێنبایی پیاوی یەکەمی لە هەردووکیان وەرگرت، وە فەرمووی: «ئەگەر بمزانیایە ئێوە بەئەنقەست واتان کردووە ئەوە دەستی هەردووکتانم دەبڕی».

لەمەشدا هاتووە کە عەلی ﷺ بە ڕاشکاوی وتوویەتی کە دەستی هەردوو شاهێدەکەی دەبڕی بەهۆی بوونیان بە هۆکار بۆ بڕینی دەستی پیاوەکە ئەگەر هاتوو بە مەبەست وایان بکردایە.

٣. ابن أبي شيبة بە ئیسنادێکی سەحیح ڕیوایەتی کردووە: لە سعید بن وهب فەرموویەتی: "پیاوانێك دەرچوون بۆ سەفەرێك ئینجا پیاوێکیش لەگەڵیان چوو ئەوانیش کە ڕۆیشتن لەگەڵیان نەمابوو، فەرمووی: کەسوکاری پیاوەکەش ئەوانیان تۆمەتبار کرد، شریح وتی: "شاهێدەکانتان بێنن کە ئەوانە هاوڕێکەی ئێوەیان کوشتبێ ئەگەرنا سوێندیان خواردووە کە ئەوان نەیانکوشتووە" عەلی ـش ئەوانی هێنا و منیش لەلایان بووم جیاکاری کرد لەنێوانیان، ئەوانیش دانیان پێدانا (بە کوشتنی) گوێم لە عەلی بوو دەیفەرموو: «من أبو الحسن القرم ـم» فەرمانی کرد کە هەموویان بکوژرێن".

٤. هەروەها لە مصنفەکەی خۆیدا ڕیوایەتی کردووە فەرموویەتی: «أبو بكر بۆی گێڕاینەوە فەرمووی: محمد بن بكر بۆی گێڕاینەوە لە ابن جريج فەرمووی: گوێم لە سليمان بن موسى بوو فەرمووی: دەربارەی قەومێك کە هەموویان بەدوای پیاوێکەوە بن (بۆ کوشتنی) ئەوا هەموویان بەهۆی ئەم پیاوەوە دەکوژرێنەوە».

٥. بە هەمان شێوە لە مصنفەکەی ڕیوایەتی کردووە فەرموویەتی: «أبو بكر قسەی بۆ کردین فەرمووی: أبو معاوية بۆی گێڕاینەوە لە مجالد ئەویش لە الشعبي و ئەویش لە المغيرة بن شعبة کە ئەو حەوت پیاوی بە پیاوێك کوشتووە (واتە لە تۆڵەی پیاوێك)».

دووەم. بەڵگە لە شەرعی ئوممەتەکانی پێش خۆمان:

ئەحمەد لە موسنەدی خۆی ڕیوایەتی کردووە لە ئیبن عەباس ﵁ فەرموویەتی: پەیامبەری الله ﷺ فەرموویەتی: «کاتێك ئەو شەوە بوو کە من ئیسڕائم پێکرا بۆنێکی خۆشم بۆ هات، وتم: ئەی جبریل ئەم بۆنە خۆشە چیە؟ فەرمووی ئەمە بۆنی شانەکاری کچەکەی فیرعەون و منداڵەکانی خۆیەتی، فەرمووی: وتم ئەی بابەتەکەی چیە؟ فەرمووی: ڕۆژێك لەڕۆژان کاتێك سەری کچەکەی فیرعەونی شانە دەکرد، شانەکە لە دەستی کەوتە خوارەوە، وتی: بسم الله (بەناوی الله) کچەکەی فیرعەون پێی وت: باوکم؟ فەرمووی: نەخێر، بەڵکو پەروەردگاری من و پەروەردگاری باوکیشت، اللهـیە، وتی: هەواڵی پێ بدەم سەبارەت بەوە؟ فەرمووی: بەڵێ، ئەویش هەواڵی پێدا، بانگی کرد، وتی: ئەی فڵانە، ئایا پەروەردگارێکی ترت هەیە جگە لە من؟ فەرمووی: بەڵێ، پەروەردگاری من و تۆش الله ـیە، ئەویش فەرمانی کرد بە هێنانی مانگایەکی مس و کوڵێنرا - واتە مەنجەڵێکی گەورە - ئینجا فەرمانی کرد کە خۆی و منداڵەکانی فڕێ بدرێنە ناویەوە، پێی وت: من لای تۆ پێویستیەکم هەیە، وتی: پێویستیەکەت چیە؟ فەرمووی: پێم خۆشە ئێسقانی من و منداڵەکەم کۆبکەیتەوە لە یەك کراس و بەو شێوەیەش ژێرخاکمان بکە، وتی: ئەمە حەقێکی تۆیە بەسەرمانەوە، فەرمووی: فەرمانی کرد منداڵەکانی فڕێ بدرێن، ئەوانیش یەك یەك فڕێ دەدران لەپێش خۆی، تاکو تەواو بوون گەیشت بە منداڵێکی شیرە خۆرە، وەك بڵێی ئەویش لەپێناو منداڵەکە خۆی دوور دەخستەوە و خۆی لادەدا، منداڵەکە وتی: ئەی دایکە، بڕۆ ناویەوە، چونکە عەزابی دونیا سوکترە لە عەزابی ئاخیرەت ئەویش خۆی کرد بەناویدا...».

جا لەم فەرموودەیە هاتووە کە شانەکاری کچەکەی فیرعەون بەشداری ڕاستەوخۆی کرد لە کوشتنی نەفسی خۆی و خۆی خستە ناو مەنجەڵەکە، لەگەڵ

ئەوەشدا شەرع مەدح و ستایشی کارەکەی کردووە بە دوو ئاماژە، یەکەمیان لە سیاقی فەرموودەکە بە باسکردنی فەزڵ و گەورەیی ئەم ئافرەتە، دووەمیان بە قسەکردنی کوڕە بچووکەکەی -بە ئیزنی الله- وە فەرمان کردنی بە خۆ خستنە ناویەوە کە ماناکانی خۆڕاگری لەخۆدەگرێت، هەروەها تیایدایە کە منداڵە شیرەخۆرەکە بووە هۆکاری چوونە ناوەوە و کوشتنی نەفسی خۆی، چونکە دایکەکەی لەپێناو ئەودا خۆی دوور دەخستەوە، جا بە قسەهاتنی منداڵەکە جگە لە بەڵگەو ئایەتێك بۆ جێگیرکردن نەبێت هیچی تر نەبوو، کە بەڵگەیە لەسەر بوونی ڕەزامەندی لەسەر کاری خۆخستنە ناوەوەکە و مەدح کردنی، چیرۆکەکە دەقی تێدایە لەسەر بەشداربوونی ڕاستەوخۆ لە مردنی نەفس.

سێیەم. وتەکانی ئەهلی عیلم و زانست لەم مەسەلەیەدا:

١. القرطبي لە تەفسیرەکەی خۆیدا دەفەرمووێت: «عومەر ﵁ حەوت پیاوی کوشت بەهۆی کوژرانی پیاوێك لە سەنعاء، وە فەرمووی: "ئەگەر هاتوو خەڵکی سەنعاء گشتیان بەشدار بوونایە لە کوشتنی ئەوە هەموویانم دەکوشت"، هەروەها عەلی ﵁ شەڕی حەڕوریەکانی کرد و لێی کوشتن بەرامبەر بە کوشتنی عبد الله ـی کوڕی خەبباب، چونکە ئەو وەستا لە شەڕکردن لەگەڵیان تا ئەو کاتەی شتێکی تازە دەکەن، بەڵام کاتێك عبد الله ـی کوڕی خەببابیان سەربڕی وەك چۆن مەڕێك سەردەبڕن، وە هەواڵ درا بە عەلی دەربارەی ئەمە، فەرمووی: "الله أکبر، بانگیان بکەن کە بکوژی عبد الله ـی کوڕی خەبباب دەربکەن بۆمان" وتیان: "هەموومان کوشتمان" سێ جار، عەلی بە هاوەڵانی فەرموو: "دەستتان هەڵبکەن لەم قەومە"،

زۆری پێ نەچوو تا عەلی و هاوەڵانی ئەوانیان کوشت، الدارقطني لە سونەنی خۆی هەردوو فەرموودەکەی دەرهێناوە». وتەکەی کۆتایی هات.

٢. ابن قُدامة فەرموویەتی: «بەشێك: وە پێویستە بوون بە هۆکاریش ڕەچاو بکرێت هەروەك چۆن لە بەشداری ڕاستەوخۆش (المباشرة) پێویستە، جا ئەگەر بیرێکی هەڵکەند لەسەر ڕێگا بەرژەوەندی موسڵمانانی تیانەبێت، یاخود لەنێو موڵکی غەیری خۆی بەبێ مۆڵەتی خاوەنەکەی، یاخود بەردێك یان ئاسنێکی تێدا دابنێت یان ئاوی بڕژێنێتە ناو، یاخود بەرگی کاڵەکێك فڕێ بداتە ناویەوە یان شتێکی لەم شێوەیە، لەئەنجامدا مرۆڤێك یان ئاژەڵێك بەهۆیەوە لەناوبچێت ئەوا دەیگرێتەوە و دەکەوێتە ئەستۆی، چونکە بەهۆی دوژمنایەتی ئەو کەسە لەناوچووە، بۆیە دەیگرێتەوە هەروەکو چۆن ئەگەر تاوان ئەنجام بدات بەرامبەری، ڕیوایەت کراوە لە شریح کە پیاوێکی گرتووە کە بیرێکی هەڵکەندبوو پیاوێك کەوتبووە بیرەکە و مردبوو، ئەمەش لە عەلی ﵁ ڕیوایەت کراوە، هەروەها النخعي و الشعبي و حماد و الثوري و الشافعي وو إسحاق هەمان شتیان وتووە، وە ئەگەر پیاوێك بەردێك دابنێت و یەکێکی تریش بیرێك هەڵکەنێت یاخود چەقۆیەك دابنێتەوە و بەهۆی بەردەکە بەربێتەوە و بکەوێت لەئەنجامدا بکەوێتە نێو بیرەکە یان سەر چەقۆکە ئینجا تیابچێت ئەوا زەمانو گرتنەکە دەکەوێتە سەر ئەو کەسەی کە بەردەکەی داناوە بێ ئەوەی بکەوێتە سەر ئەو کەسەی بیرەکەی هەڵکەندووە و چەقۆکەی داناوە، چونکە دانەری بەردەکە وەکو پاڵنەر وایە بۆ ئەو شتە جا ئەگەر هەڵکەنەرەکە و پاڵنەرەکە کۆبوونەوە بەیەکەوە ئەوا گرتنەکە تەنها دەکەوێتە سەر کەسی پاڵنەر، الشافعي ـش هەر ئەمەی وتووە، وە ئەگەر پیاوێك بەردێك دابنێت و یەکێکی تریش لای بەردەکە بیرێك هەڵکەنێت، یاخود چەقۆیەك دابنێتەوە و لە

بەردەکە بئاڵێت ئینجا هەردووکیان بکەونە سەر کەسێك و بەمەش تیابچێت ئەوا ئەگەری وایە حوکمەکە بەو شێوەیە بێت کە باسمان کرد، وە ئەگەری وایە کە هەم ئەو کەسە بگرێتەوە کە بیرەکەی هەڵکەندووە و هەم ئەو کەسەش کە چەقۆکەی داناوە، چونکە کارەکەیان دواکەوتووە لە کارەکەی ئەو، کە لەو شێوەیە دەچێت قاپێك شلەی تێدابێت، کەسەکەش خۆی وەستاو بێت یەکێکیش بێت گرێی پەتەکەی بکاتەوە و یەکێکی تریش خواری بکاتەوە لەئەنجامدا ئەوەی تێیدابوو بڕژێت، لەوکاتەدا گرتن و زەمان دەکەوێتە سەر کەسی کۆتایی، وە ئەگەر مرۆڤێك بەردێك یان ئاسنێك لەنێو موڵکی خۆی دابنێت یاخود بیرێکی تێدا هەڵکەنێت، مرۆڤێکیش بەبێ مۆڵەتی ئەو بچێتە ناویەوە و بمرێت ئەوا هیچ زەمان و گرتنێك ناکەوێتە سەر کەسی خاوەندار؛ چونکە ئەو خۆی دەستدرێژی نەکردووەتە سەری، بەڵکو ئەو کەسەی کە چۆتە ناویەوە بەهۆی دوژمنایەتی نەفسی خۆی لەناوچووە، وە ئەگەر بەردێك لەنێو موڵکی خۆی دابنێت وە کەسێکی بیانی چەقۆیەکی لەناو دابنێتەوە یاخود بیرێکی تیا هەڵکەنێت بەبێ مۆڵەتی خاوەنەکەی، ئینجا پیاوێك خۆی لە بەردەکە بدات و بەمەش بکەوێتە سەر چەقۆکە یان ناو بیرەکە ئەوا زەمان و گرتنەکە دەکەوێتە سەر بیر هەڵکەنەکە و چەقۆ دانەرەکە بەهۆی زیادەڕەوی و دەستدرێژی کردنیان، زیادەڕەویەکە پەیوەست نەبووە بەو کەسەی بەردەکەی داناوە بەهۆی نەبوونی دوژمنایەتی ئەو، وە ئەگەر کۆمەڵێك بەشدار بن لە دوژمنایەتییەك بەهۆیەوە شتێك لەناوبچێت، ئەوا گرتن و زەمانەکە لەسەر هەموویانە، وە ئەگەر دوو کەس بەردێك دابنێن و کەسێکیش بەردێك دابنێت مرۆڤێکیش بەرببێتەوە بەسەریاندا و لەناوبچێت ئەوا دییە (خوێنبایی) دەکەوێتە سەر هەرسێ کەسەکە (گەر عاقڵ بن) لە قیاسی

مەزهەب، ئەوەش وتەی ئەبی یوسفە؛ چونکە هۆکارەکە لەلایەن هەرسێ کەسەکەوە ڕوویداوە، زەمانەکە دەکەوێتە سەریان ئەگەرچی کارەکانیشیان جیاواز بن، وەك چۆن گەر کەسێك برینداری بکات بە دوو برین، وە دوو کەسی تریش برینداری بکەن بە دوو برین و بەهۆیانەوە بمرێت، (زفر) دەڵێت نیوەی دەخرێتە سەر دوو کەسەکە و نیوەشی دەخرێتە سەر ئەو کەسەی بەردەکەی داناوە، چونکە کارەکەی یەکسانە بە کارەکانیان، وە ئەگەر مرۆڤێك بیرێك هەڵکەنێت یەکێکی تریش چەقۆیەکی تێدا دابنێتەوە و مرۆڤێکیش بکەوێتە نێو بیرەکەو بکەوێتە سەر چەقۆکە و بمرێت، ابن حامد دەڵێت زەمانەکە دەکەوێتە سەر کەسی بیر هەڵکەن؛ چونکە ئەو کەسە لەڕیزی هۆکار و پاڵنەرەکەیە، ئەمەش قیاسی ئەو مەسەلانەی پێشووە، وە أحمد رحمه الله وتویەتی کە زەمان دەکەوێتە سەر هەردووکیان، أبو بکر دەڵێت: چونکە ئەوان هەردووکیان لەنێو مانای هۆکارەکەدان، کەسی بکوژی بیر هەڵکەن وەکو هۆکارەکەیە و دانەری چەقۆکەش وەکو بکوژ وایە، لەمەشدا دەردەکەوێت کە زەمان دەکەوێتە سەر تەواوی ئەو کەسانەی کە بوونەتە هۆکار لەو مەسەلانەی پێشوو». وتەکەی کۆتایی هات.

٣. ابن تیمیة فەرموویەتی: «عمر فەرموویەتی: "ئەگەر خەڵکی سەنعاء کۆ ببوونایەوە بەسەری ئەوا دەمکوشتن"، ئەگەر هاتوو هەموویان ڕاستەوخۆ بەشدار بووبن ئەوا هیچ ڕاجیایی و مشتومڕێکی تیانیە، وە ئەگەر هەندێکیان بەشداربوو نەبن بەڵام بووبێتە هۆکار بە هۆکارێك کە ببێتە هۆی کوشتن زۆربەی جار وەکو کەسی زۆرلێکراو. هەروەها شاهێدی درۆزن ئەگەر گەڕایەوە و حاکمی ستەمکار ئەگەر گەڕایەوە، ئەوا زۆرینە (جمهور) ڕازی بوون بەوەی کە واجبە تۆڵە لەوان بکرێتەوە، هەروەك عەلی رضي الله عنه دەربارەی ئەو دوو پیاوە فەرمووی کە شاهێدیان

لەسەر پیاوێك دابوو بەوەی کە دزی کردووە و ئەویش دەستی پیاوەکەی بڕی، ئینجا گەڕانەوە و وتیان هەڵەمان کرد، فەرمووی: "ئەگەر بمزانیایە ئێوە بەئەنقەست ئەوەتان کردووە ئەوا دەستی هەردووکتانم دەبڕی" ئەمەش بەڵگەیە لەسەر بڕینەوەی دەستەکان بەرامبەر دەست هەروەها لەسەر واجببوونی تۆڵەکردنەوە لە شاهێدی دەر بە درۆ (شاهد الزور) ». وتەکەی کۆتایی هات.

٤. السمعاني لە (قواطع الأدلة) دەڵێت: «هەندێ لە زانایان دوودڵ بوون سەبارەت بە واجببوونی تۆڵەکردنەوە لەو کەسانەی بەشداربوون لە کوشتن، هەندێك لە هاوەڵانی ئێمە دەڵێن: "کوشتنی بەشداربووەکان لە کوژرانی یەك کەس دەرچووە لە قیاس، بەڵکو ئەوە جێگیرە بە وتەی عومەر ﵁، ئەگەر خەڵکی سەنعاء گشتیان کۆببنەوە بۆ کوشتنی ئەوا دەیانکوژم" دەڵێت: "ڕێبازی حەق لای من ئەوەیە کە بەشداربووەکان دەکوژرێن بە حوکمی ڕێسای تۆڵەکردنەوە، سەیری ئەوەش ناکرێت گەر تاك تاکەیان لێ دەربچێت و بڵێت حوکمی کوشتن سەربەخۆیە ئەگەر هاتوو دەرکەوێت بە هۆکاری ڕەتدانەوەی تۆڵە بێت لەوان، ئەوە خراپەو کوشتنێکی ئاشکرا و فەسادێکی گەورەیە"». وتەکەی کۆتایی هات.

٥. هەروەها فەرموویەتی: زەمان و لەخۆگرتەی کەسی لەناوچوو واجبە لەسەر لەناوبەر، جیاوازیشی نیە لەوەی واجبەکە حەقی الله تعالى بێت یاخود حەقی ئادەمیزادێك بێت، ئەمەش لەبەر ئەوەی بوونە هۆکار بریتییە لە کوشتن، چونکە ناکرێت ڕاستەوخۆ بەشدار بێت لە دەرچواندنی ڕۆح بۆیە بە بوونە هۆکار ئەمە ڕوودەدات، بەڵام ئەگەر هاتوو بوونە هۆکار بەهێز بوو بە ڕادەیەك ببێتە هۆی لەناوچوون بەزۆریی ئەوکاتە تۆڵە واجب دەبێت، وە ئەگەر لاواز بوو بە شێوەیەك

نەبێتە هۆی لەناوچوون بەزۆریی ئەوکاتە دییە (خوێنبایی) واجب دەبێت، مانا و واتاش تیایدا ئەوەیە کە تۆڵەکردنەوە واجب بووە بەهۆی حیکمەتی قەدەغەکردن و ترساندن جا ئەگەر هۆکارەکە لاواز بوو ئەوا پێویستی بە ترساندن و قەدەغەکردن نابێت، بەمەش حوکمی تۆڵەکردنەوەکە نامێنێت، وە ئەگەر هۆکارەکە بەهێز بوو ئەوا پێویستی بە ترساندن و قەدەغەکردن هەیە بۆیە تۆڵە واجب دەبێت، وە ئەگەر چەسپا کە کوشتوویەتی ئەوا کەفارەتی لەسەر واجب دەبێت، بە بەڵگەی ئەوەی کە خوێنبایی بۆ حەقی ئادەمیزاد واجبە و ئوممەت کۆکن لەسەری، لەخۆگرتەو زەمانی لەناوچوو نایەتە دی تەنها بە لەناوبردن نەبێت، ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە هەڵکەندنی بیرەکە ئەگەر هاتوو کەوتنەکە پەیوەست بێت پێیەوە ئەوە لەناوبردنە، لەبەر ئەمەش تۆڵەکردنەوە لە شاهێدەکانی تۆڵەکە واجب دەبێت ئەگەر هاتوو پاشگەز بوونەوە، چونکە هۆکارێکی بەهێزە دەبێتە هۆی لەناوچوون بۆیە خۆیان دەبن بە لەناوبەر، بەڵگەش لەسەر ئەوەی کە کردەوەکەیان لەناوبردنە ئەوەیە کە خوێنبایی و دییە واجب دەبێت لەسەریان.

وتەی ئەوان: "ئەوان بکوژن لە حوکم نەك لە ڕاستی و حەقیقەت"، دەڵێین: "ئەگەر هاتوو بکوژ بن ئەوە بکوژی حەقیقی و ڕاستەقینەن، ئەگەرنا نابنە بکوژ، پاشان دەڵێین ئەوان بوون بە بکوژ بەهۆی چوونیان بەرەو لەناوبردنی کەسەکە وەکو حەق و مافێك بۆ کەسی شاهێدی بۆدراو، وە ئەگەر لەناوچوونیشی بکەن بە حەق ئەوە خۆیان لەناویان بردووە، ئەمە ڕووی قسەکانی ئێمەیە کاتێك دەڵێین ئەوان بکوژن، ئینجا ئەگەر بوون بە بکوژ ئەوە جیاوازی نیە بکوژی بە حوکم بن یان بکوژی هەستپێکراو بن، دوای ئەوەی چەسپاندنی کوشتنەکەیان دەدرێتە پاڵ کارێکی هەستپێکراو کە تیایدایە واجبی تۆڵەکردنەوە لەسەریان لادەچێت بەهۆی

ئەو کارە هەستپێکراوە کە دەبێتە هۆی ئەوەی ئەو وتەیە بدرێتە پاڵیان، ئەمەش وەکو ڕمکردن وبریندارکردن کە دەبێتە هۆی لەناوچوونی». وتەکەی کۆتایی هات.

٦. شەوکانی دەڵێت: «وتەکەی - واتە خاوەنی مەتنەکە - "کۆمەڵێکیش بە یەك کەس" دەڵێم: زانیمان دەربارەی بوونی حیکمەت لە شەرعیبوونی تۆڵە (قصاص) لەنێوان بەندەکان بەوەی کە بۆ خەڵکی ژیانی تێدایە هەروەك الله عز وجل فەرموویەتی: (وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ)، وە ئەگەر هاتوو کۆبوونەوەی کۆمەڵێك لەسەر کوشتنی یەك کەس نەبێتە هۆی جێگیربوونی تۆڵەکردنەوە لە هەموویان، ئەوکات ئەو شتە دەبوو بە هۆکار بۆ ئەوەی بیانووی پێ بهێنرێتەوە بۆ کوشتنی کەسەکان، چونکە گەورەترین قەدەغەکار و دوورخەرەوە بۆ ئەمە بریتیە لە کوشتن نەك خوێنبایی، چونکە ئەمە ئاسانە لەسەر خەڵکی خاوەن ماڵ و سامان بە هەمان شێوە ئاسانە لەسەر هەژارەکان چونکە ئەوان لە خوێنبایی دەبەخشرێن بەهۆی هەژاریەکەیان، جا ئەگەر هاتوو کوژراو چەسپا کە بە کردەوەی هەموویان کوژراوە، هەروەکو نوسەر باسی دەکات ئەوا تۆڵەکردنەوە لێیان بریتیە لەو شتەی کە داواکراوە لە حیکمەتی شەرعی چەسپاو لە کتێبی الله عز وجل، لەبەر ئەمەش الله تعالی ئەو کەسەی کە نەفس دەکوژێت چواندوویەتی بەو کەسەی کە گشت خەڵك بکوژێت، ڕەحمەتی الله لە عومەری کوڕی خەطاب بێت و لێی ڕازی بێت، چەندە کەسێکی بەرچاو ڕوون بوو بە ڕێبازە شەرعییەکان و زاناترینیان بوو بەوەی کە تیایدایە لە بەرژەوەندی دینی کە بە گەورەترین سود و فائیدە دەگەڕێتەوە بۆ بەندەکان، چونکە جێگیر بووە لێیەوە کە حەوت کەسی بە یەك کەس کوشتووە دوای ئەوەی کۆبوونەتەوە لەسەر کوشتنی، وە فەرمووی: "ئەگەر خەڵکی سەنعاء کۆ ببوونایەوە لەسەری ئەوە هەموویانم دەکوشت"، کە ئەمەش لە (الموطأ) هاتووە

بە درێژتر لەمە، لە هیچ یەکێکیش لە هاوەڵان نەقڵ نەکراوە کە پێچەوانەی عومەری کردبێت لەمەدا، سەیر و سەمەرەش لەو کەسەدایە کە بە مەبەست دەیەوێت ئەو مەسەلەیە ڕەتبکاتەوە، وە ئەوەش لەخۆدەگرێت کە پێویستە تۆڵەکردنەوە پەکبخرێت لە مەسەلەی توانا هاتوو لەنێوان دوو کەسی بەتوانا، کە سوك و ئاسانترە لە قایشی نەعل بۆ ئەو کەسەی کە شەرعیەتی پێدەدا». وتەکەی کۆتایی هات.

٧. سەنعانی دەڵێت: «مالیك و النخعي و ابن أبي ليلى بۆ ئەوە چوونە کە هەموویان دەکوژرێن ئەگەر بەشداریان کردبێت لە کوشتنی، وە دەڵێت: "ئەمەش ئەو شتەیە کە زۆرینەو جمهورەکانی زانایانی وڵاتەکان بۆی ڕۆیشتوون، کە هەر ئەمەیە ڕیوایەت کراوە لە عەلی ﵁ و غەیری ئەویش"، ئینجا وتەکانی تری باسکرد و وتی: "کوشتنی کۆمەڵێك بە کەسێك لای ئێمە بەهێز بووە، وە هەستاوین بە ڕێکخستنی بەڵگەکەی لە پەراوێزەکانی ڕۆشنایی ڕۆژ هەروەها لە لێدوانەکانمان لەسەر لێکۆڵینەوە ڕاست و دروستەکان». وتەکەی کۆتایی هات.

٨. لە (قواعد الأحكام في مصالح الأنام) دەڵێت: «سەبارەت بەو شتەی کە بووبێتە هۆکاری ئەگەر هاتوو خراپە بێت ئەوە لەسەری دەنووسرێت و لەسەری دەگیرێت لە دونیا و ئاخیرەت، چونکە هەرکەسێك مرۆڤێك بریندار بکات برینەکەش بۆ نەفسی بچێت ئەوا تاوانی کوشتنەکە و تۆڵەکە و خوێنباییەکە دەکەوێتە سەری، وە ئەگەر بەردێك بهاوێژێت بۆ کەسێك ئینجا ئەو کەسەی بەردەکەی هاوێشتووە بمرێت بەر لەوەی بەردەکە بکەوێت بەسەر ئەو کەسەی بۆی هاوێژراوە، ئینجا بمرێت دوای مردنی هاوێژەر؛ ئەوە تاوانبار دەبێت بە تاوانی بکوژە بەئەنقەستەکان، وە ئەوەی لەسەر واجب دەبێت کە لەسەر

(بکوژەکان) واجب دەبێت، سەرەڕای ئەوەی کوشتنەکە دوای دەرچوونی لە تەکلیف و داوالێکراوی ڕوویداوە، چونکە کاتێك کوشتنەکە ڕوویدا ئەو هۆکاری هاوێشتنەکە بوو؛ وا دادەنرێت وەك ئەوەی ئەو کوشتبێتی، پاشان سەرەتای هاوێشتنەکەی، وە ئەگەر لەو شتانە بێت کە ببێتە هۆکاری چاکەکان ئەوە پاداشتی لەسەر دەدرێتەوە، نمونەکەشی وەکو بوونە هۆکاری کوشتن لەپێناو الله تعالی بە بریندارکردن یان ڕەمکردن، وەك ئەوەی ئەگەر کافرێك بەئامانج بگرێت بە تیرێك و تیرەکەی بەرکەوێت دوای مردنی تیرهاوێژ و بیکوژێت، ئەوا دەستکەوتەکەی بۆ ئەوە هەروەها پاداشتی کوشتنەکەشی، بە هەمان شێوە ئەگەر فەرمان بە چاکە بکات و نەهی لە خراپە بکات جا بکوژرێت بە هۆکاری فەرمانکردن و نەهی کردنەکەی ئەوە بۆتە هۆکار بۆ کوشتنی نەفسی خۆی لەپێناو الله عز وجل، بۆیە حوکمەکەی دەبێتە حوکمی ئەو کەسەی کە کافر و تاوانبارانی کوشتووە، پاداشتیش نادرێتەوە لەسەر کوشتنەکە، چونکە کوشتنەکە بە کردەوەی خۆی نەبووە، بەڵکو پاداشت دەدرێتەوە چونکە فەرمانکردن و نەهی کردنەکەی بۆتە هۆکار، بە هەمان شێوە بوونە هۆکاری هێرشبەر(غازي) بۆ کوشتنی نەفسی خۆی بەهۆی ئامادە بوونی لە جەنگدا، ئەگەر وترا: کوشتن سەرپێچییێکە لەلایەن بکوژی کافر، جا کەوایە مرۆڤ چۆن ئاوات بە شەهیدبوون بخوازێت لەگەڵ ئەوەی کە بوونە هۆکار تاوان بێت؟

وەڵام: ئەو ئاوات بە مردن ناخوازێت لەو لایەنەی کە بکوژرێت، بەڵکو ئەو کەسە ئاواتی خواستووە کە لە جەنگدا خۆڕاگر بووبێت، ئەگەر بە کوشتن هات بۆ نەفسی خۆی ئەوا پاداشتەکەی بەهۆی توشبوونیەتی بە کوژران، نەك لەسەر ئەو کوشتنەی کە بە دەستی خۆی نیە، وتەی الله تعالی ـش هەر دەخرێتە سەر ئەمە :

(وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ)، واتە ئاواتتان بە کوژران دەخواست بەر لەوەی هۆکارەکانی ببینن لە ڕۆژی ئوحود، وە جائیزە گەر مرۆڤ ئاوات بە کوژران بخوازێت لەو لایەنەی کە کوژران هۆکارێکە بۆ بەدەست هێنانی پلەو پایەی شەهیدەکان، نەك لەو لایەنەی کە کوشتن و سەرپێچی بێت، هەروەها عومەر ﵁ دەیفەرموو: "اللهم إني أسألك شهادة في سبيلك وموتا في بلد رسولك" واتە: پەروەردگارا من داوای شەهیدبوونت لێدەکەم لەپێناو تۆ، وە مردنێك لە شاری پەیامبەرەکەت». وتەکەی کۆتایی هات.

چوارەم. باسکردنی هەندێ لەو شتانەی کە حوکمی کەسی بوو بە هۆکار هەمان حوکمی کەسی بەشداربووی ڕاستەوخۆی هەیە:

١- لە عبد الله بن عمرو ﵄ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: «ئینجا بەڕاستی یەکێك لە گەورەترینی تاوانە گەورەکان ئەوەیە کە پیاو نەفرەت لە دایك و باوکی خۆی بکات» وترا: ئەی نێردراوی الله ئایا چۆن پیاو نەفرەت لە دایك و باوکی خۆی دەکات؟ فەرمووی: «پیاو جنێو بە باوکی پیاو دەدات و جنێو بە باوکی دەدرێت، وە جنێو بە دایکی پیاو دەدات و جنێو بە دایکی دەدرێت».

٢- ابن قدامة فەرموویەتی: «مەسەلەیەك، فەرمووی: وە ئەگەر کۆمەڵێك بەشداربن لە دزینی شتێك نرخەکەی سێ درهەم بێت ئەوە دەستیان دەبڕدرێت، مالیك و أبو ثور ـیش ئەمەیان فەرمووە، هەروەها الثوري و أبو حنيفة و الشافعي و إسحاق فەرموویانە: دەستیان نابڕدرێت تا ئەو کاتەی پشکی هەر یەکێکیان دەگاتە ڕێژەی دیاریکراو (نصاب)؛ چونکە هەر یەکێکیان ئەگەر دزییەکەی

نەگەیشتبێتە ڕێژەی دیاریکراو ئەوە دەستبڕین واجب نابێت لەسەری هەروەك چۆن ئەگەر بە تەنیاش بێت دەستی نابڕدرێت هەتاوەکو نەگەیشتبێتە ڕێژەی دیاریکراو ».

ئینجا فەرمووی: «بەشێك: أحمد دەربارەی دوو پیاو کە بچنە ماڵێکەوە یەکێکیان لە خوارەوە شتەکان کۆبکاتەوە و بە پەتێك ببیەستێتەوە، ئەوی تریش لە سەرەوە پەتەکە درێژ بکاتەوە و فڕێی بداتە پشت دیوارەکە، ئەوە دەستبڕین دەکەوێتە سەر هەردووکیان، چونکە بەشدار بوون لە دەرهێنان و بردنی، وە ئەگەر هەردووکیان بچنە ژوورەوە تەنها یەکێکیان شتەکان دەربکات، هاوەڵانمان فەرموویانە دەستی هەردووکیان دەبڕدرێت، أبو حنیفة و هاوەڵەکانیشی هەمان شتیان فەرمووە ئەگەر دوو ڕێژەی دیاریکراویان دەرهێنابوو، (مالك و الشافعي و أبو ثور و ابن المنذر) دەڵێن دەستبڕینەکە دەکەوێتە سەر کەسی دەرهێنەر بە تەنها چونکە ئەو دزەکەیە، وە ئەگەر یەکێکیشیان لە خوار بڕە دیاریکراوەکە دەریبهێنێت و ئەوەی تریش زیاتر لە بڕەکە دیاریکراوەکە دەربهێنێت ئەوە هەردوو بڕەکە تەواو دەبن». وتەکەی تەواو بوو.

جا ڕوون بوویەوە دوای ئەوەی فەتوای هاوەڵانمان هێنایەوە سەبارەت بە حوکمی کەسی بوو بە هۆکار و کەسی بەشداربووی ڕاستەوخۆ لە کوشتن، ئەوە بوو کە جیاوازیان نەکردووە لەنێوان بوو بە هۆکار و بەشداربوو، ئەوەش زانراوە کە کوشتنی نەفسی خەڵکی تر سەختترە لە کوشتنی نەفسی خود، چونکە یەکەمیان کوشتنی نەفسی تری تێدایە و دەستدرێژی کردنە بۆ سەر کەسی تر، بەڵام دووەمیان تەنها حەقی الله ـی تێدایە، دەگەینە ئەو تێگەیشتنەی کە کەسی بوو بە هۆکار و کەسی بەشداربوو لە کوشتنی نەفسی خۆی هەمان حوکمی هەیە.

ئینجا بەشداربوونی ڕاستەوخۆ جێگیر بووە بە ئیقرارکردن و دانپێدانانی شەرع بۆ کردەوەی گەلانی پێش خۆمان، هەروەها مەدح و ستایش کردنی لە چیرۆکی شانەکاری کچەکەی فیرعەون، پاشان کۆکبوونی زۆرێك لە زانایانمان ڕوون کردەوە لەسەر ئەوەی کە بوونە هۆکار هەمان حوکمی بەشداربوونی هەیە لە کوشتندا.

بەرهەمی توێژینەوەکە: بوونە هۆکار و بەشداربوونی ڕاستەوخۆ دوو وەسفی وێنەیین دەربارەی حەقیقەتی ئینغیماس کردن، کەوایە جیاوازی نیە لەنێوان ئەو کەسەی کە ئینغیماس بکات و ببێتە هۆی کوشتنی نەفسی خۆی، لەگەڵ ئەو کەسەی کە ئینغیماس بکات و بەشداربێت لە کوشتنی نەفسی خۆی، حەقیقەتی وەسفی وێنەییش ئەوەیە کە شتێکی بڕاوە و دەرچوویە(طردي)ـیە و هیچ کاریگەری نیە لەسەر حوکم، ئەوە تەنها زیادەیەکە لە ئاشکراکردنی حەقیقەتەکە نەك گۆڕینی حوکمەکەی.

بەوەش دەزانین کە جیاکەرەوە (الفارق) لە نێوان هۆکار و عیللەتی بوون هۆکار و بەشداری ڕاستەوخۆ کاریگەر نیە، بەمەشەوە جیاوازی نێوان بابەتی ئینغیماس بە بەیەکداچوون و ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن جیاکەرەوەیەکی وێنەییە و ڕێگری ناکات لەوەی کە بابەتی دووەم قیاس بکرێت لەسەر بابەتی یەکەم، وە لەئەنجامیشدا ڕووەکانی لەیەکچوون دەبێتە کارا و کاریگەر لە بابەتەکە، وە ڕووەکانی جیاوازیش هیچ بەهایەکیان نیە بۆ لەبەرچاو گرتن و ئیعتبار پێکردنیان لە قیاسی داواکراو، بەمەشەوە تەواوکردنی توێژینەوەی چەسپاندنی قیاس ئامادە دەبێت بە وەدەستهێنانی داواکراو: کە ئەویش بریتییە لە ((بەستنەوەی فەرع بە ئەسڵ)).

پێنجەم: بەستنەوەی فەرع بە ئەسڵ لە حوکمدا:

ئێستا قیاسەکە ڕوون بوویەوە، جا پایەکانی قیاس بەردەستن، مەرجەکانیشی وەدەست هاتوون، عیللەت و هۆکارەکەش ئاشکرایە و دەقی لەسەر هاتووە، جا هیچ پەناگەیەك نیە بۆ هەڵاتن بۆی دوای ئەمە لەوەی کە حوکمی ئەسڵ لەسەر فەرع جێبەجێ نەکرێت، بۆیە حوکمی کردەوە شەهادەتخوازییەکان بە بۆمبڕێژکردن دەبێتە مەشڕوع و ڕێگەپێدراو بە شێوەی خۆشویستراو (المندوب والمستحب)، یاخود لەسەر شێوەی جائیز بوون و ڕێگەپێدان، دوای هەڵسەنگاندنی بەرژەوەندی و زیانەکان (المصالح والمفاسد)، هەروەها تەڕجیح کردنی یەکەم بەسەر دووەم، وە بە لەبەرچاوگرتنی بوونی ئەمیر و فەرماندەیەك بۆ کاری جیهادیی یاخود نا.

جا هەرچەندەی بەرژەوەندی بەرز ببێتەوە و ڕووەکانی زۆر ببن، ئەوە خۆشویستران (استحباب) پشتڕاستتر دەبێتەوە، ئەگەرنا جائیز بوون و ڕێگەپێدراویی ئەگەر هاتوو مەفسەدە و خراپە زاڵ نەبێت.

وە ئەگەر هاتوو ئەمیر و سەرکردایەتی بوونی هەبوو، ئەوە خۆشویستران (استحباب) دڵنیا و پشتڕاست دەبێتەوە دوای هاندان و داواکردن بۆ ئەنجامدانی کردەوەکان، ئەگەرنا جائیز بوون یاخود استحباب لە باری تەنیا بوون لە کارکردندا بە مەرجێك مەفسەدە و زیان لاسەنگ نەبێت.

بابی دووەم

بەڵگەکان لەسەر کردەوەکان بە وێنە و هۆکارەکانیانەوە

بەڵگەکان لەسەر شەرعیبوونی کردەوە شەهادەتخوازییەکان بە هەردوو شێوازەکەی: ئیلتیحام (بەیەکداچوون)، یاخود بۆمبڕێژکردن

١. بەڵگەکان لە قورئان.

٢. بەڵگەکان لە سوننەت.

٣. وتەکانی هاوەڵان.

٤. قیاس (قیاسی عیللەت).

٥. شەرعی پێش خۆمان.

ئەو بەڵگانەی کە لەم بابەدا باسی دەکەین تیایدایە کە بەڵگەیە لەسەر هەردوو شێوازەکە، وە تیایدایە کە بەڵگەیە لەسەر ئینغیاس بە بەیەکداچوون (الالتحام) کە ئەویش زۆربەیەتی، بابەتی دووەمیش هەر لەشوێن ئەو مەسەلەیە دەبێت بە حوکمی قیاسی ڕوون و ئاشکرا کە پێشتر جێگیرمان کرد، وە چۆنیەتی بەڵگەهێنانەوە بە جێگیرکردنی هۆکارە کاریگەرەکانی پێشوو دەبێت لەگەڵ بەڵگەهێنانەوەش لەسەر ڕاست و دروستی ئەوەی کە وتوومانە لە حەقی غەیری خۆی.

بەشی یەکەم

بەڵگەکان لە قورئان

نۆ دەق هەیە تیایدا کە ئاماژەو بەڵگە دەدەن لەسەر داواکراو بە بەڵگەی: دەقی نووسراو، وە پێویست بوون(الاقتضاء)، وە ئاماژە(ئیشارەت)، وە ئاماژەی ناڕاستەوخۆ، وە لەخۆگرتەی وتەکان، هەروەها تێگەیشتنی وەدەست هاتوو(المفهوم).

١- وتەی الله تعالى، کە فەرموویەتی: {إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ} [التوبة : ١١١].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەق لەسەر داواکردنی شەهادەت بە وتەکەی {فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ} واتە: دەکوژن و دەکوژرێن، فرۆشتن واتای شەهادەتە بە بەڵگەی مەرجدارکردن(القيد) بەوەی کە شەڕدەکەن تاکو دەکوژرێن.

- هەروەها بە بەڵگەی پێویست بوون (الإقتضاء) : بەڕاستی الله تعالى گیانی لە ئیماندارا‌ن کڕیوە، جا هەرکەسێك گیانی خۆی بە الله بفرۆشێت ئەوە لەسەریەتی وەفای هەبێت بە فرۆشتن و بەختکردنی گیان بۆ الله، وێنەی ئەم وەفایەش شەڕکردنە تاکو مردن.

- هەروەها بە تێگەیشتنی وەدەستهاتوو بەڵگە دەدات لەسەر چوونە بەردەم هۆکارەکانی کوژران لەوانەش ئینغیماس.

- هەروەها بە دەقی نوسراو بەڵگە لەسەر هۆکاری گورز لێدان (النكاية) دەدات کە فەرموویەتی: {فَيَقْتُلُونَ}.

- هەروەها بە دەقی نوسراو بەڵگە لەسەر هۆکاری "لەپێناو الله" دەدات کە فەرموویەتی: {يُقاتلون} شەڕدەکەن لەپێناو الله.

- هەروەها بە ئاماژە بەڵگە دەدات لە خوێندنەوەیەکی تر کە فەرموویەتی: {فَيُقتَلونَ وَيَقْتُلُونَ} بە دانانی ضەممە لەسەر یەکەم و فەتحە لەسەر دووەمیان، جا ئاماژەی تێدایە لەسەر ئەوەی کە ئەوان بەشداری ڕاستەوخۆیان دەبێت لە کوشتنی نەفسی خۆیان، ئینجا بە کوشتنی دوژمن، کە ئەوەش ئاماژەیە بۆ هۆکاری بەشداریکردنی ڕاستەوخۆ.

(القرطبي) لە تەفسیرەکەیدا فەرموویەتی: «بنچینەی کڕین لەنێوان دروستکراوان و دروستکار"الله" ئەوەیە کە دروستکراوان ئەوەی لە دەستیان چووە قەرەبووی بکەنەوە بەو شتەی کە قازانجی زیاترە بۆیان، یاخود بە هاوشێوەی ئەو قازانجەی کە لە دەستیان چووە، جا الله تعالى بەختکردنی نەفسەکان و ماڵ و سامانی بەندەکانی لە گوێڕایەڵی خۆیدا هەروەها بە هیلاك بردنی لەپێناو ڕەزامەندیەکانی لێ کڕیون، الله تعالى ـش لە قەرەبووی ئەمەدا بەهەشتی پێداون ئەگەر هاتوو ئەمەیان کرد کە ئەمەش قەرەبوویەکی گەورەیە نە قەرەبوو کراو لێی نزیك دەبێتەوە و نە بەویش پێوانە دەکرێت، ئەمەشی لەسەر خەیاڵ و مەجازی ئەو شتە بەڕێکردووە کە لەنێوان خۆیان دەیزانن لە کڕین و فرۆشتن، جا لەلایەن بەندەوە

تەسلیم کردنی نەفس و سامانە، لە لایەن الله تعالى ـش پاداشت و بەخششە، کە ئەمەش ناونراوە فرۆشتن» وتەکەی تەواو بوو.

٢. وتەی الله تعالى کە فەرموویەتی: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ} [البقرة: ٢٠٧].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- ئاماژەی ناڕاستەوخۆ بە شەهادەت کە فەرموویەتی: {يَشْرِي نَفْسَهُ} واتە: نەفسی خۆیان دەفرۆشن، لەپێشیشدا باسمان کرد کە فرۆشتن واتە شەهادەت هەروەك لە ئایەتی پێشوو، الله تعالى ستایشی ئەو کەسەی کردووە کە نەفسی خۆی بەو دەفرۆشێت بە دەستپێکردن لە لایەن خۆیەوە، وە ڕاستەوخۆ بەشدار بێت لەم فرۆشتنە، وە الله تعالى ئەم فرۆشتنەی تایبەت نەکردووە بە مەرجێکی دیاریکراو و پەیوەستکراو، تەنها ئەوەی ڕابردوو نەبێت: {يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ} واتە: دەجەنگن لەپێناو الله، جا دەکوژن و دەکوژرێن.

- وە بەڵگەی دەق لەسەر هۆکاری نییەت، کە فەرموویەتی: {ابتغاء مرضات الله}، جا ئایەتەکە مەدح و سەنای فرۆشتنی کردووە لەپێناو الله، کە ئەمەش شێوازەکانی کردەوەکان دەچنە ناوی بەدڵنیاییەوە، لەبەر ئەوەی هەمان هۆکارەکانی ئایەتەکە لەخۆدەگرن و گشتگیری (عموم) ئایەتەکەش دەیانگرێتەوە.

(الطبري) فەرموویەتی: «محمد بن بشار بۆی گێڕاینەوە فەرمووی: حسين بن الحسن أبو عبد الله قسەی بۆ کردین فەرمووی: أبو عون لە محمد ـەوە قسەی بۆ کردین فەرمووی: هشام بن عامر خۆی کرد بەناو ڕیزەکەدا تاکو بەربەستەکەی

شکاند، وتیان: بە دەستی خۆی خۆی خستە ناویەوە (واتە خۆی لەناوبرد)، بەڵام (أبو هريرة) فەرمووی:{وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ}.

أبو كريب قسەی بۆ کردین فەرمووی: مصعب بن المقدام بۆی گێڕاینەوە فەرمووی: إسرائيل بۆی گێڕاینەوە لە طارق بن عبد الرحمن ئەویش لە قيس بن أبي حازم و ئەویش لە مغيرة کە فەرموویەتی: "عومەر سوپایەکی نارد و خەڵکی قەڵایەکیان گەمارۆدا، پیاوێك لە (بجيلة) بەرەو پێش چوو شەڕی کرد تاکو کوژرا، زۆرینەی خەڵکیش دەربارەی ئەو پیاوە دەیانوت: "بە دەستی خۆی خۆی لەناوبرد"، فەرمووی: ئەم هەواڵە گەیشت بە عومەری کوڕی خەطاب رضي الله عنه ئەویش فەرمووی: درۆیان کرد، ئایا الله عز وجل نافەرمووێت: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ}.

ابن بشار قسەی بۆ کردین فەرمووی أبو داود بۆی گێڕاینەوە فەرمووی هشام بۆی گێڕاینەوە لە قتادة ـەوە کە فەرموویەتی: "هشام بن عامر خۆی کرد بەناو ڕیزێکدا تاکو تێکیدا" أبو هريرة فەرمووی: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ}.

سوار بن عبد الله العنبري قسەی بۆ کردین فەرمووی عبد الرحمن بن مهدي قسەی بۆ کردین فەرمووی: حزام بن أبي حزم بۆی گێڕاینەوە فەرمووی: گوێم لە حەسەن بوو ئەمەی دەخوێندەوە: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ}، ئایا دەزانن لەسەرچی دابەزیوە؟، لەسەر ئەوە دابەزیوە کە ئەگەر موسڵمان بگات بە کافرێك پێی بڵێت: بڵێ لا إله إلا الله، ئەگەر هاتوو وتت ئەوە خوێن و ماڵت پارێزراو دەبێت تەنها بە حەقی هەردووکیان نەبێت،

ئەویش ڕەتی بکاتەوە کە وابڵێت، موسڵمانەکەش بڵێت: سوێند بە الله نەفسی خۆم دەفرۆشم بە الله، ئینجا بەرەو پێش بڕوات و شەڕ بکات تاکو دەکوژرێت"» وتەکەی کۆتایی هات.

٣. فەرموودەی الله تعالی: {وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ} [آل عمران : ١٤٣].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەق لەسەر داواکردنی شەهادەت کە فەرموویەتی: {تَمَنَّوْنَ المَوتَ}، بە تێگەیشتنیش بریتییە لە چوون بەرەو هۆکارەکانی لەوانەش ئینغیماس کردن.

- بە دەلالەت و بەڵگەی پێویستبوون (الاقتضاء) بریتییە لە لۆمەکردنیان بەهۆی نەچوونیان بەرەو هۆکارەکانی شەهیدبوون و داواکردنی لەکاتی نزیك بوونی، وەك ئەوەی پێیان بفەرمووێت: پێشتر داوای مردنتان دەکرد مردنیش ئەوەتا بە چاوی خۆتان دەیبینن ئەی بۆچی ناچن بەرەو ڕووی، وە بەشدار بن لە خێر و چاکەی گەورە بە داواکردنی شەهادەت، بەڵام ئێوە شکستتان خوارد و ڕاتان کرد.

الطبري فەرموویەتی: ابن حمید قسەی بۆ کردین فەرمووی سلمة بۆی گێڕاینەوە لە ابن إسحاق {وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ} واتە: پێشتر ئاواتی شەهید بوونتان دەخواست لەسەر ئەو حەقەی کە لەسەری بوون پێش ئەوەی ڕوو بەڕووی دوژمنەکەتان ببنەوە، واتە ئەوانەی کە وایان لە پێغەمبەر ﷺ کرد دەربچێت و بیانبات بەرەو دوژمنەکەیان، بەهۆی لە دەستچوونی ئامادە بوونیان لەو ڕۆژەی پێش ئەوکات کە بەدر بوو ئەمەش وەکو هیوا خواستن و ئارەزوومەندی بۆ شەهادەت کە لەدەستیان چوو، فەرموویەتی:

{فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ} واته: مردن به شمشێرەکان له دەستی پیاوانەوە هاتۆته نێوان ئێوه و ئەوان، ئێوەش وا سەیریان دەکەن کەچی ڕاتان کرد لێیان.

هەروەها ابن أبي حاتم لەڕێی العوفي دەریهێناوه له ابن عباس: پیاوانێك له هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ دەیانوت: "خۆزگه دەکوژراین هەروەك چۆن هاوەڵانی بەدر کوژران و شەهید دەبووین"، یان "خۆزگه ڕۆژێکمان دەبوو وەك ڕۆژی بەدر تیایدا شەڕی موشریکانمان بکردایه و به چاکه تاقی بکراینەوه و بەدوای شەهادەت و بەهەشت و ژیان و ڕزقەوه بووایـن"، الله تعالی ـش ئامادەی کردن له جەنگی ئوحود کەچی خۆڕاگر نەبوون تەنها ئەوانه نەبن که الله تعالی ویستی لەسەر بوون، الله عز وجل دەفەرمووێت: {وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ}.

مقاتل بن سلیمان دەفەرمووێت دەربارەی ئەوانه دابەزیوه که وتیان: "ئەی نێردراوی الله ڕۆژێکمان نیشان بده وەك ڕۆژی بەدر"، جا الله تعالی ڕۆژی ئوحودی نیشاندان ئەوانیش ڕایان کرد بۆیه سەرزەنشتی کردن» وتەکەی تەواو بوو.

القرطبي فەرموویەتی: «ئەمەش لەبەر ئەوەی که زۆرێك لەوانەی ئامادەی بەدر نەبوون هیوایان به ڕۆژێك دەخواست که شەڕ و قیتالی تێدابێت، جا کاتێك ڕۆژی ئوحود هات ڕایانکرد وه تیایاندا هەبوو که ئارامی گرت تاکو کوژرا، لەوانەش ئەنەسی کوڕی نەضر مامی ئەنەسی کوڕی مالیك، چونکه کاتێك موسڵمانان بۆ دوژمنەکەیان ئاشکرا بوون فەرمووی: "یا الله من بەرائەت و پاکانەی خۆم دێنمەوه لای تۆ لەوەی که ئەوانه هێناویانه لەگەڵ خۆیان" وه بەشداری له

کوشتارەکە کرد، وە فەرمووی: "ئەوە بۆنی بەهەشتە کە من هەستی پێدەکەم" وە بەردەوام بوو تاکو شەهید بوو، ئەنەس فەرمووی: "نەمانتوانی بیناسینەوە تەنها بە سەرە پەنجەکانی نەبێت وە هەشتاو شتێك برینمان لەسەر جەستەی بەدیکرد"، جا دەربارەی ئەو و هاوشێوەکانی ئەو ئەمە دابەزی {رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ}، ئینجا ئایەتەکە لۆمەیە دەرحەق بەو کەسانەی کە ڕایانکردووە، بەتایبەت لەبەر ئەوەی کە ئەوان زۆریان بۆ پێغەمبەر ﷺ هێنا تاکو لە مەدینە دەربچێت هەروەك باسی دەکەین، ئاوات خواستنیش بە مردن لەلایەن موسڵمانان دەگەڕێتەوە بۆ ئاوات خواستن بە شەهید بوون کە لەسەر خۆڕاگری و ئارامگرتن بونیات نراوە، هەروەها ئارامگرتن لەسەر جیهاد، نەك بۆ ئەوەی کافران بیانکوژن چونکە ئەمە سەرپێچی و کوفرە، وە جائیز نیە ئاوات بە تاوان و سەرپێچی بخوازرێت، داواکردنی موسڵمانانیش لە الله کە شەهیدییان پێ ببەخشێت دەخرێتە سەر ئەمە، جا داوای ئارامگرتن لە جیهاد دەکەن ئەگەرچی ببێتە هۆی کوژرانیش». وتەکەی تەواو بوو.

٤. وتەی الله تعالی: {وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ} [آل عمران : ١٥٧].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی ئاماژەی ناڕاستەوخۆ (الإيماء) بۆ داواکردنی شەهادەت چونکە لەسەر مردن لەپێناو الله لێخۆشبوون و ڕەحمەت و خێری گەورەی داناوە، بۆیە بە ئاماژە بەڵگە و دەلالەتە لەسەر داواکردنی و هاندان لەسەری و بەشدار بوونی ڕاستەوخۆ تیایدا بە هەر ڕێگایەك بێت، ئەگەرچی بە ئینغیماسیش بێت.

- بەڵگەی دەقیش لەسەر هۆکاری نییەت لەپێناو الله:

الطبري فەرموویەتی: «ابن حميد قسەی بۆ کردین فەرمووی سلمة بۆی گێڕاینەوە لە ابن إسحاق: {وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ}، واتە مردن هەر ڕوودەدات و شتێکی دڵنیاییە، جا مردنێك لەپێناو الله، یاخود کوژران باشترە لەوەی کە لە دونیا کۆیدەکەنەوە ئەگەر هاتوو بزانن و دڵنیابن و یەقینیان هەبێت، کە بەهۆی ئەو شتانەوە لە جیهاد دوا دەکەون لە ترسی مردن و کوژران بۆ ئەو شتانەی کە لە دونیا کۆیان کردۆتەوە و بێ خەمن لە قیامەت و ئاخیرەتیان». وتەکەی تەواو بوو.

ابن كثير فەرموویەتی: «ئەوە لە خۆدەگرێت کە کوژران لەپێناو الله و مردن بە هەمان شێوە هۆکار و وەسیلەن بۆ بەدەست هێنانی ڕەحمەتی الله و لێخۆشبوون و ڕەزامەندیەکەی، ئەمەش باشترە لە مانەوە لە دونیا و تەواوی خۆشییە کاتی و لەناوچووەکانی». وتەکەی تەواو بوو.

٥. وتەی الله تعالى: {قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ} [التوبة: ٥٢].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

لە ناوەڕۆکی وتەکە بەڵگە و دەلالەتی تێدایە لەسەر داواکردنی شەهید بوون و پێداگری لەسەری، جا ئەگەر ئەمە ئەو شتە بێت کە فەرمانیان پێکراوە بە کافران بیڵێن، ئەی چۆن دەبێت دەربارەی ئەو یەقین و دڵنیاییەی کە واجبە لە دڵەکانیاندا پەیدابووبێت، یان بە سەرکەوتن یان بە شەهید بوون، جا موسڵمان پێویستە کە ئەم

دوو ڕێگایە بگرێتە بەر، جا دەجەنگێت، ئینجا یان فەتح و سەرکەوتن دەبینێت یان شەهید بوون، بە ئاماژەش شتێکی زانراوە کە فەتح و سەرکەوتن بە خێرایی نایەت، جا پێویستە موسڵمان ڕێگەی دووەم بگرێتە بەر کە بریتیە لە شەهید بوون، ئینجا شەهید بوون، ئینجا شەهید بوون تا ئەوکاتەی فەتح و سەرکەوتن دێتە دی.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تێدایە لەسەر هۆکاری گورز وەشاندن و وەسیلەکانی بەگشتی، کە فەرموویەتی: {أَوْ بِأَيْدِينَا} واتە: یان بە دەستەکانی ئێمە، ئەمەش گشتگیرە بۆ هەر وەسیلەو ڕێگایەك کە زیان بە دوژمن بگەیەنێت، بە تێگەیشتن و مەفهومیش ئینغیاس یەکێکە لە وەسیلەکانی.

بوخاری لە سەحیحەکەیدا دەڵێت: «ابن عباس وتویەتی: یەکێك لە دوو شتە چاکەکە فەتح یان شەهیدبوونە».

شەوکانی دەڵێت: «مانای: {هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ} ئایا چیمان لێ چاوەڕێ دەکەن جگە لە یەکێك لە دوو سیفەتە چاکەکە، یان سەرکەوتن یان شەهیدبوون، هەردووکیشیان ئەوانەن کە چاکن لەلای ئێمە».

٦. نمونەی ئەم ئایەتەش لە بەڵگەهێنانەوە: وتەی الله تعالی: {فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا} [النساء : ٧٤].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- دەلالەت و بەڵگەی ئاماژەی ناڕاستەوخۆی تێدایە لەسەر هۆکاری شەهید بوون، کە پاداشتە گەورەکەی داناوە بۆ ئەو کەسەی شەڕدەکات لەپێناو الله کە

دوو ڕێگای گرتبێتە بەر، یان ئەوەتا بکوژرێت و شەھادەت بەدەست بهێنێت یان زاڵ ببێت و سەرکەوتن بەدەست بهێنێت.

- بە تێگەیشتن و مەفھومیش دەلالەت دەدات لەسەر ئینغیماس، کە کوژران لەپێناو الله ـی پێش خستووە بەسەر سەرکەوتن ئەمەش وەکو ھاندان و بە باشتر دانان جا بە ھەر ڕێگەو ھۆکارێك بێت، مادام ڕێکخراو بێت بە وەسفی (في سبيل الله) لەپێناو الله.

- ھەروەھا دەلالەتی دەقی تێدایە لەسەر ھۆکاری "في سبيل الله" لەپێناو الله، کە فەرموویەتی: {فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ}.

القرطبي دەڵێت: «الله تعالى باسی ھەردوو ئامانجی حاڵەتی جەنگاوەری کردووە و بەو دوو ئامانجەش بەسی کردووە لەوەی کە لەنێوانیاندایە، ھەروەك ابن عطية باسی کردووە» وتەکەی کۆتایی ھات.

٧. فەرموودەی الله تعالى: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ} [الأنفال : ٦٥].

٨. ھەروەھا ئەم فەرموودەیەی: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ} [التحريم : ٩].

٩. ھەروەھا ئەم فەرموودەیەی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ * تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ} [الصف : ١٠-١١].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە لەم ئایەتانە:

- بەڵگەی دەق لەسەر جیهاد لەپێناو الله، لەوانەش بەڵگەی دەق لەسەر خستنەوەی زیان و گورزدان لە دوژمن؛ چونکە گورز لێدان بەشێکە لە جیهاد.

- وە بە دەلالەتی مەفهوم و ئاماژە (الإشارة) فەرمانکردن بە جیهاد تیایدا دوچارکردنی گیان و سامانە بۆ لەناوبردن لەپێناو الله، شێوازی کردەوە شەهادەتخوازیەکانیش لەنێو ئەم حەقیقەتەدایە.

ڕێسایەك: هەموو ئەو دەقانەی کە فەرمان بە جیهاد دەکەن و هانی لەسەر دەدەن و هەروەها ئارەزوومەندی بۆ شەهادەت و فەزڵ و چاکەکەی باسدەکەن، ئەو تێگەیشتنەی لێدەردەهێنرێت کە ئاماژە بە ئینغیماس دەکات بە هۆی هاوبەشبوونی لەگەڵ هۆکارەکانی ئەو دەقانە لە گورز لێدان و داواکردنی شەهادەت و بەرژەوەندی لاسەنگ بە زاڵبوونی گومان یان بە یەقین، بە بوونە هۆکار بۆ مردن یان بە بەشداربوونی ڕاستەوخۆ(المباشرة).

بەشی دووەم

بەڵگەکانی سوننەت

ئەمەش شانزە دەق لەخۆدەگرێت لە سوننەت کە دەلالەت و بەڵگە دەدەن لەسەر داواکراو بە چەندین شێواز:

بەڵگەی وتەیی: (دەق، ئاماژە، پێویست بوون، ئاماژەی ناڕاستەوخۆ(الإيماء)، ناوەڕۆکی وتە، تێگەیشتن و مەفهوم)، بەڵگەش لە کردەوە و بەڵگەش لە دان پێدانان و پێ ڕازی بوون(الإقرار).

١. لە ابن مسعود ﵁ ڕیوایەت کراوە ئەویش لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە فەرموویەتی: «پەروەردگارمان تەعەجوبی کردووە لە دوو پیاو، پیاوێك کە شوێنی نیشتەجێبوون و پێخەفەکانی خۆی جێبهێڵێت لەکاتێکدا لەنێو خێزان و خۆشەویستانی خۆیەتی بەرەو نوێژەکەی بڕوات، الله عز وجل دەفەرمووێت: سەیری بەندەکەم بکەن جێگەی نوستن و نیشتەجێبوونی خۆی جێهێشت لەنێوان خۆشەویستان و خێزانەکەی بەرەو نوێژەکەی ئەمەش وەکو ئارەزوومەندی و حەزکردن لەوەی کە لای منە و هەروەها ترسان لەوەی کە من هەمە، وە پیاوێکیش لەپێناو الله غەزوە و جەنگی کردبێت و هاوڕێکانی شکست بێنن و ڕابکەن ئەویش زانی کە ئەگەر ڕابکات چی لەسەرە و ئەگەر بگەڕێتەوە چی هەیە بۆی، ئەویش دەگەڕێتەوە تا ئەوکاتەی خوێنی دەڕژێت الله تعالی دەفەرمووێت: سەیری بەندەکەم بکەن گەڕایەوە بۆ داواکردنی ئەوەی کە لای منە و هەروەها لەترسی ئەوەی کە من هەمە تا ئەوکاتەی خوێنی دەڕژێ» [أحمد لە موسنەدی خۆی و غەیری ئەویش ڕیوایەتیان کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەق لەسەر ئینغیماس بە مەدح و ستایشکردنی جەنگاوەر (غازي) کە دەگەڕێتەوە بۆ جەنگ دوای ئەوەی هاوەڵەکانی شکستیان هێنا بۆ ئەوەی خۆی بە تەنها ڕوو بەڕووی دوژمن ببێتەوە.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تیایە لەسەر هۆکاری (مناط) داواکردنی شەهادەت بە وێنەی ئینغیماس، کە فەرموویەتی: «گەڕایەوە تاکو خوێنی دەڕژێت» و (حتى "تاکو") بۆ ڕاگەیاندنی مەبەست و ئامانجە، شیکەرەوەیە بۆ گەڕانەوەی جەنگاوەر و ڕوونکەرەوەیە بۆ نییەتەکەی.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تێدایە لەسەر فەزڵ و چاکەی ئەم وێنەیە، بەوەی کە موسڵمان بڕواتە نێو جەنگێکی شکت پێهێنراو، هاوەڵەکانی پشتیان هەڵکردبێت و ڕایان کردبێت، ئەویش بڕواتە ناویەوە و دڵنیابێت لەوەی کە دەمرێت ئەمەش بۆ داواکردنی شەهادەت، الله تعالی ـش مەدح و ستایشی ئەو بەندەیەی کردووە و شانازی بە کارەکەیەوە کردووە و لە نییەتەکەی ڕازی بووە، ئەم بەڵگەیەش لە بەهێزترین بەڵگەکانە لەسەر ئینغیماس بە بەکداچوون لەگەڵ دوژمن (الالتحام)، جا ئاشکرایە لەم بارەیەوە، بە شوێنکەوتنیش قیاسکردنی ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن لەسەر ئەمە ئاشکراو ڕوونە.

- بە دەلالەتی لی تێگەیشتن و مەفهوم ئاماژەی تیایە بۆ هۆکاری دڵنیابوون لە مردن، هەروەك پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «دەگەڕێتەوە تاکو خوێنی دەڕژێت»، پێغەمبەر ﷺ ڕوونی کردۆتەوە کە ئەو ناتوانێت ئەو فەزیڵەت و چاکەیە بەدەست بهێنێت تاکو یەقینی بە شەهادەت نەبێت، کە فەرموویەتی: «ئەویش زانی کە

ئەگەر ڕابکات چی لەسەرە و ئەگەر بگەڕێتەوە چی هەیە بۆی» هەروەها فەرموودەکەی: «تا ئەوکاتەی خوێنی دەڕژێ» واتە: مردن.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تیایە لەسەر هۆکاری (في سبيل الله) کە فەرموویەتی: سەیری بەندەکەم بکەن گەڕایەوە وەك داواکردن و ئومێدبوون بۆ ئەوەی کە لای منە، هەروەها لەترسی ئەوەی کە هەمە تا ئەوکاتەی خوێنی دەڕژێ.

ابن النحاس دەفەرمووێت: «خۆ ئەگەر لەم بابە هیچ نەبوایە جگە لەم فەرموودە سەحیحە ئەوا بەس بوو بۆ ئەوەی بەڵگەی پێ بهێنینەوە و استدلالی پێ بکەین لەسەر فەزڵ و چاکەی ئینغیماس، والله أعلم».

٢. نموونەشی لە بەڵگەهێنانەوە (الاستدلال): لە ئەبی ذەر ﵁ ئەویش لە پێغەمبەرەوە ﷺ، هاتووە کە فەرموویەتی: «سێ کەس الله خۆشیدەوێن»، جا یەکێکیانی باس کرد «پیاوێك لەناو سریەیەك بێت ئەوانیش ڕوو بەڕووی دوژمن ببنەوە ئینجا بشکێن و ڕابکەن، ئەویش بە سینگی خۆی بەرەو پێش بچێت تا ئەوکاتەی دەکوژرێت یان فەتح و سەرکەوتن بەدەست دێنێت» [ابن أبي شيبة لە مصنفەکەی خۆیدا و الحاكم لە المستدرك ڕیوایەتیان کردووە].

٣. لە ئەبی هورەیرە ﵁ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: «چاکترین ژیانی خەڵك بۆیان، پیاوێکە کە پەتی ئەسپەکەی بە دەستەوە گرتبێت لەپێناو الله، لەسەر پشتیدا بەرزببێتەوە لەبەر خێراییەکەی، هەر کاتێك گوێی لە هاوارێك یان دەنگێکی سامناك بێت ئەوا بەخێرایی دەڕوات لەسەری، بەدوای کوژران یان مردنەوەیە و لە سەرچاوەی گومانی خۆی دایناوە» [موسلیم ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگە و دەلالەتی دەقی تێدایە لەسەر هۆکاری داواکردنی شەهادەت، بە باسکردنی فەزڵ و چاکەی داواکردنی شەهادەت، هەروەها خۆئامادە کردن بۆ ئەمە و بوونە هۆکار بۆی.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تێدایە لەسەر هۆکاری یەقین و دڵنیایی کە فەرموویەتی: «بەدوای کوژران یان مردنەوەیە و لە سەرچاوەی گومانی خۆی دایناوە»، کە بە یەقینەوە داوای دەکات.

- هەروەها بە دەلالەتی لێ تێگەیشتن و مەفهوم ئاماژەی تێدایە بۆ کردەوەکانی ئینغیماس بە هەردوو شێوازەکەی، ئەو کەسەی ئینغیماسی کردووە داوای جێگەکانی جیهاد دەکات و مەبەستیەتی کە بەو شتە بگات بە دیداری پەروەردگاری (العزيز و الجبار).

- هەروەها بەڵگەی دەقی تێدایە لەسەر هۆکاری نییەت لەپێناو الله کە فەرموویەتی: «پیاوێك کە پەتی ئەسپەکەی بە دەستەوە بێت لەپێناو الله».

٤. هەروەها لە ئەبی سەعیدی خودری ﵁ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی :پێغەمبەری الله ﷺ دەفەرمووێت: «باشترین جیهاد لای الله تعالی لە ڕۆژی قیامەت ئەوانەن کە لە ڕیزی یەکەمدا ڕوو بەڕوو دەبنەوە، ڕووەکانیان وەرناگێڕن تاکو دەکوژرێن، ئەوانە لە ژوورە بەرزەکانی بەهەشت نیشتەجێ دەبن، پەروەردگارت پێدەکەنێت بە ڕوویاندا، بە ڕووی هەر کەسانێکیش پێبکەنێت ئەوا حیسابیان لەسەر نیە» [الطبراني لە الأوسط و أبو يعلى لە موسنەدەکەی ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەق لەسەر ئەوەیە کە باشترین جیهاد بریتییە لەوەی هۆکارێکی بەهێز و ڕاستەوخۆ بێت بۆ شەهیدبوون، بەوەی کە لە ڕیزی یەکەم بێت و ڕوو وەرنەگێڕێت تاکو دەکوژرێت، جا لەمەدا بەڵگەی دەقی تێدایە لەسەر هۆکاری شەهید بوون و فەزڵ و چاکییەکەی.

- وە بە دەلالەتی لێ تێگەیشتن و مەفهوم، ئینغیماس وێنەیەکە لە باشترین وێنەکانی جیهاد، ئەمەش لەبەر ئەوەی وەسفی ڕوو وەرنەگێڕان تا کوژران لەخۆدەگرێت.

- هەروەها بە لەخۆگرتەی وتە؛ ئینغیماس پلەیەکی پێشخراوە بەسەر ڕیزی یەکەم، چونکە ئەو کەسەی کە ئینغیماس دەکات پێش هەموو ڕیزێك دەکەوێت و ڕوو وەرناگێڕێت تاکو دەکوژرێت، فەرموودەکەش بە ڕەهایی باسی کردووە جا بووبێتە هۆکار یان ڕاستەوخۆ بەشدار بێت، کردەوەکەشی نەبەستۆتەوە بە هیچ وەسفێکی تر.

٥. لە معاذ بن عفراء ﵁ ڕیوایەت کراوە «فەرموویەتی: ئەی پەیامبەری الله، ئایا چ شتێك لەلایەن بەندەوە پەروەردگار دێنێتە پێکەنین؟، فەرمووی: «بەبێ هیچ قەڵغان و شتێك دەستی خۆی بخاتە نێو دوژمنەوە»، فەرمووی: ئەو درع و قەڵغانەش فڕێبدات کە لەبەریدا بوو ئینجا شەڕبکات تاکو دەکوژرێت» [ابن أبي شيبة لە المصنف و ابن إسحاق لە السيرة ڕیوایەتیان کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەق لەسەر ئینغیماس کە فەرموویەتی: «دەستی خۆی بخاتە نێو دوژمنەوە» بەبێ ئەوەی باسی هیچ مەرج و شەرتێك بكات بۆی، بەڵکو وەسفی باسکراو (بەبێ هیچ قەڵغان و شتێك) موبالەغەی تێدایە بۆ چوون بەرەو شەهادەت و بوونە هۆکار تیایدا، کە وێنەو شێوازەکە نزیکتر دەکاتەوە لە بەشداری ڕاستەوخۆ و موباشەرە تیایدا.

- هەروەها دەلالەتی ئاماژەی تێدایە لەسەر هۆکاری شەهادەت دەربارەی چوون بەرەو هۆکارەکانی شەهادەت و بەشداربوونی ڕاستەوخۆ تیایدا کە فەرموویەتی: «حاسرا» واتە: بەبێ قەڵغان.

- هەروەها دەلالەتی ئیقرار و پێ ڕازیبوونی تێدایە لەسەر هۆکاری گورز لێدان (النكاية) کە فەرموویەتی: "شەڕ دەکات".

- هەروەها ڕازیبوون و ئیقراری پێغەمبەری تێدایە ﷺ لەسەر کردەوەکەی ابن عفراء، کە قەڵغانەکەی فڕێدا و جەنگا تاکو مردن.

پرسیارەکەش دوای ئەوە ئەمەیە: ئایا وێنەی ئەو کەسە دوورە کە قەڵغانەکەی فڕێ بدات بۆ ئەوەی شەڕبکات و پێداگر بێت لەسەر شەهید بوون و دڵخۆش و شادومان بێت بە پێکەنینی پەروەردگاری بۆی، لەو کەسەی کە پێداگر بێت لەسەر شەهید بوون و جەختی لەسەر بکاتەوە بۆیە هەڵسێت بە بەستنی پشتێنێکی بۆمبڕێژکراو، یاخود ئامێرێکی بۆمبڕێژکراو لێ بخوڕێت موژدەی گەیشتن بە پەروەردگار بەخۆی بدات؟ وەڵامەکەش لەلایەن ئەو کەسانەوە سەرنجی دەدرێت کە خاوەن ئینصاف و دڵسافن.

٦. لە ئەنەسی کوڕی مالیك ﵁ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «مامم ئەنەسی کوڕی نەضر دواکەوت لە جەنگی بەدر، فەرمووی: "ئەی پێغەمبەری الله، دواکەوتم لە یەکەم جەنگ کە تیایدا دژی موشریکان جەنگایت، ئەگەر الله تعالی بمگەیەنێت بە جەنگی موشریکان ئەوە دەریدەخات کە چی دەکەم، جا کاتێك بوو بە ڕۆژی ئوحود، موسڵمانانیش توشی شکست هاتن، فەرمووی: "ئەی پەروەردگارا من داوای لێبوردن دەکەم لە تۆ لەوەی کە ئەوانە کردیان – واتە هاوەڵەکانی – هەروەها بەرائەت و پاکانەی خۆم دێنمەوە لای تۆ لەوەی کە ئەوانە ئەنجامیان دا – واتە موشریکان - ، ئینجا بەرەو پێش ڕۆیی و سەعد ـی کوڕی معاذ بەرەو پێشی چوو، فەرمووی: "ئەی سەعد ـی کوڕی معاذ، ئەوە بەهەشتە سوێند بێت بە پەروەردگاری نەضر، من بۆنەکەی دەکەم لە ئوحودەوە"، سەعد فەرمووی: "ئەی پێغەمبەری الله ئەوەی کە کردی من نەمتوانی" ئەنەس فەرمووی: "بینیمان هەشتا و شتێك لێدانی بەرکەوتووە بە شمشێر، یان بە ڕم، یان بە تیر لێی دراوە، وە بە کوژراوی دۆزیمانەوە، هەروەها موشریکانیش جەستەیان شێواندبوو، کەس نەیناسیەوە تەنها خوشکەکەی نەبێت بەهۆی پەنجەکانی"، ئەنەس فەرمووی: ئێمە وامان دەبینی یان وا گومانمان دەبرد کە ئەم ئایەتە دەربارەی ئەو و هاوشێوەکانی دابەزیوە {مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ} تا کۆتایی ئایەتەکە»، ئەمە بە دەربڕینی ئیمام بوخارییە.

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەق لەسەر هۆکاری ئینغیماس، چونکە موسڵمانان شکستیان خوارد و ڕایانکرد و ئەنەسی کوڕی نەضر بەرەو پێش ڕۆیی و ئینغیماسی کردە نێو موشریکان و بیانوو و عوزری بۆ خۆی دەهێنایەوە لەوەی کە هاوەڵەکانی

ئەنجامیان داوە، ئەوەی کە ئەنەسیش لێرەدا کردی هاوڕێکە لەگەڵ وێنەی فەرموودەی یەکەم کە باسمان کرد کە هی ابن مسعود بوو.

- هەروەها دەلالەتی تێدایە لەسەر داواکردنی شەهادەت بە لەخۆگرتەی وتەکان بە فەرموودەکەی: "ئەی سەعد ـی کوڕی معاذ، ئەوە بەهەشتە سوێند بە پەروەردگاری نەضر" جا ئەگەر سوور بێت لەسەر داواکردنی بەهەشت بە سوێندەکەی "سوێند بە پەروەردگاری نەضر" ئەوا لەپێشترە کە داوای شەهادەتی کردبێت.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تیایە لەسەر هۆکاری دڵنیابوون لە مردن کە فەرموویەتی: "من بۆنەکەی لە ئوحودەوە دەکەم"، ئەمەش واتا ئەو یەقین و دڵنیایی هەبووە بە شەهادەت و بە بەهەشت.

- هەروەها بە دەلالەتی لێ تێگەیشتن و مەفهوم بوونە هۆکاری مردن و چوون بەرەو مردنی تێدایە بە فەرموودەی ئەنەس: "بینیمان هەشتا و شتێك لێدانی بەرکەوتووە بە شمشێر، یان بە ڕم، یان بە تیر لێی دراوە، وە بە کوژراوی دۆزیمانەوە".

- هەروەها دەلالەتی ئیقرار و پێ ڕازیبوونی پێغەمبەری تێدایە ﷺ بۆ ئەنەسی کوڕی نەضر بە ئینغیماس کردنی بۆ نێو موشریکان و داواکردنی شەهادەت، هەروەها بوونی یەقین و دڵنیایی بە بەهەشت و چوون بەرەو هۆکارەکانی.

- هەروەها دەقی ئەو ئایەتەی تیایە {مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ} ئەوەیە کە ئەو شتەی نەضر ئەنجامیدا بریتیە لەوەی کە پەیمانی بە الله داوە لەسەری لە خۆڕاگری و فرۆشتنی گیان بە الله، جا ئەمە

بریتیە لە بازرگانییەکە و ئەمە ئەو کڕین و فرۆشتنەیە کە لە ئایەتەکانی پێشوودا باس کرا، بەڕاستی نەضریش ڕاستگۆ بوو لەگەڵ بازرگانی و کڕین و فرۆشتنەکەی بە دەقی ئایەتەکە، بەمەش ئینغیماس کردن و داواکردنی شەهادەتەکەی مەدح کراو و شەرعییە بە دەقی قورئان.

- وە بە لێ تێگەیشتن و مەفهوم ئەوەیە کە سەعد ـی کوڕی معاذ نەیگێڕایەوە و ورەی لێ نەڕووخاند بۆ ئەو مەبەستەی کە هەیبوو، هەروەها گفتوگۆی لەگەڵ نەکرد لەسەر ئەو بەرژەوەندیەی کە لە کردەوەکەیدا دێتە دی یاخود زیان و مەفسەدەی کارەکەی (هەروەك ورە ڕووخێنەکان لەم سەردەمە دەیکەن)، بەڵکو ئەو تێگەیشتنەی لێ وەردەگیرێت کە ئەو لۆمەی نەفسی خۆی کرد لەبەر ئەوەی هاوشێوەی ئەوی نەکرد و نەیکرد بە سەرمەشقی خۆی کاتێك فەرمووی: "ئەی پێغەمبەری الله من نەمتوانی ئەوە بکەم کە ئەو کردی" تەفسیری ئەو ئایەتەش تێپەڕی کە الله تعالی لۆمەی ئەو کەسانەی کرد کە ئاواتی شەهید بوونیان خواست کەچی بەرەو ڕووی نەچوون [بەڵگەی (٣)].

٧. لە ئەنەس ڕیوایەت کراوە ﵁ فەرموویەتی: «پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی دەرچوون تاکو پێش موشریکان کەوتن بەرەو بەدر، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «هیچ یەکێکتان نەڕۆن بەرەو هیچ شتێك تاکو من دەڕۆم بەرەو ئەو شتە»، موشریکان نزیك بوونەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «هەڵسن بەرەو بەهەشتێك کە پانتاییەکەی بە قەد ئاسمانەکان و زەوییە» عومەیری کوڕی حەمام فەرمووی: "ئەی نێردراوی الله، بەهەشتێك کە پانتاییەکەی بە قەد زەوی و ئاسمانەکانە؟" فەرمووی: «بەڵێ» فەرمووی: "بەخ بەخ"، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «چ شتێك وای

لێکردی بڵێیت بەخ بەخ؟»، فەرمووی: "نا سوێند بە الله هیچ شتێك وای لێ نەکردم ئەی نێردراوی الله تەنها داواو ئومێدی ئەوەم نەبێت کە من لە ئەهلی ئەو بەهەشتە بم" فەرمووی: «تۆ لە ئەهلی ئەو بەهەشتەی» ئەویش هەندێ دەنکە خورمای لە جانتای تیرەکانی هێنایە دەرەوە و دەستی کرد بە خواردنی ئینجا فەرمووی: "ئەگەر من بژیم تاکو ئەو دەنکە خورمایانەم بخۆم ئەوە بەڕاستی ژیانێکی درێژە"، ئینجا هەرچی خورما کە پێی بوو فڕێی دا، پاشان شەڕی لەگەڵ کردن تا ئەوکاتەی کوژرا رضي الله عنه [موسلیم ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- دەلالەتی ئاماژەی ناڕاستەوخۆ بۆ داواکردنی شەهادەت کە فەرموویەتی: «هەڵسن بەرەو بەهەشتێك»، بەهەشتیش بە دەست نایەت تەنها بە شەهادەت نەبێت لە خاکی جەنگ.

- وە بە لە خۆگرتەی وتەکان، دەلالەت هەیە لەسەر هۆکاری یەقین بە مردن، واتە: هەڵسن لەکاتێکدا ئێوە یەقینتان هەیە بە بەهەشتێك کە پانتاییەکەی...

- وە بە دەلالەتی ئیقرار و پێ ڕازیبوون بەڵگەی تیایە لەسەر هۆکاری گورز لێدان، کە فەرموویەتی: "ئینجا شەڕی لەگەڵ کردن..."

- هەروەها بە دەلالەتی ئیقرار بەڵگەی تیایە لەسەر هۆکاری ئینغیاس بە شێوازەکانیەوە، چونکە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانی بە هاوەڵەکانی کرد کە شەڕ نەکەن تەنها بە ڕیز نەبێت، هەروەها سینگی ئەوانی یەکسان دەکرد بە ڕمەکەی تاکو کەسیان لە ڕیزەکە پێش نەکەون، جا کاتێك عومەیر گوێی لەوە بوو کە بیستی دەربارەی ئەو فەزڵ و چاکەیە لە ڕیزەکە دەرچوو و بە تەنیا هەڵیکوتایە سەر

دوژمن، پێغەمبەریش ﷺ ئینکاری ئەو کارەی نەکرد، سەرەڕای ئەوەی کە مردن سەرەنجامی کارەکەی بوو کە ئەمەش شتێکی بەدیهاتوو بوو.

٨. لە ئەنەسی کوڕی مالیك رضي الله عنه ڕیوایەت کراوە کە پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی ئوحود لەگەڵ حەوت پیاوی پشتیوانان و دوو پیاوی قوڕەیش تەنها مایەوە، جا کاتێ لە دەوری کۆبوونەوە ولێی نزیك بوونەوە فەرمووی: «کێ لە ئێمە دووریان دەخاتەوە (بەرپەرچیان دەداتەوە) لە بەرامبەردا بەهەشتی بۆ هەیە، یان ئەو دەبێتە هاوەڵی من لە بەهەشت؟»، پیاوێك لە پشتیوانان بەرەو پێش چوو، شەڕی کرد تاکو کوژرا، ئینجا دووبارە دەوریان لێ دایەوە، فەرمووی: «کێ لە ئێمە دووریان دەخاتەوە(بەرپەرچیان دەداتەوە) لە بەرامبەردا بەهەشتی بۆ هەیە، یان ئەو دەبێتە هاوەڵی من لە بەهەشت؟»، پیاوێك لە پشتیوانان بەرەو پێش چوو، شەڕی کرد تاکو کوژرا، جا هەر بەو شێوەیە بوون تاکو هەر حەوت کەسەکە کوژران، پێغەمبەر ﷺ بە هەردوو هاوەڵەکەی خۆی فەرموو: «بە ئینساف نەبووین لە بەرامبەر هاوەڵانمان» [موسلیم ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- دەلالەتی کردەوە لەسەر ئینغیماس، پێغەمبەری الله ﷺ بە تەنها مایەوە لەگەڵ حەوت پیاو لە پشتیوانان و دوو پیاو لە قوڕەیش، واتە لەنێو کۆمەڵێکی کەم بوو لە ڕوو بەڕووبوونەوەی زۆرێك لە کافران.

- هەروەها بەڵگەی دەقی تیایە لەسەر شەرعیبوونی ئینغیماس بە یەقین و دڵنیایی بە مردنەوە، هەروەها گەورەکردنی فەزڵ و چاکەکەی کە فەرمووی: «کێ لە ئێمە دووریان دەخاتەوە (بەرپەرچیان دەداتەوە) لە بەرامبەردا بەهەشتی بۆ هەیە»، جا

لە هاوەڵان دانەیەکیان دەچوو خۆی دەکرد بەناو کافراندا و ئینغیماسی دەکردە ناویانەوە، وە شەڕی دەکرد تاکو دەکوژرا، ئینجا یەکێکی تر ئینغیماسی دەکرد، پێغەمبەریش ﷺ هانی دەدان سەرەڕای بینینی لەناوچوونی بەدیهاتوو تاکو بەو ڕێگایە حەوت پیاو کوژران.

- لەخۆگرتەی وتەکان بەڵگەی تیایە لەسەر هۆکاری شەهادەت کە فەرموویەتی: «بەهەشتی بۆ هەیە»، واتە هەرکەسێك بەرپەرچیان بداتەوە و لەئێمە دووریان بخاتەوە و بکوژرێت و شەهید ببێت ئەوا بەهەشتی بۆ هەیە.

- هەروەها دەلالەتی ئیقرار و ڕازیبوونی بە کردەوەی هەموویان بە ئینغیماس کردن بە تاك تاك سەرەڕای یەقین و دڵنیابوون لە مردنیان.

- هەروەها دەلالەتی ئیقرار و ڕازیبوونی تیایە لەسەر هۆکاری گورز لێدان (مناط النكاية).

٩. لە سلمة بن الأكوع ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «لە سەردەمی حودەیبیە لەگەڵ رسول الله ﷺ چووین بۆ مەدینە، ئینجا من و ڕەباح – غولامی پێغەمبەر ﷺ – دەرچووین بە نیوەڕۆ لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ، منیش بە ئەسپێکی طلحة ـی کوڕی عبيد الله دەرچووم دەمویست لەگەڵ وشترەکان ئاوی بدەم، جا کاتێك کۆتایی کاتەکانی شەو بوو عبد الرحمن ـی کوڕی عویەینە هێرشی کردە سەر وشترەکانی پێغەمبەر ﷺ، شوانەکەیانی کوشت و دەستی کرد بە ڕاوەدونانیان، خۆی و خەڵکانێك لەگەڵی بە ئەسپەوە، گوتم: ئەی ڕەباح، لەسەر ئەم ئەسپە دابنیشە و بیگەیەنەوە بە تەڵحە، هەروەها هەواڵیش بدە بە پێغەمبەر ﷺ کە

هێرش کراوەتە سەر ئاژەڵەکانی، فەرمووی: هەڵسامە سەر پێ لەسەر گردێك و ڕووی خۆم وەرگێڕا بەرەو ڕووی مەدینە ئینجا سێ جار هاوارم کرد "وا بەیانییە"، فەرمووی: "ئینجا شوێن قەومەکە کەوتم کە شمشێرەکەم و تیرەکانم پێ بوو، دەستم کرد بە پێکانیان و بریندارکردنیان"... تا ئەو جێگەیەی کە فەرمووی: "جا بارودۆخی من و ئەوان هەر بەو شێوەیە بوو شوێنیان دەکەوتم و قسەمان بە یەکتر دەوت، تاکو هەر شتێك کە الله تعالى دروستی کردبێت لە پشت پێغەمبەرەوە ﷺ ئەوە خستمەوە پشت خۆم، وە دەرم هێنا لە دەستیان، ئینجا منیش هەر بە ئامانجم دەگرتن تا ئەوکاتەی سی ڕمیان فڕێدا، هەروەها زیاتر لە سی کراس، چونکە لێی دەترسان، هیچ شتێکیش لەمەیان فڕێ نەدەدا مەگەر ئەوەتا من بەردێکم دادەنایە سەری، وە کۆم کردەوە لەسەر ڕێگەی پێغەمبەر ﷺ، هەتاکو چێشتەنگاو توند بوو عویەینەی کوڕی بەدری فەززاری هات بۆ لایان بۆ پشتیوانی کردنیان لە ڕێگایەکی لایەکی چیاکە، ئینجا بەسەر چیاکە سەرکەوتم من لە سەرروویانەوە بووم، عویەینە گوتی: ئەمە چیە؟ من چی دەبینم؟ وتیان: لەم تەسکاییەدا گەیشتین پێی، وازی لێ نەهێناوین لە بەرە بەیانەوە تا ئێستا، وە هەموو شتێك کە لە دەستمان بوو بردی و خستیە پشت خۆیەوە" عویەینە وتی: "ئەگەر ئەو کەسە وای نەبینێت کە لەدوای خۆی داوایەك هەیە ئەوا وازی لێ دەهێنان، با یەکێك لە ئێوە بۆی هەڵسێت" چوار کەس بۆم هەستان، بەسەر چیاکەدا سەرکەوتن، جا کاتێك گوێم لە دەنگیان بوو وتم: "دەمناسن؟" گوتیان: "جا تۆ کێی؟" گوتم: "من ابن الأكوع ــم، سوێند بەو زاتەی کە ڕووی محمد ــی شکۆمەند کردووە یەکێك نیە لە ئێوە کە بەدوامەوە بێت و پێم بگات، وە کەسێك نیە لەناوتان کە من بەدوایەوە بم کەچی لە دەستم دەربچێت" پیاوێك لەوان وتی: "من گومان دەبەم" فەرمووی: "لە

شوێنی دانیشتنەکەم لانەچووم تاکو بینیم سوارچاکەکانی پێغەمبەر ﷺ تێکەڵاو بە دارەکان بوون، یەکەمیان الأخرم الأسدي بوو، لە شوێن ئەویشدا أبو قتادة سوارچاکی پێغەمبەر ﷺ بوو، منیش لە چیاکە هاتمە خوارەوە و چوومە لای الأخرم، پەتی ئەسپەکەیم گرت و گوتم: "ئەی أخرم ئاگاداری قەومەکە بکەوە – هۆشداریان پێ بدە – چونکە من سەلامەتی ئەوەت پێ نادەم کە لە دەستت دەرباز ببن، جا لەسەر خۆ بە تاکو پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی دەگەن پێت" فەرمووی: "ئەی سەلەمە ئەگەر تۆ باوەڕت بە الله و بە ڕۆژی دوایی هەیە و دەزانی کە بەهەشت حەقە و دۆزەخیش حەقە، ئەوا نەیەیتە نێوان من و شەهادەت"، فەرمووی: "منیش پەتی ئەسپەکەیم بەردا" ئەویش دەگات بە عبد الرحمن بن عيينة، عبد الرحمن ـیش سۆزدار دەبێت بەرامبەری و دوو خەنجەر لە یەکتر دەدەن، الأخرم عبد الرحمن بریندار دەکات و عبد الرحمن ـیش بە خەنجەرێك لێی دەدات و دەیکوژێت، ئینجا عبد الرحمن دەگات بە ئەسپەکەی الأخرم و أبو قتادة ـش پێی دەگات ئەوانیش دوو خەنجەر لە یەکتر دەدەن، أبو قتادة بریندار دەبێت و ئینجا أبو قتادەش دەیکوژێت، ئینجا أبو قتادة دەگات بە ئەسپەکەی الأخرم، تا ئەو جێگەیەی کە فەرمووی چووم بۆ لای پێغەمبەر ﷺ گوتم: "ئەی پێغەمبەری الله لێمگەڕێ سەد لە هاوەڵەکانت هەڵبژێرم و لەکاتی ڕەشایی شەودا بدەم بەسەر کافراندا، هیچ هەواڵدەرێك نامێنێتەوە لەناویان مەگەر ئەوەتا کوشتوومە" فەرمووی: "ئایا ئەوە دەکەیت ئەی سەلەمە؟" گوتی: گوتم: "بەڵێ سوێند بەو زاتەی کە شکۆمەندی کردوویت"، پێغەمبەریش ﷺ پێکەنی تاکو ددانەکانیم بینی لەبەر ڕۆشنایی ئاگرەکە، تا ئەو جێگەیەی فەرمووی: "کاتێك

بەیانیان کردەوە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «چاکترینی سوارچاکەکانمان ئەمڕۆ أبو قتادة بوو، وە چاکترین پیادەشمان سەلەمەیە» جا پێغەمبەر ﷺ بەشی سوارچاك و پیادەی پێدام» [موسلیم ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- دەلالەتی ئاماژەدان بە شەرعیبوونی ئینغیماس بە هەموو شێوازەکانی، ئەمەش بە ستایش و مەدحی پێغەمبەر ﷺ، هەروەها ئیقرار و ڕازیبوونی بە کردەوەی سەلەمە کە شوێن کۆمەڵێکی زۆر کەوتبوو، کە یارمەتیشی بۆ هات لەلایەن کافرانەوە، هەروەها کردەوەی الأخرم الأسدي کە بە تەنیا ئینغیماسی کرد نێویانەوە یەقینی بە شەهادەت هەبوو، وە پێی گەیشت بە فەزڵ و بەخششی الله، هەروەها کردەوەی أبي قتادة کە ئینغیماسی کردە نێویانەوە سەرەڕای زاڵبوونی گومان بە مردن ئینجا گورزی لێدان و زیانی پێگەیاندن، ڕزگاریشی بوو بە فەزڵ و بەخششی الله.

- دەلالەتی ئاماژە و ئیقراری تیایە لەسەر هۆکاری گورز لێدان بە کردەوەی سەلەمە کە بەئامانجی دەگرتن و بریندارى دەکردن، هەروەها وتەکەیان: "لەم تەسکاییە توشی ئەمە بووین و وازی لێ نەهێناوین لەوەتەی بەرە بەیان، هەموو شتێکیشی لە دەستمان دەرهێنا و خستیە پشت خۆیەوە".

- هەروەها دەلالەتی ئاماژە و ئیقراری تیایە لەسەر هۆکاری یەقین بە مردن، بە وتەی الأخرم بۆ سەلەمە: "ئەی سەلەمە ئەگەر تۆ باوەڕت بە الله و بە ڕۆژی دوایی هەیە و دەزانی کە بەهەشت حەقە و دۆزەخیش حەقە، ئەوا نەیەیتە نێوان من و شەهادەت".

- هەروەها دەلالەتی ئاماژە و ئیقراری تیایە لەسەر هۆکاری داواکردنی شەهادەت، بە وتەی الأخرم بۆ سەلەمە: "نەیەیتە نێوان من و شەهادەت".

- هەروەها ئەوەی تیایە کە ئینغیماس شەرعییە بۆ پێویستی ئەگەر هاتوو زەروورەتیش نەبێت، جا بەرژەوەندیەکە بەدەست هات بە ڕزگاکردنی وشترەکانی پێغەمبەر ﷺ، قەومەکەش ڕایان کرد سەرەڕای ئەوەش سەلەمە و الأخرم و أبو قەتادە ئینغیماسیان کرد، پێغەمبەریش ﷺ ئیقراری کرد لەسەر ئەمە و پێی ڕازی بوو.

- هەروەها دەلالەتی ئیقراریش بە دەست هاتووە بە بێدەنگ بوونی پێغەمبەر ﷺ.

- هەروەها دەلالەتی ئاماژە بەدەست هاتووە بە فەرموودەی پێغەمبەرﷺ: «چاکترینی سوارچاکەکانمان ئەمڕۆ أبو قتادة بوو، وە چاکترین پیادەشمان سلمة یە»، هەروەها بە پێکەنینی بۆ سەلەمە تا ئەوکاتەی ددانەکانی دەرکەوتن، دایك و باوکم بە فیدای بن.

١٠. لە ئەبی هورەیرە ﵁ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «پێغەمبەر ﷺ چەند پیاوێك(کەمتر لە دە پیاو)ـی لە سریەیەك نارد بۆ چاودێری، عاصم ـی کوڕی ثابت الأنصاري کرد بە ئەمیر بەسەریانەوە کە باپیری عاصم ـی کوڕی عومەرە، جا دەرچوون تاکو گەیشتنە (الهدأة) کە نێوان عسفان و مەککەیە، باسیان کرا لای کەسانی ناوچەیەك لە هذیل کە پێیان دەوترا بەنو لحیان، جا نزیکەی دوو سەد پیاو دەرچوون بۆیان، هەموویان تیرهاوێژ بوون، دوای شوێن پێیەکانیان کەوتن تاکو بینیان کە خواردنیان خورمایە لە مەدینەوە کۆیان کردۆتەوە، وتیان

ئەمە خورمای یەثربە، بۆیە بەدوای شوێن پێیەکانیان بکەون، جا کاتێك عاصم و هاوەڵانی ئەوانیان بینی پەنایان بردە بەر گردێکی(تا ڕادەیەك بەرز) و خەڵکەکەش دەوریان لێدان، پێیان وتن دابەزن و دەستەکانتان بدەن بە ئێمە، ئێمەش پەیمان و بەڵێنتان پێ دەدەین، کەسیشتان لێ ناکوژین، عاصم ـی کوڕی ثابت ئەمیری سریەکە فەرمووی: "سەبارەت بە من، سوێند بە الله ئەمڕۆ دانابەزم بۆ ژێر سایەو پارێزراوی کافرێك، ئەی پەروەردگارا هەواڵ بگەیەنە پێغەمبەرەکەت دەربارەی ئێمە"، ئەوانیش بە تیر بەئامانجیان گرتن، لە ئاکامدا عاصم و حەوت کەسی تریشیان لێ کوشتن، سێ پیاویش بۆیان دابەزین بۆ پەیمان و بەڵێن، لەوانەش خوبەیبی ئەنصاری، هەروەها ابن دثنة و پیاوێکی تر، جا کاتێك توانایان شکا بەسەریاندا(زاڵبوون بەسەریان) پەتەکانی قیسیەکانی خۆیان دەرکرد(کە کەتانێکی توندە) و بەو پەتانە ئەوانیان بەستایەوە، پیاوی سێیەم فەرمووی: "ئەمە سەرەتای غەدر و خیانەتە سوێند بە الله هاوەڵێتیتان ناکەم، بەڕاستی نمونە و سەرمەشق هەیە لەوانە، کە مەبەست پێی کوژراوەکان بوو"، ئەوانیش ڕایان کێشا و هەوڵیان لەگەڵی دا بۆ ئەوەی هاوەڵییان بکات بەڵام ڕەتی کردەوە، بۆیە کوشتیان، ئەوکات خوبەیب و ابن دثنة ـیان برد لەگەڵ خۆیان و لە مەککە هەردووکیانیان فرۆشت» [بوخاری ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی ئیقرار و پێ ڕازیبوون لەسەر هۆکاری شەهادەت، چونکە ئەمیری سریەکە کە عاصم ـی کوڕی ثابت بوو بڕیاریدا کە دانەبەزێتە ژێر سایەو پاراستنی کافر، وە یەقین و دڵنیایی هەبوو بە شەهادەت کە فەرمووی: «ئەی پەروەردگارا هەواڵمان بگەیەنە بە پێغەمبەرەکەت»، پاشان پیاوی سێیەم سەرمەشقی

له حەوت پیاوەکەی تر وەرگرت و ڕەتیکردەوە هاوەڵێتی کافران بکات، سەرەڕای ئەوەی کەوتە دەستیان و هەوڵیان لەگەڵیدا تاکو کوژرا، جا پێغەمبەر ﷺ ئیقراری کرد لەسەر ئەوەی کە عاصم کردی و ئەوەش کە وەك ئەوی کرد وە نکوڵی کردەوەکەی لێ نەکردن سەرەڕای بوونی یەقین و دڵنیاییش لە مردنیان، لەگەڵ ئەوەی کە ئەو پیاوەی ململانێی لەگەڵ کافران کرد دوای دەستگیرکرانی هیچ گورز و زیانێکی لێ نەدان، وە هیچ بەرژەوەندیەکی ئاشکرای بەدی نەهێنا.

- هەروەها ئاماژەی تێدایە لەسەر ئینغیماس کردن بە کۆمەڵێك کە ژمارەیان کەم بێت (کەمتر لە دە کەس) بەرامبەر دوژمنێکی زۆر (دوو سەد پیاو).

١١. له ئەبی بەکری کوڕی عبد الله ـی کوڕی قەیس لە باوکیەوە ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «گوێم لە باوکم بوو لەکاتێکدا لە بەرامبەر دوژمن ئامادە بوو دەیفەرموو: پێغەمبەری الله ﷺ فەرموویەتی: «بەڕاستی دەرگاکانی بەهەشت لەژێر سێبەری شمشێرەکانن»، پیاوێك کە شێوازی جەستەی زۆر ڕێك و پێك نەبوو هەڵسایەوە فەرمووی: "ئەی ئەبا موسا ئایا تۆ لە نێردراوی الله ﷺ بیستووتە کە ئەمە دەڵێت؟" فەرمووی: "بەڵێ" فەرمووی: گەڕایەوە لای هاوەڵەکانی فەرمووی: سەلامتان بەسەردا دەخوێنمەوە (سەلامتان لێ دەکەم)، ئینجا کێلانی شمشێرەکەی شکاند و فڕێی دا ئینجا بە شمشێرەکەیەوە بەرەو ڕووی دوژمن ڕۆیشت، جا دەستی کرد بە لێدانیان تاکو کوژرا» [موسلیم ڕیوایەتی کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- دەلالەتی ئاماژەی ناڕاستەوخۆی تێدایە لەسەر هۆکاری شەهادەت کە فەرموویەتی ﷺ: «بەڕاستی دەرگاکانی بەهەشت لەژێر سێبەری شمشێرەکانن».

هەروەها ئیقراری کردەوەی هاوەڵەکەی تێدایە بۆ کردەوەی ئەو پیاوەی کە ئینغیماسی کردە نێو دوژمن دوای بیستنی فەرموودەکە و هەبوونی یەقین و دڵنیایی بە مردن بە شکاندنی کێلانی شمشێرەکەی، هەروەها ماڵئاوایی کردنی لە هاوەڵەکانی.

١٢. ابن جرير لە تاریخەکەیدا ڕیوایەتی کردووە لە جەنگی موئتە، فەرموویەتی: «ئینجا جەعفەری کوڕی ئەبی طالب ئاڵاکەی وەرگرت و پێیەوە جەنگا، تا کاتێك شەڕ و کوشتار دەوری لێدا خۆی کرد بەناویاندا بە ئەسپێکی مەیلەو زەرد، ئینجا بریندارى کرد و شەڕی لەگەڵ قەومەکە کرد تاکو کوژرا، جا جەعفەر یەکەم پیاو بوو لە موسڵمانان کە لەپێناو ئیسلامدا ئەسپەکەی بریندار ببێت (شەڕی پێ نەکرێت» [طەبەری لە تاریخەکەی و ابن إسحاق لە سیرەکەیدا ڕیوایەتیان کردووە].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- دەلالەتی ئیقرار و ڕازیبوونی تێدایە لەسەر هۆکاری داواکردنی شەهادەت و هۆکاری یەقین بە مردن، چونکە پێغەمبەر ﷺ بە کردەوەکەی جەعفەری زانی کە ئەسپەکەی بریندار کرد، ئەویش ئیقراری کرد لەسەر ئەمە و پێی ڕازی بوو.

١٣. هەروەها بەیهەقی لە السنن الکبری بە ئیسنادێکی صەحیح ڕیوایەتی کردووە لە موجاهید، فەرموویەتی: «پەیامبەری الله ﷺ عبد الله ـی کوڕ مەسعود و خەببابی لە سریەیەك نارد، هەروەها دوحیەی بە تەنها لە یەك سریە نارد».

١٤. هەروەها أبو يعلى لە موسنەدەکەی ڕیوایەتی کردووە لە عبد الله ـی کوڕی ئەنیس فەرموویەتی: «ئینجا پێغەمبەر ﷺ بە تەنها ناردی لە یەك سریە».

١٥. الطبراني له المعجم الكبير ڕیوایەتی کردووە لە حوذەیفە فەرموویەتی: «ئینجا پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی ئەحزاب بە تەنیا لە یەك سریەدا ناردی».

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- لەم سێ فەرموودەیەدا کردەوەی پێغەمبەر ﷺ بە ناردنی پیاوێك بە تەنها لە سریەیەکدا، کە ئەگەری ئینغیماس و شەهادەتی تیایە.

١٦. لە ئەبی موسای ئەشعەری ﷺ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا دەربارەی پیاوێك بۆ ئازایەتی شەڕ دەکات وە یەکێکیش کە بۆ دەمارگیری شەڕ دەکات، وە یەکێکیش کە بۆ ڕیاو ڕووپامایی شەڕ دەکات، ئایا کام لەمانە لەپێناو الله ـیە؟، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هەرکەسێك بجەنگێت بۆ ئەوەی دین و وشەی الله بەرز بێتەوە ئەوە لەپێناو الله ـیە» [متفق علیه].

ڕووی بەڵگەهێنانەوە:

- بەڵگەی دەقی تیایە لەسەر هۆکاری نییەت لەپێناو الله.

بەشی سێیەم

بەڵگەکان لە وتە و کردەوەکانی هاوەڵان

دوانزە ئەثەری تیایە، پێنج دانە لەناویاندا بە وتەیە و حەوت دانەش بە کردەوە، بەڵگە و دەلالەت دەدەن لەسەر تێگەیشتنی هاوەڵە شکۆمەندەکان لە مەسەلەی ئینغیماس و ئەنجامدانی کردەوەکە بە خودی خۆیان.

١. لە ئەسلەمی کوڕی عمران ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «ئێمە لە شاری ڕۆم بووین، ئەوانیش ڕیزێکی گەورەیان بۆ ئێمە هێنایە دەر لە ڕۆمەکان، موسڵمانانیش هاوشێوەی ئەوان بۆیان دەرچوون، لەسەر خەڵکی میسڕ عوقبەی کوڕی عامر(فەرماندە بوو) وە لەسەر کۆمەڵی موسڵمانانیش فضالەی کوڕی عبید بوو، پیاوێك لە موسڵمانان خۆی کرد بەناو ڕیزەکانی ڕۆم تاکو چووە ناویانەوە، خەڵکەکەش هاواریان کرد و گوتیان: "پاك و بێگەردی بۆ الله(سبحان الله) خۆی لەناوبرد بە دەستی خۆی"، أبو أیوب الأنصاري رضي الله عنه لەناویاندا هەڵسا و فەرمووی: "ئەی خەڵکینە: ئێوە ئەم تەئویل و لێکدانەوەیە دەکەن، لەکاتێکدا ئەم ئایەتە لەسەر ئێمە دابەزیوە کە کۆمەڵی پشتیوانانین، کاتێك الله تعالى ئیسلامی سەربڵند کرد و سەرخەرانی زۆر بوون، هەندێکمان بە نهێنی بە هەندێکی ترمان وت بێ ئەوەی پێغەمبەری الله ﷺ ئاگادار بێت: "بەڕاستی موڵك و سامانەکانمان لەناوچوو، الله تعالى ـش ئیسلامی سەربڵند کرد و سەرخەرانی زۆر بوون، جا چی دەبێت گەر بچینەوە نێو ماڵ و سامانەکەمان و ئەو بەشەی لێ چاك بکەینەوە کە لە دەستمان چووە، الله تعالى ـش پەیامی دابەزاندە سەر پێغەمبەرەکەی و وەڵامی ئەوەی داینەوە کە وتمان -فەرمووی-: {وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا

بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ}، لەناوچوونەکەش بریتی بوو لە جێگیر بوون لەسەر ماڵ و سامان و چاک کردنی هەروەها وازهێنانمان لە جیهاد، جا أبو أيوب هەر بەو شێوەیە لە جەنگ و جیهاد بوو تاکو لە خاکی ڕۆم لە گۆڕ نرا "ژێرخاك کرا"».

هەروەها البيهقي لە السنن فەرموویەتی: «باب جواز انفراد الرجل والرجال بالغزو في بلاد العدو» واتە: جائیز بوونی تەنها بوونی پیاو یان چەند پیاوێك بۆ جەنگ و جیهاد لە خاکی دوژمن.

٢. ابن المبارك و ابن أبي شيبة بە سەنەدی صەحیح ڕیوایەتیان کردووە «لە مدرك بن عوف الأحمسي فەرموویەتی: "لەلای عومەر بووم ﵁، لەوکاتەدا نێردراوی النعمان بن مقرن هات بۆ لای، عومەریش پرسیاری لێکرد دەربارەی خەڵك، فەرمووی: "فڵان و فڵان بریندار بوون و کەسانێکی تریش کە من نایانناسم" عومەر ﵁ فەرمووی: "بەڵام الله دەیانناسێت" فەرمووی: "ئەی ئەمیری ئیمانداران! پیاوێکیش نەفسی خۆی فرۆشت" مدرك بن عوف فەرمووی: "ئەویان خاڵم بوو سوێند بە الله ئەی ئەمیری ئیمانداران، خەڵکی لافی ئەوەیان لێدەدا کە خۆی لەناوبردووە بە دەستی خۆی" عومەر فەرمووی: "درۆیان کرد ئەوان، بەڵکو ئەو لەو کەسانەیە کە ئاخیرەتی بە دونیا کڕیوە"» البيهقي باسی کردووە کە ئەمە لە ڕۆژی نەهاوەند بووە.

٣. ابن أبي شيبة لە المصنف ڕیوایەتی کردووە «لە ابن عون ئەویش لە محمد فەرموویەتی: کەتیبەیەك لەلای ڕۆژهەڵاتەوە هات، لە کەتیبەکانی کافران، پیاوێکیش لە پشتیوانان(الأنصار) ڕوو بە ڕوویان بوویەوە، بەرەو ڕوویان ڕۆیشت، ڕیزەکەی شکاند تاکو دەرچوو، ئینجا گەڕایەوە، ئینجا هەمان شتی ئەنجامدا دوو

جار یان سێ جار، جا سعد بن هشام ئەمەی باس کرد بۆ أبي هريرة، ئەویش ئەم ئایەتەی خوێندەوە: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ}.

٤. هەروەها الحاكم لە کتابی التفسير دەریهێناوە، هەروەها ابن أبي حاتم (لە أبي إسحاق ئەویش لە بەڕاء ﵁ کە پیاوێك پێی وت: "ئەی أبا عمارة، گوتەی الله تعالى {وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ}، ئایا ئەو پیاوەیە کە ڕوو بەڕووی دوژمن دەبێتەوە و شەڕ دەکات تاکو دەکوژرێت؟"، فەرمووی: "نەخێر، بەڵکو ئەو پیاوەیە کە تاوانێك ئەنجام دەدات ئینجا دەڵێت: الله تعالى لێم خۆشنابێت"» الحاكم فەرموویەتی: صەحیحە لەسەر مەرجی هەردووکیان (بوخاری و موسلیم).

٥. هەروەها لە ڕیوایەتێکی ابن عساكر و غەیری ئەویش لەم فەرموودەیە: «أبو إسحاق فەرموویەتی گوێم لە بەڕاء بوو، کە پیاوێك پرسیاری لێکرد دەربارەی ئەم ئایەتە {وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ}، ئایا ئەو پیاوەیە کە هێرش دەکاتە سەر کەتیبەیەك لەکاتێکدا ئەوان هەزار کەسن و پیاوەکەش شمشێری لەدەستە؟، فەرمووی: نەخێر، بەڵکو ئەوە لەبارەی پیاوێکە کە تاوانێك ئەنجام دەدات ئینجا خۆی لەناوببات بە دەستی خۆی بڵێت: تەوبە بۆ من نیە».

٦. البيهقي لە السنن الكبرى- كتاب السير و غەیری ئەویش ڕیوایەتی کردووە، فەرموویەتی: « وە لە ڕۆژی یەمامە کاتێ بەنو حەنیفە لەناو باخچەی موسەیلەمە خۆیان قایم و قەڵابەند کرد کە بە باخچەی ڕەحمان یان مردن دەناسرا، بەڕائی کوڕی مالیك بە هاوەڵەکانی فەرموو: "بمخەنە نێو الجفنة ـیەك – کە قەڵغانێکە لە پێست بەردی لەنێو دادەنرا و بەرەو ڕووی دوژمن دەهاوێژرا – وە بمهاوێژن"، ئەوانیش بە تەنیا هاوێشتیان و دەستی کرد بە شەڕکردن لەگەڵیان و دە کەسی لێ

کوشتن و دەرگاکەشی کردەوە، لەو ڕۆژەشدا بریندار بوو بە هەشتاو چەند برینێك، تاکو دەرگای بۆ موسڵمانان کردەوە، هیچ یەکێکیش لە هاوەڵان ئینکاری ئەو شتەی لێ نەکرد الله تعالی لە هەموویان ڕازی بێت».

لە ئیقراری هاوەڵان و ڕازی بوونیان بەو کارە بەڵگە هەیە لەسەر جائیز بوونی هەموو کردەوەیەکی جیهادیی تەنانەت ئەگەر لەناوچوون تیایدا ڕاستەقینە و بەدی هاتوو بێت.

٧. هەروەها ابن عساکر لە تاریخی دیمەشق بە ئیسنادی خۆی هێناویەتیەوە: « لە عوقبەی کوڕی قەیسی کیلابی: کە پیاوێك بە أبو عبیدة ـی کوڕی جەڕاحی فەرموو ﵁ لە ڕۆژی یەرموك: "من کاروباری خۆم کۆکردۆتەوە بۆ ئەوەی بدەم بەسەریاندا، جا ئایا هیچ وەسیەتێکم دەکەن بۆ لای پێغەمبەرەکەتان ﷺ، فەرمووی: سەلامی لێ بکە، وە هەواڵیشی پێ بدە کە ئێمە ئەوەمان بینی کە پەروەردگارمان بە حەق بەڵێنی پێبدابووین».

٨. هەروەها ابن المبارك ڕیوایەتی کردووە لە ثابت: کە عیکریمەی کوڕی ئەبی جەهل ﵁ لە فڵان ڕۆژدا پیادە بوو، خالیدی کوڕی وەلید پێی فەرموو: "وانەکەیت چونکە کوژرانت سەخت دەبێت بەسەر موسڵمانانەوە" فەرمووی: "لێمگەڕێ خالید، چونکە تۆ لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ پێشینەت هەبووە، من و باوکیشم توندترین کەس بووین دژ بە پێغەمبەر ﷺ، جا ڕۆیشت تاکو کوژرا».

٩. هەروەها ابن جریر الطبري لە تاریخەکەیدا ڕیوایەتی کردووە: «کە عبد الله ـی کوڕی زوبەیر لە ڕۆژی الجمل ململانێ(موصارەعە)ـی کرد لەگەڵ الأشتر

النخعي، دوو خەنجەریان لە یەکتر دا، جا کاتێك عبد الله بینی کە الأشتر خەریکە دەربازی دەبێت لە دەستی، وتە بەناوبانگەکەی خۆی وت: (من و مالیك بکوژن)، الشعبي فەرموویەتی: "خەڵکی الأشتریان نەدەناسی بەناوی مالیك، خۆ ئەگەر ابن الزبیر گوتبای: "من و ئەشتەر بکوژن"، ئەوا گەر الأشتر هەزار گیانی هەبوایە ئەوە هیچ یەکێك لەوان دەرباز نەدەبوو، ئینجا هەر خۆی ڕادەچڵەکاند لە دەستی ابن الزبیر تاکو لە دەستی دەربازی بوو"».

١٠. ابن عساکر لە تاریخی دیمەشق بە ئیسنادێکی چاك ڕیوایەتی کردووە: «لە عبد الرحمن ـی کوڕی ئەسوەد عبد یغوث کە ئەوان دیمەشقیان گەمارۆدا، پیاوێکیش لە أسد شنوءة دەرچوو، بە تەنها ڕۆیشت بە خێرایی بەرەو ڕووی دوژمن بۆ ئەوەی بکوژرێت، موسڵمانانیش بەم شتە عەیبداریان کرد، باسەکەشی بەرز کرایەوە بۆ لای عمرو بن العاص ﵁ کە ئەویش لە سەرکردایەتی سەربازانێك بوو لە سەربازەکان، عمرو لەدوای نارد ئەویش وەڵامی دایەوە، عمرو پێی فەرموو: {إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ}، وە فەرمووی: {وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ}، پیاوەکەش پێی فەرموو: "ئەی عمرو بە الله بیرت دێنمەوە کە تۆی لە سەرانی کوفر بینی ئینجا تۆی کرد بە سەرێك لە سەرانی ئیسلام، ڕێگریم لێ نەکەیت لە شتێك کە لە دەروونی خۆم دامناوە، چونکە من دەمەوێت بڕۆم تاکو ئەمە لادەچێت، ئاماژەی دا بە چیایەکی بەفرین، جا هەر بەردەوام بوو لە داواکردن لە عەمرو تاکو ڕێگەی پێدا، ئەویش دەرچوو تاکو ئێوارەی کردەوە و گەیشت بە بەشێکی شەو پێش دوژمن، ئینجا گەڕایەوە، موسڵمانان فەرموویان: "سوپاس بۆ الله کە تۆی گەڕاندەوە و ئەوەی نیشاندایت کە غەیری ڕاو بۆچوونی تۆ بوو"، فەرمووی: "بەڕاستی من پاشەکشەم

نەکردووە لەوەی کە لە دەروونم هەیە سوێند بە الله، بەڵام من ئێوارەم بینی و ترسام کە لەو خاکە چۆڵەدا لەناو بچم"، جا کاتێك بەیانی هات ڕۆیشت بەرەو ڕووی دوژمن، وە جەنگا تاکو کوژرا ڕەحمەتی پەروەردگاری لێبێت» ابن النحاس فەرموویەتی: "چیرۆکی عمرو بن العاص لەگەڵ ئەم پیاوە هاوشێوەیە لەگەڵ چیرۆکی سلمة بن الأكوع لەگەڵ الأخرم الأسدي ﵄ ".

١١. بەیهەقی بە سەنەدی خۆی دەریهێناوە «لە سیار بن مالك فەرموویەتی: گوێم لە مالك بن دینار بوو فەرمووی: "کاتێك ڕۆژی الزاوية بوو عبد الله بن غالب فەرمووی: "من بیرم بۆ شتێك دەچێت کە ناتوانم ئارامی لەسەر بگرم، بمانبەن بۆ بەهەشت" فەرمووی: ئینجا کێلانی شمشێرەکەی شکاند و بەرەو پێش چوو جەنگا تاکو کوژرا، فەرمووی: لە گۆڕەکەیدا بۆنی میسك دەهات، مالیك فەرمووی: دەرچووم بەرەو گۆڕەکەی مشتە خۆڵێکم لێ هەڵگرت و بۆنم کرد، بۆنی میسکی لێ دەهات».

١٢. القرطبي لە تەفسیرەکەیدا باسی کردووە: «کە سەربازی موسڵمانان کاتێك گەیشتن بە فارس، ئەسپی موسڵمانان لە بەرامبەر فیلەکان ڕایکرد کە ئەمە لە جەنگی پردەکە (الجسر) بوو، پیاوێك بە مەبەست فیلێکی لە قوڕ دروست کرد، ئەسپەکانیشی پێی هێور کردەوە تاکو ئاشنا بوون لەگەڵی، جا کاتێك بەیانی هات ئەسپەکان بەرامبەر فیلەکان ڕایان نەکرد، ئەویش هێرشی کردە سەر ئەو فیلەی کە لە پێشەوەی فیلەکانی ترەوە بوو، پێی وترا: ئەو دەتکوژێت، فەرمووی: "هیچ زەرەر و زیان نابێت گەر من بکوژرێم و موسڵمانان سەربکەون (فەتح بکەن)".

بەشی چوارەم

بەڵگەکانی قیاس

قیاس کردن بەسەر مەسەلەی قەڵغانی کردن بە موسڵمانان (التترس) : کۆمەڵێك لە ئەهلی عیلم و زانست دانیان بە جائیز بوونی کوشتنی ئەو موسڵمانانە داناوە کە دەکرێن بە قەڵغان ئەگەر هاتوو دوژمن وەك قەڵغان بەکاریان بهێنێت لەکاتی پێویستی و زەروورەت، ئەمەشیان بە جائیز زانیوە بە پشت بەستن بە بنچینەی (پێویستیەکان ڕێگە بە قەدەغەکراوەکان دەدەن) هەروەها بنچینەی (ئەنجامدانی مەفسەدە(خراپە) کەمەکە لەنێوان دوو خراپە)، ئەمەش لەو حاڵەتەی گەر دوژمن هاتە نێو خاکی موسڵمانان، یاخود ئەگەر هاتوو گورز وەشاندن نەیەتە دی تەنها بەوە نەبێت.

وێنەی قیاس:

قیاس لێرەدا دەبەسترێتەوە بە قیاسی هۆکار(قیاس العلة)، ئەمەش لەبەر ئەوەی هۆکاری لق(الفرع) بەهێزتر و ئاشکراترە لە هۆکاری بنچینە(علة الأصل)، ئەمەش وای لێدێت کە لق ئەولاترە لە بنچینە بۆ حوکم.

ئەرکانی قیاس:

١. ئەصل و بنچینەکە: کوشتنی نەفسی خەڵکی تر (ئەو موسڵمانانەی کە کراونەتە قەڵغان)، ئەگەر هاتوو دوژمن بیانکات بە قەڵغان لەکاتی پێویستی و زەروورەت.

٢. لق و فەرع: کوشتنی نەفس بە هۆکار یاخود بە ڕاستەوخۆ، بۆ داواکردنی شەهادەت یاخود وەشاندنی گورز لە دوژمن بۆ بەرژەوەندیەکی لاسەنگ و زاڵ.

٣. هۆکار (العلة): کوشتنی نەفسێکی موسڵمان بۆ بەرژەوەندیەکی شەرعی، جا لە مەسەلەی تەتەڕوس (قەڵغان کردن) جائیز کراوە کە نەفسی خەڵکی تر بکوژرێت سەرەڕای ئەوەی هیچ دەقێك نیە کە کوشتنی نەفسی تر ڕێگە پێ بدات بە هەر حاڵێك بێت، چونکە دەقەکان توندن بەرامبەر بەمە، لە مەسەلەی ئینغیماس ـیش چەندین دەق هاتووە کە هاندەدات لەسەر شەهید بوون و چوونە ناو هۆکارەکانی کوژران هەروەك لە پێشتر بەڵگەمان هێنایەوە و ڕوونمان کردەوە.

٤. حوکم: جا لەمەدا حوکمی ئینغیماس بە حەڵاڵ بوون ئەولاتر و فراوانترە لە حوکمی تەتەڕوس کە جائیز نیە تەنها بۆ پێویستی و زەروورەت نەبێت، کەواتە ئینغیماس حوکمی جائیز بوونی دەبێت لەگەڵ بەرژەوەندی بەهۆی ئەو دەقانەی هاتوون کە هاندەدەن لەسەر شەهید بوون.

ئاگاداری: قیاس لێرەدا بەرەو ڕووی وێنەی کردەوەکان دەکرێتەوە بە بۆمبڕێژکردن و تەفخیخ، چونکە ئەگەر ڕاستەوخۆ بەشداری لە کوشتنی نەفسی کەسانی تر لە موسڵمانان جائیز بێت، ئەوە ڕاستەوخۆ کوشتنی نەفسی خۆی ئەولاترە بە جائیز بوون و حەڵاڵیەتی، وە لەگەڵ بوونی ئەو دەقانەی کە داواکردنی شەهید بوونی تێدایە ئەوا لەم حاڵەتەدا ئەم ڕاستەوخۆییە دەبێتە خۆشویستراو و موستەحەب.

ابن النحاس لە مشارع الأشواق فەرموویەتی: «ئەگەر هاتوو کافران قەڵابەندی بکەن بە گیراوانی موسڵمانان و منداڵەکانیان (بیانکەن بە قەڵغان)، ئەگەر هیچ پێویستیەك بانگ نەکات بۆ ڕەم کردنیان(لێدانیان)، ئەوە وازیان لێ دەهێنین بۆ پاراستنی موسڵمانان، بەڵام ئەگەر هاتوو زەروور بێت و وا پێویست بکات بەوەی کە کافران بیانکەن بە قەڵغان لە حاڵەتی پێکدادان لە جەنگ، بە شێوەیەك گەر

هاتوو وازیان لێ بهێنین ئەوە کافران زەفەرمان پێ بەرن و زاڵ ببن بەسەرماندا، یاخود گورز وەشاندنیان زیاد بوو، یان نەتوانرا قەڵاکەیان بگیرێت، ئەوا ڕاستترین بۆچوون ئەوەیە کە جائیزە لێیان بدرێت، موسڵمانیش پارێزراو دەکرێت بەپێی توانا، ئەمە مەزهەبی شافعی و ئەحمەدە، ئەبو حەنیفەش بە جائیزی زانیوە کە لێیان بدرێت بە موتڵەقی -واتە بەبێ بوونی پێویستی و زەروورەت- بە مەنجەنیق و تیر و غەیری ئەمەش، بە مەرجی پاراستنی موسڵمان هەرچەندەی بتوانرێت، وە هەر لەسەر ئەمەش جێبەجێ دەکرێت ئەگەر هاتوو تەتەڕوس بکەن بە موسڵمانان (بیانکەن بە قەڵغان) لەناو ئامێرێك یان شتێکی تری وەك ئەمە والله أعلم».

بەشی پێنجەم

بەڵگەکان لە شەرعی گەلانی پێش خۆمان

لە چیرۆکی مێرمنداڵی لای جادووگەرەکە کە گیانی خۆی کردە قوربانی بۆ دین، تیایدا هاتووە: «ئینجا مێرمنداڵەکە هێنراو پێی وترا: پاشگەز ببەوە لە دینەکەت، بەڵام ڕەتی کردەوە، ئەویش دایە دەست چەند کەسانێك لە هاوەڵانی خۆی، گوتی: ببەن بیبۆ چیای فڵان و فڵان ئینجا سەریبخەنە سەر چیاکە، جا کە گەیشتنە لوتکەی چیاکە ئەگەر پاشگەز بوویەوە لە دینەکەی(ئەوە وازی لێ بێنن)، ئەگەرنا فڕێی بدەنە خوارەوە، ئەوانیش بردیان و سەریانخست بەسەر چیاکە، فەرمووی: "اللهم اکفنیهم بما شئت" واتە: ئەی پەروەردگارا ڕزگارم بکەیت لە دەستیان هەر چۆنێکت ویست، چیاکەش بەو کەسانەوە لەرزی و کەوتنە خوارەوە، ئینجا هاتەوە دەڕۆیشت بەرەو ڕووی پاشاکە، پاشاکە پێی وت: هاوەڵەکانت چیان کرد؟، فەرمووی: الله ڕزگاری کردم لە دەستیان، ئینجا دایەوە دەستی بەشێکی تر لە هاوەڵەکانی، گوتی: "ببەن و لەناو کەشتییەکی گەورە هەڵیبگرن و ببەنە ناوەندی دەریا، ئەگەر پاشگەز بوویەوە لە دینەکەی ئەگەرنا فڕێی بدەن"، ئەوانیش بردیان، فەرمووی: "اللهم اکفنیهم بما شئت" واتە: ئەی پەروەردگارا ڕزگارم بکەیت لە دەستیان هەر چۆنێکت ویست، کەشتییەکە ئاڕاستەی گۆڕا(کەوتە لەرزین)، هەموویان نوقم بوون، مێرمنداڵەکەش هاتەوە و بەرەو ڕووی پاشاکە دەڕۆیشت، پادشاکە پێی وت: "هاوەڵەکانت چیان کرد؟" فەرمووی: "الله ڕزگاری کردم لە دەستیان"، ئینجا بە پادشاکەی فەرموو: "تۆ ناتوانی بمکوژیت تا ئەوکاتەی ئەو شتە ئەنجام دەدەیت کە فەرمانت پێدەکەم"، گوتی: چیە ئەو شتە؟ فەرمووی: "خەڵکی لە دەشتاییەك کۆبکەیتەوە، منیش بە دارخورمایەکەوە لەخاچ بدەیت،

ئینجا تیرێك لە کیسی تیرەکانم بەرە، تیرەکە بخە ناو جەرگەی کەوانەکە، ئینجا بڵێ: "بسم الله رب الغلام" واتە: (بەناوی الله، پەروەردگاری مێرمنداڵەکە) وە ئینجا لێم بدە، چونکە تۆ ئەگەر ئەمەت کرد ئەوە دەمکوژیت" ئەویش خەڵکەکەی لە دەشتاییەك کۆکردەوە و بە دارخورمایەك لەخاچی دا (بەستایەوە)، ئینجا تیرێك لە کیسی تیرەکانی ئەوی برد، ئینجا تیرەکەی خستە ناو جەرگەی کەوانەکە، ئینجا گوتی: "بسم الله رب الغلام"، ئینجا تێی گرت و تیرەکە بەر لاتەنیشتێکی ڕووخساری کەوت، ئەویش دەستی دانایە سەر لاتەنیشتی ڕووخساری لە ناوچەی تیرەکە و مرد، خەڵکەکەش وتیان: "آمنا برب الغلام، آمنا برب الغلام، آمنا برب الغلام" واتە: "باوەڕمان هێنا بە پەروەردگاری مێرمنداڵەکە (سێ جار)"، ئینجا پادشاکە هات و پێی وترا: "ئایا دەزانی تۆ لە چ شتێك دەترسایت؟" سوێند بە الله ئەو ترسە توشت بوو بەڕاستی، خەڵکەکە باوەڕیان هێنا"، ئەویش فەرمانی کرد کە چاڵ هەڵ بکۆڵرێ لەسەر دەمی ئاسنە تیژەکان (کە زەویان پێ دەکێڵرێ، یاخود دەمی درەختەکانی خورما)، ئینجا چاڵەکان هەڵکۆڵران، وە ئاگر تیایدا هەڵگیرسێنرا، وە گوتی: "هەرکەسێ لە دینەکەی پاشگەز نەبوویەوە ئەوە بیکولێنن لەناویدا"، یاخود پێی بڵێن بڕۆ ناویەوە، ئەوانیش وایان کرد، تا ئەوکاتەی ئافرەتێك هێنرا کە منداڵێکی ساوای خۆی لەگەڵ بوو ئەویش خۆی پاراست لەوەی بکەوێتە ناویەوە، منداڵە بچووکەکەش پێی وت: ئەی دایکە ئارام بگرە چونکە تۆ لەسەر حەقی».

ڕووی بەڵگە هێنانەوە:

- لە چیرۆکەکە هاتووە کە مێرمنداڵەکە ڕێنمایی پادشاکەی کردووە لەسەر ڕێگای کوشتنی، یارمەتیدا لەسەر ئەو شتە و بووە هۆکار بۆ کوشتنی نەفسی خۆی،

ئەمەش لەپێناو بەرژەوەندیەكی لاسەنگ، كە بریتیە لە ئاشكرابوون و سەركەوتنی دین، شەرعیش مەدح و ستایشی كردەوەی مێرمنداڵەكەی كرد بەوەی كە باسی چیرۆكەكەی كردووە، وە لە قورئانیشدا لە ڕووی ستایش كردن و ئاگاداركردنەوە هاتووە، بەوەی كە ئەو كارەی هاوەڵانی چاڵەكان (أصحاب الأخدود) ئەنجامیاندا بریتیە لەو ڕێگەیەی كە گەیەنەرە بە بردنەوە و سەركەوتنی گەورە.

- وە تیایدا هاتووە كە ئەو ئافرەتەی خۆی دەپاراست لە چوونە ناوەوەی چاڵەكە، بەشداربوونی ڕاستەوخۆ بە دەست خۆی بوو، ئەگەرنا بۆچی خۆی دەپاراست و لادەچوو؟ الله تعالی ـش دڵی جێگیركرد بەوەی كە منداڵەكەی هێنایە گۆ، وە فەرمانی خۆڕاگری پێكرد، كە واتای ئەوەیە ڕاستەوخۆ بەشدار بێت لە نەفسی خۆیدا و خۆی بكات بەناو چاڵەكەدا، ئەگەرنا بۆچی فەرمانی خۆڕاگری پێ كرد لەوكاتەی كە خۆی دەپاراست؟!، جا ئەو تێگەیشتنەشی لێ وەردەگیرێت كە كشانەوە و خۆپاراستن لە خۆكردن بەناو چاڵەكە بەڵگە بوو لەسەر لاوازی و بێ هێزی، بە تایبەت بە بوونی منداڵێكی شیرەخۆر، الله تعالی ـش منداڵەكەی بەقسە هێنا وەك چەسپاندن و جێگیركردنێك بۆ ئافرەتەكە لەسەر چوونە نێو چاڵەكە، خۆ ئەگەر زۆر لێكراو بووایە بەوەی كە خەڵكی تر بەشدار بن لە فڕێدانی بۆ نێو چاڵەكە، ئەوە هیچ مانایەك بۆ ئەو وتەیە نەدەبوو: «خۆی دەپاراست لەوەی بچێتە ناویەوە»، لەمەشدا بە چیرۆكی ئافرەتەكە شاهێدێك وەدەست دێت لەسەر بەخشینی گیان لەپێناو الله هەروەها لەسەر شەرعی بوونی بەشداری ڕاستەوخۆ لە [كوشتنی] نەفس لەپێناو الله، چونكە شەرعیش ستایش و مەدحی چیرۆكی هاوەڵانی ئوخدود(چاڵەكان)ـی كردووە و پیای هەڵداوە.

٢. چیرۆكی ئەو ئافرەتەی كە سەری كچەكەی فیرعەونی شانە دەكرد:

- لە ئیبن عەباس ﵁ ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: پەیامبەری الله ﷺ فەرموویەتی: «کاتێك ئەو شەوە بوو کە من ئیسڕائم پێکرا بۆنێکی خۆشم بۆ هات، وتم: ئەی جبریل ئەم بۆنە خۆشە چیە؟ فەرمووی ئەمە بۆنی شانەکاری کچەکەی فیرعەون و منداڵەکانی خۆیەتی، فەرمووی: وتم ئەی بابەتەکەی چیە؟ فەرمووی: ڕۆژێك لەڕۆژان کاتێك سەری کچەکەی فیرعەونی شانە دەکرد، شانەکە لە دەستی کەوتە خوارەوە، وتی: بسم الله (بەناوی الله) کچەکەی فیرعەون پێی وت: باوکم؟ فەرمووی: نەخێر، بەڵکو پەروەردگاری من و پەروەردگاری باوکیشت الله ـیە، وتی: هەواڵی پێ بدەم سەبارەت بەوە؟ فەرمووی: بەڵێ، ئەویش هەواڵی پێدا، بانگی کرد، وتی: ئەی فلانە، ئایا پەروەردگارێکی ترت هەیە جگە لە من؟ فەرمووی: بەڵێ، پەروەردگاری من و تۆش الله ـیە، ئەویش فەرمانی کرد بە هێنانی مانگایەکی مس و کوڵێنرا - واتە مەنجەڵێکی گەورە - ئینجا فەرمانی کرد کە خۆی و منداڵەکانی فڕێ بدرێنە ناویەوە، پێی وت: من لای تۆ پێویستیەکم هەیە، وتی: پێویستیەکەت چیە؟ فەرمووی: پێم خۆشە ئێسقانی من و منداڵەکەم کۆبکەیتەوە لە یەك کراس و بەو شێوەیەش ژێرخاکمان بکە، وتی: ئەمە حەقێکی تۆیە بەسەرمانەوە، فەرمووی: فەرمانی کرد منداڵەکانی فڕێ بدرێن، ئەوانیش یەك یەك فڕێ دەدران لەپێش خۆی، تاکو تەواو بوون گەیشت بە منداڵێکی شیرە خۆرە، وەك بڵێی ئەویش لەپێناو منداڵەکە خۆی دوور دەخستەوە و خۆی لادەدا، منداڵەکە وتی: ئەی دایکە، برۆ ناویەوە، چونکە عەزابی دونیا سوکترە لە عەزابی ئاخیرەت (قیامەت) ئەویش خۆی کرد بەناویدا..».

ڕووی بەڵگە هێنانەوە:

- لە فەرموودەکە هاتووە کە شانەکاری کچەکەی فیرعەون ڕاستەوخۆ بەشدار بوو لە کوشتنی نەفسی خۆی، ئینجا خۆی کرد بەناو مەنجەڵەکە، لەگەڵ ئەوەش شەرع مەدح و سەنای کردەوەکەی ئەو ئافرەتەی کردووە بە دوو ئاماژە: یەکەمیان لە سیاقی فەرموودەکە بە باسکردنی فەزڵ و چاکەی ئەم ئافرەتە، دووەمیان بەقسەهاتنی منداڵەکەی بە ئیزنی الله وە فەرمان کردن پێی بە خۆکردن بەناو مەنجەڵەکە کە ماناکانی خۆڕاگری لەخۆدەگرێت، هەروەها ئەوەی تیایە کە منداڵە شیرەخۆرەکە بووە هۆکاری خۆ فڕێدانە ناو مەنجەڵەکە و کوشتنی نەفسی خۆی، چونکە دایکەکە خۆی لادەدا لەپێناو ئەو، جا بەگۆ هاتنی منداڵەکە هیچ نەبوو تەنها بەڵگەیەك نەبێت لەسەر جێگیرکردن کە دەلالەت و ئاماژە دەدات بە ڕەزامەندی لەسەر کردەوەی خۆکردن بەناو مەنجەڵەکە و ستایش کردنی، چونکە چیرۆکەکە بەڵگەی دەقی تیایە لەسەر بەشداری ڕاستەوخۆی نەفس لە مردن.

بەشێك

لە باسکردنی وتەکانی ئەهلی عیلم و زانست دەربارەی مەسەلەی ئینغیماس

١. شافعی لە کتێبی الأم فەرموویەتی: «ئەگەر موسڵمانان هێرشیان کردە سەر وڵاتی جەنگ (بلاد الحرب یان بلاد الکفر)، جا سریەیەکی زۆر یان کەم بڕۆن بە مۆڵەتی پێشەوا (ئیمام)ـیان بەبێ مۆڵەت ئەوە وەکو یەکە و یەکسانە، بەڵام من لام خۆشویستراوە کە دەرنەچن تەنها بە مۆڵەتی پێشەوا نەبێت ئەمەش لەبەر چەند خەسڵەتێك: لەوانەش ئەوەیە کە ئیمام سود و قازانج دەگەیەنێت بە مەسەلەکە، هەروەها هەواڵ و ئاگاداری شتانێکی بۆ دێت کە خەڵکی ئاسایی نایزانن، هەرچەندەی هێز پێویست بێت دەیدات بە سریەکە، وە لایدەدات لەو شوێنانەی کە ترسی هەیە لەوێ لەناو بچێت، وە باشترین کۆکەرەوە بۆ کاروباری خەڵك ئەوەیە کە ئەمە بە فەرمانی پێشەوا بێت، ئەمەش دوورترە لە لەناوچوون، چونکە ئەوان لەوانەیە بەبێ مۆڵەتی پێشەوا ڕێبکەن و بڕۆن، وە کاروبارەکەشیان ڕێك نەبێت، لە ئەنجامدا تیابچن گەر بە تەنیا بن لە وڵاتی دوژمن، وە بڕۆن بەبێ ئەوەی بزانرێت، پێشەوا دەزانێت کە هێرشەکە لە ناوچەی ئەوانە کەچی یارمەتیان نادات، خۆ ئەگەر شوێنەکەی ئەوانیشی بزانیایە یارمەتی دەدان، ئەما سەبارەت بەوەی کە ئەو شتە حەڕام بێت لەسەریان، ئەوە نەمزانیوە حەڕام بێت، لەبەر ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ باسی بەهەشتی کرد، پیاوێك لە پشتیوانان (الأنصار) پێی فەرموو: "ئەگەر هاتوو بە خۆڕاگری و حیسابکەری پاداشتەوە بکوژرێم"، فەرمووی: «بەهەشت بۆ تۆیە»، فەرمووی: جا ئینغیماسی کردە نێو کۆمەڵێك لە دوژمن ئەوانیش کوشتیان، هەروەها پیاوێکیش لە پشتیوانان ئەو قەڵغانەی فڕێدا

کە لەبەریدابوو کاتێك پێغەمبەر ﷺ ئەمەی باسکرد، خۆی کرد بەناو دوژمندا و ئەوانیش کوشتیان هەر لای پێغەمبەر ﷺ، هەروەها پیاوێکیش لە پشتیوانان دواکەوت لە هاوەڵەکانی خۆی لە بئر معونة، ئەویش بینی باڵندەکان دەسوڕێنەوە بە دەوری کوژرانی هاوەڵەکانی، بە عمرو بن أمیة ـی فەرمووو: "بەرەو ڕووی ئەو دوژمنانە دەڕۆم و ئەوانیش دەمکوژن و منیش دواناکەوم لە دیمەن و مەشهەدێك کە هاوەڵانمان تیایدا کوژراون"، ئەویش وایکرد و کوژرا، عمرو بن أمیة گەڕایەوە و ئەمەی باسکرد بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەویش فەرموودەیەکی چاکی لەبارەیەوە گوت، وە دەگوترێت، بە عەمروی فەرمووو: «ئایا تۆش بۆچی بەرەو پێش نەڕۆیشتی بۆ ئەوەی جەنگ بکەیت تاکو دەکوژرایت».

جا ئەگەر کرا بۆ پیاوی تەنها کە بەرەو ڕووی کۆمەڵێك پێشڕەوی بکات، ئەوە گومانی زاڵ لای ئەو و ئەوانەی کە دەیبینن ئەوەیە کە کۆمەڵەکە دەیکوژن لای پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەریش بە شێوەیەك دەیبینی کە ئەو خۆی ئەمان و سەلامەت بوونی خۆی بەو شێوەیە، ئەم حاڵەتەش زیاترە لەنێو تەنها بوونی پیاوێك یان چەند پیاوێك بەبێ مۆڵەتی پێشەوا».

٢. القرطبي فەرموویەتی: «زانایان ڕاجیاییان هەیە دەربارەی پیاوێك گەر خۆی بکات بەناو جەنگدا و بە تەنها بەرەو دوژمن بچێت، قاسم بن مخیمرة و قاسم بن محمد و عبد الملك لە زاناکانمان فەرموویانە: هیچ کێشەی تیانیە گەر هاتوو پیاوێك بە تەنها بدات بەسەر سوپایەکی زەبەلاح، ئەگەر هاتوو بەهێز بێت و بە نییەتێکی پاك بێت بۆ الله، بەڵام ئەگەر هاتوو هێزی نەبوو ئەوە دەبێتە خۆ لەناوبردن، وە گوتراوە ئەگەر داوای شەهادەت بکات و نییەتی پاك و خالص بێت

ئەوە با بدات بەسەریاندا، چونکە مەبەستەکەی یەکێکە لەوان، کە ئەمەش ڕوونە لە وتەی الله تعالی: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ}، هەروەها ابن خویز منداد فەرموویەتی: ئەما ئەگەر پیاو بدات بەسەر سەد کەس یان کۆمەڵێك سەرباز یاخود کۆمەڵێك دز و شەڕکەر و خەواریج، ئەوە ئەم شتە دوو حاڵەتی هەیە: ئەگەر زانی و زاڵ بوو بەسەر گومانیدا کە ئەوانە دەکوژێت کە هێرشی کردوونەتە سەر وە خۆی ڕزگاری دەبێت ئەوە شتێکی باشە، بە هەمان شێوە ئەگەر زانی و گومانی زاڵ بوو بەوەی کە دەکوژرێت، بەڵام گورز دەوەشێنێت یاخود کوشتارێکی باش دەکات یان کاریگەریەك بەجێ دەهێڵێت کە موسڵمانان سودی لێ ببینن، ئەوە بە هەمان شێوە جائیزە، هەروەها محمد بن الحسن فەرموویەتی: "ئەگەر یەك پیاو بدات بەسەر هەزار پیاو لە موشریکان و خۆیشی بە تەنها بێت، ئەوا ئەم شتە هیچی تیانیە، گەر هاتوو تەماحی لە ڕزگاربوون یاخود لە گورز وەشاندن لە دوژمن هەبێت، بەڵام ئەگەر بەو شێوەیە نەبێت ئەوە مەکروهە، چونکە نەفسی خۆی توشی لەناوچوون کردووە بەبێ ئەوەی سودی بۆ موسڵمانان هەبێت، ئەگەر هاتوو مەبەستی ئەوە بێت موسڵمانان هان بدات تاکو وەکو ئەو بکەن، ئەوا جائیز بوونی دوور نیە وە لەبەر ئەوەی سودی تیایە بۆ موسڵمانان لە هەندێك ڕوو، وە ئەگەر مەبەستی ترساندنی دوژمن بێت وە بۆ ئەوەی دوژمن سەختی و توندی موسڵمانان ببینێت لە دین، ئەوە جائیز بوونی دوور نیە، وە ئەگەر سودی بۆ موسڵمانان تێدابێت لەئەنجامدا نەفسی خۆی لەناوبەرێت بۆ بەرزکردنەوە و بە عیززەت کردنی دینی الله، وە بێ هیواکردن و ساردکردنەوەی کوفر ئەوە بریتیە لەو پێگە شکۆمەندەی کە الله تعالی مەدحی ئیماندارانی پێکردووە کە فەرموویەتی: {إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ} تا

کۆتایی ئایەتەکە، بۆ غەیری ئەمەش لە ئایەتەکانی مەدح و ستایش کە الله تعالی مەدحی ئەوانەی کردووە کە نەفسی خۆیان دەکەنە قوربانی، وە پێویستە حوکمی فەرمان کردن بە چاکە و قەدەغەکردن لە خراپە هەر لەسەر ئەمە بێت، ئەوەیە کە هەرکاتێك داوای سود گەیاندنی کرد لە دین -دەچێت-نەفسی خۆی دەکاتە قوربانی تاکو دەکوژرێت، ئەوا لەنێو بەرزترین پلەی شەهیدەکانە"».

٣. ابن العربي لە تەفسیری أحکام القرآن لەناوچەی تەفسیری ئەم ئایەتە {وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ} فەرموویەتی: «دەربارەی لەناوچوونیش پێنج وتە هەن کە ئەمانەن: ١. واز مەهێنن لە بەخشین، ٢. بەبێ زاد و توێشوو دەرمەچن، ٣. واز لە جیهاد مەهێنن، ٤. مەڕۆنە نێو ئەو سەربازگانەی کە لەتوانای ئێوەدا نیە، ٥. هیوابڕاو مەبن لە لێخۆشبوون».

ئینجا فەرموویەتی: «الطبري دەفەرمووێت: ئەوە گشتییە لە هەموویاندا، هیچ پێچەوانەیی(تناقض)ـێکی تێدانیە، -ابن العربي- فەرمووی: پێکاویەتی تەنها لە مەسەلەی خۆکردن بەناو سەربازەکان نەبێت – واتە وتەی چوارەم – چونکە زانایان خیلاف و ڕاجیاییان هەیە لەمەدا».

ئینجا فەرموویەتی: «ڕاستیەکەش لای من ئەوەیە کە جائیزە ئەو کەسە خۆی بکات بەناو سەربازەکاندا گەر توانای ئەوانیشی نەبێت، چونکە چوار ڕووی تێدایە: یەکەم: داواکردنی شەهادەت، دووەم: بوونی گورز وەشاندن تیایدا، سێیەم: هاندانی موسڵمانان و گورج و گۆڵ کردنیان لە دژیان، چوارەم: لاوازی دەروونیان، بۆ ئەوەی ببینن ئەمە کردەوەی یەك کەسە ئەی چی دەربارەی کۆمەڵێك کەس».

٤. ابن عابدين له حاشیه‌که‌ی خۆیدا فه‌رموویه‌تی: «هیچی تیانیه گه‌ر پیاوێك به ته‌نها بدات به‌سه‌ریاندا ئه‌گه‌رچی گومانیشی وابێت كه ده‌كوژرێت، گه‌ر هاتوو شتێك بێنێته كایه‌وه به كوشتن یان بریندار كردن یاخود شكست بێنێت پێیان، چونكه ئه‌مه له كۆمه‌ڵێك له هاوه‌ڵان هاتووه (نه‌قڵ كراوه) له‌لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ له ڕۆژی ئوحود هه‌روه‌ها مه‌دح و ستایش كردنیشیان له‌سه‌ر ئه‌مه، به‌ڵام ئه‌گه‌ر بزانێت گورز ناوه‌شێنێت لێیان، ئه‌وا حه‌ڵاڵ نیه بۆی كه بدات به‌سه‌ریاندا، چونكه به‌و به‌سه‌ردادانه‌ی هیچ شتێك له بڵندكردنه‌وه‌ی دین وه‌ده‌ست نایه‌ت».

٥. نه‌وه‌وی له شه‌رحی موسلیم فه‌رموویه‌تی: «بردنی گیان به‌ره‌و له‌ناوچوون له جیهاد جائیزه، هه‌روه‌ها له شه‌رحی موسلیم اتفاق و ڕێكه‌وتنی له‌سه‌ر نه‌قڵ كردووه، كه له باسكردنی جه‌نگی ذي قرد باسی كردووه».

هه‌روه‌ها له چیرۆكی عومه‌یری كوڕی حه‌مام (به‌ڵگه‌ی ژماره ١٤) له شه‌رحی موسلیم فه‌رموویه‌تی: «جائیز بوونی ئینغیماس بۆ ناو كافرانی تیایه هه‌روه‌ها چوون به‌ره‌و شه‌هاده‌ت(به‌ره‌و هۆكاره‌كانی) ئه‌مه‌ش جائیزه لای جمهور و زۆرینه‌ی زانایان و هیچ كه‌ڕاهه‌ت و ڕق لێبوونه‌وه‌یه‌كی تێدا نیه».

٦. ابن حزم له المحلى فه‌رموویه‌تی: « نه أبو أيوب الأنصاري و نه أبو موسى الأشعري ئینكاریان نه‌كرد له‌وه‌ی كه پیاو به ته‌نها بدات به‌سه‌ر سه‌ربازانێكی زۆر وه خۆڕاگر بێت تاكو ئه‌وكاته‌ی ده‌كوژرێت، فه‌رمووده‌یه‌كی موڕسه‌لیان باسكردووه له‌ڕێی حه‌سه‌ن كه موسڵمانان گه‌یشتن به موشریكان، پیاوێك فه‌رمووی ئه‌ی په‌یامبه‌ری الله: ئایا سه‌ختی بخه‌مه سه‌ریان یان بده‌م به‌سه‌ریاندا؟ پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێی فه‌رموو: «ئایا وای ده‌بینی كه ئه‌مانه هه‌موویان بكوژیت؟ دانیشه

هەرکاتێك هاوەڵەکانت ڕاپەڕین ئەوە تۆش لەگەڵیان ڕاپەڕە، وە ئەگەر دایان بەسەریاندا ئەوە تۆش بدە بەسەریان»، کە ئەمەش موڕسەلە و هیچ بەڵگەو حوججەیەکی تێدا نیە، بەڵکو بە صەحیح هاتووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە پیاوێك لە هاوەڵەکانی پرسیاری لێکرد: "ئایا چ شتێك دەبێتە هۆی پێکەنینی الله بۆ بەندەکەی" فەرمووی: «ئەگەر دەستی خۆی بخاتە نێو دوژمنەوە (بۆ جەنگان) بەبێ ئەوەی هیچ قەڵغانێکی لەبەر بێت»، پیاوەکەش قەڵغانەکەی بەر خۆی داکەند و فڕێی دا و خۆی کرد بەنێو دوژمنەوە تا ئەوکاتەی کوژرا رضي الله عنه».

٧. العز بن عبد السلام لە قواعد الأحكام فەرموویەتی: «پشت هەڵکردن و ڕاکردن لە ڕۆژی جەنگدا فەساد و خراپەیەکی گەورەیە، بەڵام واجبە ئەگەر هاتوو بزانێت دەکوژرێت بەبێ ئەوەی هیچ گورزێك بوەشێنێت لە کافران، چونکە بردنی گیان بەرەو لەناوچوون جائیزە لەبەر ئەوەی بەرژەوەندی سەرخستنی دین و گورز وەشاندن لە موشریکانی تیایە، جا ئەگەر هیچ گورز وەشاندنێك وەدەست نەهات ئەوا کشانەوە واجب دەبێت چونکە لە خۆڕاگری و جێگیر بوون گیانەکان لە دەست دەچن و شیفای دڵی کافرانیشی تیایە، هەروەها سەرشۆڕکردنی ئەهلی ئیسلامیشی تیایە، ئەم جێگیر بوونەش دەبێتە مەفسەدە و خراپەیەکی تەواو کە هیچ بەرژەوەندی و مەسڵەحەتێك نیە لە ئەنجامدانی».

٨. ابن قدامة لە المغني فەرموویەتی: «ئەگەر هاتوو دوژمن لاوازی و بێ هێزی موسڵمانانی زیاد کرد، وە موسڵمانان بەسەر گومانیان زاڵ بوو کە کافران زەفەریان پێ دەبەن، ئەوا ئەولاترە جێگیر بن لەبەر ئەو بەرژەوەندیەی کە تیایدایە، وە ئەگەر بکشێنەوە جائیزە چونکە ئەوان دڵنیا نین لە زیان و لەناوچوون، حوکمیش

بەستراوەتەوە بە گومانەکە، لەکاتێکدا ئەوانیش کەمترن لە نیوەی دوژمنەکەیان، بۆیەش پێویستە لەسەریان جێگیر بن ئەگەر هاتوو لە نیوەی دوژمن زیاتر بن، ئەگەرچی بەسەر گومانیشیان زاڵ ببێت کە لەناوچوون و هەلاکەتی تێدابێت، وە ئەگەری ئەوەی هەیە کە جێگیر بوون پێویست بێت لەسەریان ئەگەر هاتوو بەسەر گومانیاندا زاڵ بوو کە زەفەریان پێ بەرن لەبەر ئەوەی بەرژەوەندی و مەسڵەحەتی تیایە، وە ئەگەر زاڵ بوو بەسەر گومانیان کە لەناوچوون و هەلاکەت لە خۆڕاگری و جێگیر بوونیانە، وە نەجات و ڕزگار بوون لە کشانەوەیان بێت ئەوا ئەولاترە بۆیان کە بکشێنەوە، وە ئەگەر جێگیر ببن جائیزە چونکە ئەوان ویست و حەزی شەهادەتیان هەیە، جائیزە ئەگەرچی شکستیش بخۆن بە هەمان شێوە، وە ئەگەر بەسەر گومانیاندا زاڵ بوو کە لەناوچوون لە کشانەوە و جێگیر بووندایە، ئەوە ئەولاترە جێگیر ببن بۆ ئەوەی پلەی شەهیدە پێشڕەوەکان لە جەنگ کە حیسابی پاداشتیان کردبێت بەدەست بهێنن، لەمەشدا باشتر دەبن لەوانەی پشتیان هەڵکردووە، چونکە بە هەمان شێوە جائیزە گەر شکستیش بهێنن».

٩. ابن النحاس لە مشارع الأشواق فەرموویەتی: «لەم فەرموودە جێگیرەشدا (واتە فەرموودەی ژمارە ٩) ڕوونترین بەڵگە هەیە لەسەر جائیز بوونی بەسەردادانی یەك کەس بۆ سەر کۆمەڵێکی زۆر لە دوژمن بە تەنها، ئەگەرچی بەسەر گومانیشیدا زاڵ بێت کە دەکوژرێت، بە هەمان شێوە گەر هاتوو نیەتپاك و مخلص بێت لە داواکردنی شەهادەت، هەروەك چۆن الأخرم الأسدي وایکرد ﵁، پێغەمبەریش ﷺ ئینکاری کردەوەکەی لێ نەکرد و عەیبداری نەکرد، هاوەڵانیش نەهی و قەدەغەیان نەکردووە لە کردەوەی هاوشێوە، بەڵکو لە فەرموودەکەدا بەڵگە هەیە لەسەر خۆشویستران و استحبابی ئەم کارە و فەزڵ و چاکییەکەی،

چونکە پێغەمبەر ﷺ مەدحی أبا قەتادە و سەلەمەی کرد لەسەر کردەوەکانیان هەروەك لەپێشتر باسمان کرد، سەرەڕای ئەوەی هەردووکیان بە تەنها دایان بەسەر دوژمن، وە چاوەڕێشیان نەکرد تاکو موسڵمانان پێیان بگەن».

١٠. شیخ الاسلام ابن تیمیة رحمه الله تعالی لە مجموع الفتاوی فەرموویەتی: «موسلیم لە صەحیحەکەیدا چیرۆکی هاوەڵانی ئوخدودی ڕیوایەت کردووە وە تیایدا هاتووە: (کە مێرمنداڵەکە فەرمانی کرد بە کوشتنی نەفسی خۆی لەپێناو بەرژەوەندی دەرکەوتن و سەرکەوتنی دین)، لەبەر ئەمەش چوار پێشەواکە بە جائیزیان زانیوە کە موسڵمان خۆی بکات بەناو ڕیزی کافران، ئەگەرچی گومانیشی زاڵ بێت بەوەی کە دەیکوژن، ئەگەر هاتوو لەمەدا بەرژەوەندی و مەسڵەحەتێکی موسڵمانانی تێدابێت، ئێمەش وتەمان لەسەر ئەو بابەتە درێژکردۆتەوە لە شوێنێکی تر، جا ئەگەر پیاو ئەو شتە بکات کە بڕوای وابێت دەکوژرێت لەپێناو بەرژەوەندی جیهاد، سەرەڕای ئەوەی کوشتنی نەفسی خۆی گەورەترە لەکوشتنی غەیری خۆی: ئەوا ئەو شتەی کە دەبێتە هۆی کوشتنی غەیری خۆی لەپێناو بەرژەوەندی دین کە بەدەست نایەت تەنها بەو شتە نەبێت، هەروەها بەرپەرچ دانەوەی زیانی دوژمنی خراپەکار و موفسید لەدین و دونیا کە بەرپەرچ نادرێتەوە و تێك ناشکێنرێت تەنها بەو شتە نەبێت-ئەوا جائیزە-».

هەروەها شیخ الاسلام رحمه الله لە الفتاوی فەرموویەتی: «ئەما وتەکەی: دەمەوێت نەفسی خۆم بکوژم لەپێناو الله، ئەمە وتەیەکی گشتگیرە چونکە ئەو ئەگەر هاتوو ئەوە ئەنجام بدات کە الله تعالی فەرمانی پێکردووە، لەئەنجامدا ئەو شتە ببێتە هۆی کوشتنی نەفسی خۆی ئەوە شتێکی چاکی کردووە، وەك ئەو کەسەی کە بە

تەنها بدات بەسەر ڕیزەکانی دوژمن کە ئەو بەسەردادانە سودی تێدابێت بۆ موسڵمانان لە هەمان کاتدا باوەڕی وابێت کە دەکوژرێت ئەوە شتێکی چاکە، وتەی الله تعالی ـش لەسەر هاوشێوەی ئەم کەسانە دابەزیوە {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ}، وە هاوشێوەی بەشێك لەو هاوەڵانەی کە خۆیان دەکرد بەنێو دوژمندا (ئینغیماسیان دەکرد) بە ئامادەبوونی پێغەمبەر ﷺ و لەلای ئەودا. هەروەها الخلال بە ئیسنادی خۆی لە عومەری کوڕی خەطاب ڕیوایەتی کردووە: "کە پیاوێك دای بەسەر دوژمن بە تەنها، خەڵکیش گوتیان: "خۆی لەناوبرد بە دەستی خۆی" عومەر فەرمووی: "نەخێر بەڵکو لەو کەسانەیە کە الله تعالی دەربارەیان فەرموویەتی: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ}"».

بەشێك

دەربارەی پوختەی بەڵگە هێنانەوە (خلاصة الاستدلال)

دوای ئەوەی بەڵگەکانمان باسکرد، جۆراوجۆر بوونی گەورە لە بەڵگە هێنانەوە و دەلالاتەکان دەردەکەوێت بۆمان، کە دەقەکان ئەو دەلالەت و بەڵگانەیان لە خۆگرتووە.

کە ئەمەش ئاماژە دەدات بە بەناوبانگ بوونی مەسەلەی ئینغیماس لە شەرعدا، هەروەها دەرکەوتن و ئاشکرا بوونی بەڵگەکانی وە ڕوون بوونەوەی ماناکەی لە بیر و خەیاڵی سەردەمە چاکەکان(خیر القرون)، هەروەك لەپێشدا تێپەڕی لە چیرۆکی هاوەڵان و غەیری ئەوانیش، ئێستاش دەمانەوێت ئەو لێکۆڵینەوە و گەڕانەی کە کردمان لە ڕووەکانی بەڵگە و دەلالەتەکانی دەقەکان کورتی بکەینەوە لە مەسەلەی وێنەکانی ئینغیماس و هۆکارەکانی:

دەقەکان نزیکەی شەست و هەشت بەڵگە و دەلالەتی جۆراوجۆریان دا لەسەر مەسەلەی ئینغیماس بە وێنە و هۆکارەکانی، بەڵگەی لەسەر هێنرایەوە بە نزیکەی بیست و شەش دەق: نۆ دانەیان لە قورئان، حەڤدەشیان لە سوننەتی پێغەمبەرایەتی، بە تەفصیل و درێژەپێدانیش:

١. هۆکاری شەهادەت: هەشت دەق لە دەقەکانی قورئان دەلالەت و بەڵگەیان تێدابوو لەسەری:

- دوو ئایەت بەڵگەی دەقیان تێدابوو.

- دوو دەق بە پێویست بوون و واخواستن (الاقتضاء).

- سێ دەقیش بە ئاماژە.

- دەقێکیش بە لەخۆگرتەی وتەکان.

دە دەقیش لە سوننەت بەڵگەیان تێدابوو لەسەری:

- سێ فەرموودە بەڵگەی دەقیان تیابوو.

- بە لەخۆگرتەی وتەکانیش دوو فەرموودە بەڵگەیان تیابوو.

- وە بە ئاماژە سێ دەق.

- وە بە ئیقرار و پێ ڕازی بوون دوو دەق.

٢. هۆکاری ئینغیماس: پێنج دەق لە قورئاندا بەڵگەیان تێدابوو لەسەری:

- بە تێگەیشتن و مەفهوم چوار دەق.

- بە ئاماژە یەك دەق دەلالەتی دا لەسەری.

وە چواردە دەق لە سوننەت بەڵگەیان تیابوو لەسەری:

- بە بەڵگەی دەق سێ دەقی تیابوو کە بەڵگەی لەسەر بدەن.

- وە بە تێگەیشتن و مەفهوم دوو دەق.

- وە بە ئاماژە(ئیشارەت) یەك دەق.

- وە بە ئاماژەی ناڕاستەوخۆ یەك دەق.

- وە بە کردەوە دوو دەق.

- وە بە ئیقرار و پێ ڕازی بوون پێنج دەق دەلالەتیان دا لەسەری.

٣. هۆكاری نییەت (لە پێناو الله): چوار دەق لە قورئان دەلالەت دەدەن لەسەری بە بەڵگەی دەق، سێ دەقیش لە سوننەت بەڵگەی دەق دەدەن لەسەری، شەرعی پێش خۆمانیش بە وتە و كردەوە لەگەڵ ئیقرار و پێ ڕازی بوونی شەرعی ئێمەش بەڵگە دەدەن لەسەری.

٤. هۆكاری یەقین بە مردن: حەوت دەق لە سوننەت بەڵگە دەدەن لەسەری:

- یەك دانە بە بەڵگەی دەق.

- بە ئاماژە(ئیشارەت)ـیش یەك دەق.

- بە لەخۆگرتەی وتەكان یەك دەق.

- بە تێگەیشتن و مەفهوم یەك دەق.

- بە ئاماژەی ناڕاستەوخۆ یەك دەق.

- بە ئیقرار و پێ ڕازی بوون دوو دەق.

وە شەرعی پێش خۆمانیش بەڵگە دەدات لەسەری:

- بە كردەوەی مێرمنداڵەكە.

- وە كردەوەی ئەو ئافرەتەی كە دەكشایەوە و خۆی لادەدا.

- هەروەها كردەوەی ئەو ئافرەتەی كە شانەكاری كچەكەی فیرعەون بوو.

٥. هۆکاری گورز وەشاندن: پێنج دەق لە قورئان بەڵگەی دەقیان تیابوو لەسەری.

دوو دەقیش لە سوننەت:

- بە ئاماژەی دەق.

- وە بە ئیقرار و پێ ڕازی بوون چوار دەق.

٦. هۆکاری "بوون بە هۆکار" : شەش دەق لە سوننەت بەڵگە دەدەن لەسەری:

- سێ دانە بە بەڵگەی دەق.

- دوو دانە بە ئیقرار و پێ ڕازی بوون.

- دوو دانەش بە تێگەیشتن و مەفهوم.

هەروەها شەرعی پێش خۆمان بەڵگە دەدات لەسەری بە کردەوەی مێرمنداڵەکە.

٧. هۆکاری بەشداری ڕاستەوخۆ: دوو دەق لە قورئان بەڵگەو دەلالەت دەدەن لەسەری:

- دەقێك بە ئاماژە(ئیشارەت).

- دەقێك بە ئاماژەی ناڕاستەوخۆ.

دوو دەقیش لە سوننەت بەڵگە دەدەن لەسەری:

- بە تێگەیشتن و مەفهوم یەك دەق.

- بە ئاماژە و ئیشارەتیش یەك دەق.

هەروەها شەرعی پێش خۆمان بەڵگە دەدات لەسەری:

- کردەوەی ئەو ئافرەتەی کە لادەچوو لە هاوەڵانی ئوخدود.

- کردەوەی ئەو ئافرەتەی کە شانەکاری کچەکەی فیرعەون بوو.

ئاگاداری: ئەوەی کە باسمان کرد لە بەڵگەی هەندێ لە هۆکارەکان لەڕووی حیساب کردن و ژماردنەوە نیە، بەڵکو ئەوەی کە دامانناوە و حیسابمان کردووە لە دەلالەتی هۆکارەکان ئەوەیە کە دەچێتە نێو وێنەکانی مەسەلەی ئینغیماس، وە ئەگەر بمانویستایە بە فراوانی بەڵگەکانی هەریەك لە هۆکارەکان بە تەنها باس بکەین جیا لە لێکۆڵینەوە لە وێنەکان ئەوە توێژینەوەکە درێژەی دەخایاند، بەڵام مەبەست لە ئاماژە پێدان و عەرز کردنی ئەم پوختەیە، بریتیە لە ڕوونکردنەوەی گەورەترین ئەو هۆکارانەی کە کاریگەریان هەیە لەسەر بابەتەکەمان، ئینجا ڕوون کردنەوەی ئەو مەسەلەیەی کە ئەم هۆکارانە دەقیان لەسەر هاتووە، نەوەك تەنها دەرهێنراو بن، بۆیەش بە ڕیزبەندی و تەرتیبی پێشوو هێنامانەوە بەپێی بوونی کاریگەری و نەبوونی، هەروەها بەپێی بەهێزی و لاوازییەکەی.

بەشێك

دیدی سەنگەر نشینەکان دەربارەی کردەوە شەهادەتخوازیەکان

یەکێك لەو شتانەش کە دڵی پێ ئارام بکرێتەوە لە لێکۆڵینەوە لە کردەوە شەهادەتخوازیەکان، ئەوەیە کە لە سەردەمی خۆمان دەیبینین کە زۆرێك لە سەنگەر نشینەکان پێشڕەوییان هەیە بەرەو ئەم کردەوانە و ئەنجامدانی و زیاد کردنی لەنێو بەرنامەکانی کردەوەی جیهادی، هەروەها خۆنزیك کردنەوە لە الله بە داواکردنی شەهادەت، هەر ئەوانیشن کە هەڵساو و لەسەر پێن لە سەنگەرەکانی ئیسلام لە خاکەکانی جیهاد، لە ئەهلی پسپۆڕی و جەنگ، جا هیچ شتێکی تیانیە گەر هاتوو دڵ ئارام بکرێتەوە بە ڕۆیشتنی ئەوان بەرەو ئەم جۆرە کردەوە جیهادییە، هەروەها ئارامی دڵیان بە گرتنەبەری ئەم ڕێبازە، هەروەها بینینی بەرهەم و کاریگەریەکانی، لەگەڵ ئەوەش کە ڕێگەی جیهاد بە ڕووناکی هیدایەت ڕۆشنە.

ابن تیمیة ﵀ فەرموویەتی: «لەبەر ئەمەش جیهاد مایەی هیدایەتە کە لە دەوری باب و مەسەلەکانی عیلم و زانستە، هەروەك فەرموودەی الله تعالی بەڵگە دەدات لەسەری: {وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا}، جا هیدایەتی تەواوی ڕێگاکانی داناوە بۆ ئەو کەسەی کە لەپێناویدا جیهاد دەکات».

ئەوانەن کە ئیمام ئەحمەد و ابن المبارك دەربارەیان فەرموویانە، کە شیخ الاسلام وتەکەیان نەقڵ دەکات فەرموویەتی: «هەر بۆیەش هەردوو پێشەواکە عبد الله بن المبارك و ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و غەیری ئەوانیش فەرموویانە: ئەگەر هاتوو خەڵکی لە شتێکدا ڕاجیایی و خیلافیان تێکەوت ئەوە سەرنج بدەن بزانن ئەهلی

سەنگەرەکان لەسەر چین چونکە حەق لای ئەوانە، لەبەر ئەوەی الله تعالی فەرموویەتی: {وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا}...».

وە لە سەنگەرەکانی شیشان، بە نەقڵ کردن لە پێگەی قەوقاز:

«سەبارەت بە کاریگەریەکەی لەسەر دوژمن، ئەوا ئێمە – بەگوێرەی واقیعێك کە تیایدا دەژین و هەستی پێدەکەین- بینیومانە کە کاریگەریەکەی گەورەیە لەسەر دوژمن، بەڵکو هیچ جۆرێك لە کردەوەکان بوونی نیە کە ترسەکەی گەورەتر بێت لە دڵیان لەم جۆرە کردەوانە، وە بە هۆکارەکانی - کردەوە شەهادەت خوازیەکان – خۆیان دوور خستۆتەوە لە تێکەڵاو بوونی خەڵك، هەروەها لە لاوازکردنیان و زەوت کردنیان، هەروەها لە پێشێل کردنی ناموسیان، ئەمەش لەترسی ئەم کردەوانە، بەڵکو چالاکی هێزەکانیان کورت بۆتەوە لەسەر ئاشکراکردنی کردەوەی لەم شێوەیە پێش ڕوودانی، بۆیەش سەرقاڵ بوون بەمە و وازیان لەغەیری ئەو هێناوە ولله الحمد.

هەروەها ئەم کردەوانەش هۆکارێکە زۆرترین زیان گەیاندن و نیکایەتی هەیە لەسەر دوژمن، وە کەمترین داواکراو (تەکلیف) و کەمترین زیان و خەسارەتی بۆ ئەنجامدەران هەیە، هەروەها جگە لەویش لە کردەوەکانی هێرش بردنی تایبەت، توانا و کەرەستە و پێکراوەکان بۆی کۆدەکرێتەوە ئینجا هێرشەکە ئەنجام دەدرێت، وە لەوانەیە جاری واش هەبێت زیانی بۆ هێرشبەر هەبێت بەهۆی توند و تۆڵ بوون و قەڵابەندی بەرگریکار، بەڵام کردەوە شەهادەت خوازیەکان زیانە مرۆییەکانی بۆ موجاهیدان یەك کەسە، پێویستی و تەکلیفەکەشی خەریکە هەر باس ناکرێت بەرامبەر بە ڕادەی هێرشی ڕاستەوخۆ، زۆرینەی جاریش

پێویستیەکەی زیاتر نیە لە نرخی سووتەمەنی ئامێرە گوێزەرەوەکان کە تایبەتن بۆ گواستنەوەی پەنجا موجاهید بۆ ئەوەی هێرشەکە ئەنجام بدەن.

جا لەڕووی مەعنەوی کاریگەریەکەی ئاشکراو بینراوە لەسەر دوژمن، چونکە دڵ شکاندنی دوژمنی تێدایە، وە دەیانتۆقێنێت، هەروەها مەعنەویەتیان دەڕووخێنێت.

وە لەناحیەی ماددی زیانەکانی دوژمن بەزۆری بەرز دەبێت، بەڵام بۆ موجاهیدان، لەناحیەی ماددی پێویستیەکەی کەمترە لەهێرشی ڕاستەوخۆ، وە لەناحیەی زیانە مرۆییەکان، تەنها شەهیدێك هەیە بەئیزنی الله.

ئێمەش دوای ئەنجامدانی کردەوە شەهادەتخوازییە کۆتاییەکان قەبارەی زیانە مادییەکان و مرۆییە بەرز بووەکانمان بینی لە ڕیزەکانی دوژمن، زیانە مرۆییەکانیان زیاترە لە (١٦٠٠) سەرباز لەنێوان کوژراو و بریندارەکان، هەروەها ڕووخانێکی تەواوی گرنگترین ئەو باڵەخانە و بینایانەی کە هێزە ڕووسیەکان تیایدا جێگیر بوون لە شیشان، هەروەها ڕووخانی کەرەستەکان و چەك و زەخیرە و ئامێرە چاودێرەکان لە باڵەخانەکان.

وە لە ناحیەی مەعنەوی ڕووخانێکی گەورە و ترسێکی زەبەلاح کەوتۆتە دڵی ئەفسەر و سەربازی هێزە ڕووسیەکان، جیا لەوەی کە باسی ئەوەشمان کردبێت بۆت لە تێکەڵاو بوونی زۆرێك لە پیلان و بەرنامەکان کە جێبەجێ کردنی جێی سەرسوڕمانە، زیاد لە هەموو ئەمانەش سەرۆکی ڕوسیا "پۆتین" بە ئاشکرا و بە زمانێکی توند قسەکانی ڕوو بەڕووی وەزیری ناوخۆییەکەی و وەزیری بەرگریەکەی دەکاتەوە کە بەرپرسیاریەتی ئەو شتانەی کە ڕوویاندا دەخاتە ئەستۆیان، بەڵکو پەیمانی داوە و هەڕەشەی کردووە کە گۆڕانکاری دەکات لە پلەو

پایە بەرزەکان و پۆستەکانی هەردوو وەزارەتەکە، سەرەڕای ئەوەی کە ئەم دوو وەزارەتە پێش ئەم تۆمەتانە گۆڕاون و دەستکاریان کراوە بە تۆمەتی خیانەت و ڕێکەوتن لەگەڵ موجاهیدان، هێشتاش هێزەکانی ڕوسیا لە ئامادەباشیدان لە شیشان دوای ئەم کردەوانە، بەشێکیان بە توانا و تێکۆشانێکی زۆرەوە هەوڵدەدەن هەر کردەوەیەکی تر ئاشکرا بکەن کە پێشبینی ئەنجامدانی دەکەن لەم زووانەدا، بەشیکی تریش لە هێزەکان سەرقاڵن بە دەرهێنانی تەرمی سەربازە ڕووسیەکان و بەهاناوە چوونی برینداەرەکان، هەروەها دەرکردنی بەڵگەنامە و پیلانەکانی سەرکردایەتی لەژێر بیناو باڵەخانە ڕووخاوەکان.

بەڵام ئێمە ئەوە چەندین پاڵەوانمان بەڕێکردووە بۆ بەهەشتەکانی مانەوە و تاهەتایی -إن شاء الله-، هەروەها هەمووومان هیوامان هەیە کە بگەین پێیان، داواکارین لە الله قبوڵ و وەرگرتن ببەخشێت بە ئێمە و ئەوان، ئەو ئۆتۆمبێل و مادە تەقینەوانەی کە کردەوەکانیان پێ ئەنجام دراوە لە بەشی غەنیمەتەکان (دەستکەوتەکانی جەنگ بوون)، کەرەستەکان هی خۆیان بوون، ئێمەش گەڕاندمانەوە بۆیان بە ڕێگە تایبەتەکەی خۆمان، حەمد و سوپاس بۆ الله لەسەر پشتیوانی و یارمەتیدان، هەموو ئەو کاریگەریانەی کە باسمان کرد بەهۆی هێرشی هەزار موجاهیدەوە نەبووە نەخێر، بەڵکو ئەوان تەنها چوار پاڵەوان بوون، هاوشێوەی ئەوانیشمان زۆرە، بەم ڕێگایەش ئێمە پێشبینی ئەوە ناکەین کە کاتێکی زیاتر لە خاکی ئێمە بمێننەوە، جا دە کردەوە وەکو ئەمانە کەفیل و گرێنتین-بە ئیزنی الله- بۆ گێڕانەوەی عەقڵەکانیان، بۆ ئەوەی بڕیاری دەرچوون بدەن بە سەرشۆڕی و زەلیلی إن شاء الله، وە ئەگەر بیانەوێ ئێمەش قەدەغە بکەن لە بەکارهێنانی ئەم شێواز و ڕێگایانە، ئەوا دەکەونە نێوان دوو کوژراو، هەر یەکەیان

لەوی تر خراپترە، وە ئەگەر خۆیان قەدەغە بکەن لە کۆبوونەوە و گرد بوونەوە لە ترسی ئەم کردەوانە ئەوا دەبنە ئامانجێکی ئاسان بۆ کۆمەڵانی ئیقتیحام و هێرش کردنەکان، وە ئەگەر کۆبوونەوە بۆ ڕوو بەڕوو بوونەوەی کۆمەڵانی هێرش و ئیقتیحام ئەوا کردەوە شەهادەت خوازیەکان گرێنتییە بۆ بەربڵاوکردنی کۆبوونەوەکەیان و بڕین و پارچە پارچە کردنیان، وە ئەگەر ویستیان کاروبارەکان ڕێك بخەن ئەوا لە هەر شارێك-بەبێ موبالەغە و زیادە پێدان- پێویستیان بە زیاتر لە سێ سەد هەزار سەرباز دەبێت بۆ ئەوەی هاوشێوەی ئەم کردەوانە قەدەغە بکەن». ا.هـ

بابی سێیەم

وەڵامدانەوەی گومانەکانی ئەو کەسانەی کە پێچەوانەن

گومانی یەکەم: خۆکوشتنی حەڕام کراوە.

گومانی دووەم: بەشداری پێکردنی ڕاستەوخۆی نەفسە لە کوشتن.

گومانی سێیەم: مردن تیایدا بە یەقین و دڵنیاییە.

گومانی چوارەم: بەرژەوەندییەکەی گشتگیریی نیە و پێویستی و زەرورەتێکی بڕاوە نیە.

گومانی پێنجەم: پێویستی بە مۆڵەت و ئیزنی ئەمیر هەیە.

گومانی شەشەم: هەندێك جار بێتاوانەکان بە ئامانج دەگرێت لە ئافرەتان و منداڵ و پیرەکان.

ئەو کەسانەی کە پێچەوانەن کردەوە شەهادەت خوازییەکان ڕەت دەکەنەوە (بە وێنەی بۆمبڕێژکردن و تەفخیخ) بە چەند بەرهەڵستیەك، هەندێك لەو بەرهەڵستیانەش مایەی سەرنجن و پێویستیان بە لێکۆڵینەوە و لێ ورد بوونەوە هەیە، ئەمەش چونکە لای بەشێك لە ئەهلی عیلم و زانست هاتووە، هەندێکی تریش سنووری بنچینە زانستییەکان و بەڵگە هێنانەوە و استدلالی تێپەڕاندووە، ناشتوانرێت دابەزێنرێتە سەر بنچینە و ئوصولە ڕاستەکان، هەندێکی تریش وێناکردنێکی لاوازی تیایە بەرامبەر بە واقیعی کردەوە شەهادەت خوازییەکان، بەڵکو دادەبەزێنرێتە سەر وێنەی تر کە هیچ پەیوەندی و ڕەحمێك بە یەکەوەیان

نابەستێتەوە، حوکمی حەڕام بوون و پوچەڵی کردەوەکە و فەساد بوونی لێ وەردەگیرێت، ئێمەش لەم بابەدا لێکۆڵینەوە دەکەین لە ڕەد دانەوەی هەندێك لەو گومانانەی کە پەیوەستن بە کردەوە شەهادەت خوازییەکان.

وەڵامدانەوەی گومانی یەکەم

گومانەکە: گوایە ئەو کردەوانەی کە ئێمە بە وێنەکانیەوە باسمان کرد و ڕوونمان کردەوە بریتیە لە خۆکوشتنی حەڕام کراو بە چەندین دەق، خاوەنەکەشی هەڕەشەی لێکراوە بە توندترین هەڕەشە، کردەوەکەشی لە تاوانە گەورەکانە.

وەڵام: پێشتر لێکۆڵینەوەیەکی بنچینەگەری و تەئصیلمان کرد لە وێناکردنی کردەوەکان، هەروەها جێگیر کردنی هۆکارە شەرعییەکانی کە دەقیان لەسەر هاتووە، بۆ ئەوەی وەڵامی ئەم گومانەش بدەینەوە ئەوە بێگومان پێویست دەکات لێکۆڵینەوە بکرێت لە وێنەکانی ئەم خۆکوشتنە حەڕام کراوە، هەروەها ڕوون کردنەوەی هۆکارەکانی کە حوکمی حەڕام بوون پەیوەستە پێیەوە.

سوڕانەوەی مەسەلەی خۆکوشتنیش لەسەر ئەم فەرموودانەی خوارەوەیە:

١- لە ئەبی هورەیرە ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت: «هەرکەسێك خۆی بکوژێت بە خەنجەرێك ئەوا خەنجەرەکەی لە دەستە و پێی لە سکی خۆی دەدات لەنێو ئاگری دۆزەخ کە تاهەتایی لەناویدا دەمێنێتەوە، هەرکەسێکیش ژەهرێك بخواتەوە و لەئەنجامدا نەفسی خۆی بکوژێت، ئەوا لەنێو ئاگری دۆزەخ دەیخواتەوە کە تاهەتایی لەناویدا دەمێنێتەوە، هەرکەسێکیش

لەسەر چیایەك خۆی فڕێ بداتە خوارەوە و خۆی بکوژێت ئەوا لەناو ئاگری دۆزەخ خۆی فڕێ دەداتە خوارەوە تاهەتایی لەناویدا دەمێنێتەوە».

٢- لە ثابت بن الضحاك ﵁ ڕیوایەت کراوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ فەرموویەتی: «هەرکەسێ سوێند بخوات بە غەیری میللەتی ئیسلام بە درۆ و بە ئەنقەست ئەوە بەو شێوەیەیە کە وتوویەتی(ئەو حیسابەی بۆ دەکرێت)، هەرکەسێکیش بە شتێك خۆی بکوژێت ئەوە لا ئاگری دۆزخ پێی سزا دەدرێت، نەفرت کردنیش لە موسڵمان وەکو کوشتنی وایە، هەرکەسێکیش موسڵمانێك بە کوفر ڕەم بکات (کوفری بداتە پاڵ) ئەوە وەکو کوشتنی وایە».

٣- لە جندب بن عبد اللە ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت: «لە پێش ئێوە پیاوێك هەبوو برینێکی پێوە بوو توشی ناڕەحەتی و ناڕازی بوون بوو، چەقۆیەکی دەرهێناو دەستی خۆی پێ بڕی، خوێنی لێ نەوەستا تا ئەوکاتەی مرد، اللە تعالی فەرمووی: بەندەکەم بە گیانی خۆیەوەهات بەرەو ڕووم، منیش بەهەشتم لێی حەڕام کرد».

٤- لە ئەبی هورەیرە ﵁ هاتووە فەرموویەتی: لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لە جەنگی خەیبەر بووین، بە پیاوێك لەوانەی کە لافی ئیسلامیەتی لێدەدا گوتی: «ئەمە لە ئەهلی ئاگرە»، جا کاتێك ئامادەی جەنگ بوو پیاوەکە شەڕێکی سەختی دەکرد و لە ئەنجامدا بریندار بوو، گوترا: "ئەی پێغەمبەری اللە، ئەو پیاوەی کە گوتت لە ئەهلی ئاگرە، ئەمڕۆ شەڕێکی توندی کرد و مرد" پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «بەرەو ئاگر»، فەرمووی خەریك بوو هەندێك خەڵك توشی گومان ببن، کاتێك ئەوان خەریکی ئەمە بوون، گوترا کە ئەو نەمردووە، بەڵکو برینێکی سەختی پێوە بوو، جا

کاتێك بوو بە شەو ئارامی نەگرت لەسەر برینەکە، بۆیە خۆی کوشت، پێغەمبەریش ﷺ هەواڵی پێدرا لەبارەی ئەمە، فەرمووی: «الله أكبر، شایەتی دەدەم کە من بەندە و نێردراوی الله ـم»، ئینجا فەرمانی بە بیلال کرد و ئەویش لەناو خەڵکی بانگی کرد: «کەس ناچێتە بەهەشت تەنها نەفسێکی موسڵمان نەبێت، هەروەها الله –تعالى- پشتیوانی ئەم دینە دەکات بە پیاوی فاجر و خراپەکار».

٥- لە جابر بن سمرة ڕیوایەت کراوە فەرموویەتی: «پیاوێك نەخۆش کەوت، هاوار کرا لەسەری، دراوسێکەی هاتە لای نێردراوی الله ﷺ، پێی فەرموو: "ئەو مرد"، فەرمووی: «جا تۆ چۆن دەزانیت؟»، گوتی: من بینیم، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «ئەو نەمردووە»، فەرمووی: گەڕایەوە و خەڵکەکەش هاواریان کرد لەسەری، ئەویش هاتە لای پێغەمبەر ﷺ، فەرمووی: "ئەو مرد"، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «ئەو نەمردووە»، ئەویش گەڕایەوە، خەڵکەکەش هاواریان کرد لەسەری، ئافرەتەکەی گوتی: "دەربچۆ بۆ لای پێغەمبەر ﷺ وە هەواڵی پێ بدە"، پیاوەکەش گوتی: "ئەی پەروەردگارا نەفرەتی لێ بکەیت" فەرمووی ئینجا پیاوەکە دەرچوو بینی کە خۆی کوشتووە بە خەنجەرێك بە خەنجەرێك کە پێی بووە، ئەویش دەرچوو بۆ لای پێغەمبەر ﷺ وە هەواڵی پێدا کە ئەو مردووە، فەرمووی: «تۆ چۆن دەزانیت؟» فەرمووی: "بینیم خۆی دەکردە قوربانی(خۆی دەکوشت) بە خەنجەرێك کە پێی بوو"، فەرمووی: « تۆ بینیت؟» گوتی: "بەڵێ"، فەرمووی: «کەوایە نوێژی لەسەر ناکەم».

٦- لە جابر ڕیوایەت کراوە کە طفیل بن عمرو الدوسي هاتە لای پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەی نێردراوی الله ئایا هیچ قەڵایەکی بەند و لانەو بەرگریەکت هەیە"، فەرمووی قەڵایەك کە هی دەوس بوو لە سەردەمی جاهیلیەت، پێغەمبەریش ﷺ ڕەتی کردەوە، بۆ ئەو شتانەی کە الله تعالى هەڵیگرتووە بۆ پشتیوانان، جا کاتێك پێغەمبەر ﷺ کۆچی کرد بۆ مەدینە، طفیل بن عمرو کۆچی کرد بۆ لای، لەگەڵ پیاوێك لە قەومەکەی خۆی، ئەوانیش توشی نەخۆشیەکەی مەدینە بوون، پیاوەکەش نەخۆش کەوت و ناڕەحەتی و ناڕازی بوون توشی بوو خەنجەرێکی خۆی هەڵگرت و دەمارەکانی دەستی خۆی پێ بڕی، ئیتر خوێن لە دەستەکانی بەربوو تاکو مرد، طفیل بن عمرو لە خەویدا بینی، بینی کە شێوازەکەی جوان و ڕێکە و بینی دەستەکانی بەستراون و نادیارن، پێی فەرموو: پەروەردگارت چی لێکردیت، گوتی: لێم خۆشبوو بە کۆچ و هیجرەتەکەم بۆ لای پێغەمبەرەکەی ﷺ، فەرمووی: ئەی چیە من دەبینم دەستەکانت داپۆشراون، فەرمووی پێیان گوتم: ئەوەت بۆ چاك ناکەینەوە کە خۆت خراپت کردووە و فەسادت تێ خستووە، طفیل ئەمەی بۆ پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم گێڕایەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی ئەی پەروەردگارا: «لە دەستەکانیشی خۆش بە».

لێکۆڵینەوە لە هۆکارەکانی فەرموودەکانی پێشوو:

- فەرموودەی یەکەم و دووەم، کە فەرموودەکەی ئەبی هورەیرە و فەرموودەکەی ثابت بن الضحاك ـە دوو فەرموودەی گوتەیی گشتیین، چوار فەرموودەکەی تریش کە ماون تایبەت و مەرجدارن (مقيدة).

- هۆکارەی فەرموودەکەی ئەبی هورەیرە: هەڕەشەی ئاگری تیایە بە گشتگیری، بۆ ئەو کەسەی کە بە هەر شتێك خۆی بکوژێت، بەڵام ئەم گشتگیرییە تایبەت کراوە کە هەندێك لێدەرکردن(استثناء)ـی شەرعی کەمتر و لاوازتریان کردۆتەوە، چونکە گشتگیری لە هەڕەشەکان ڕاست دەبێتەوە بەسەر کەسێك بە مەبەست بیکات وە بەسەر کەسێکیش کە بەبێ مەبەست بیکات، هەروەها شەرع دەلالەت و بەڵگەی داوە لەسەر ئەوەی کە هەرکەسێك نەفسی خۆی بە هەڵە بکوژێت، ئەوا ناچێتە نێو ئەو حوکمە بەڵکو لەوانەیە هەندێ جار پاداشتیشی بدرێتەوە، بەڵگەی ئەمەش:

لە سەلەمەی کوڕی ئەکوەع ڕیوایەت کراوە: «کاتێك ڕۆژی خەیبەر بوو.. کاتێك قەومەکە ڕیزیان بەست شمشێری عامر کورت بوو، ئەویش لاقی زفر دەگرێت بۆ ئەوەی لێی بدات، دەنووکی شمشێرەکەی گەڕایەوە و بەر چۆکێکی دەکەوێت و بەهۆیەوە دەمرێت، فەرمووی: جا کاتێك قوفڵ بوون سەلەمە فەرمووی: "پێغەمبەر ﷺ منی بینی و دەستی منی گرتبوو، فەرمووی: ئەوە چیتە پێم وت: دایك و باوکم بە فیدات بن ئەوان لافی ئەوە لێدەدەن کە کردەوەی عامر پوچەڵ بۆتەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «درۆی کرد ئەوەی وای گوت، ئەو دوو پاداشتی هەیە، هەردوو پەنجەکەشی بە یەکەوە کۆکردەوە، ئەو تێکۆشەرێکی موجاهیدە کەمن لە عەرەب کە وەکو ئەو بڕۆن (بمرن)»».

جا وێنەی کردەوەکە ئەوەیە کە عامر خۆی کوشتووە، ئایا چۆتە نێو حوکمی ئەو هەڕەشەیەی کە لە دەقی فەرموودەکەدا هاتووە؟ وەڵام: نەخێر؛ چونکە ئەو دوو کردەوەیە ئەگەرچی لە وێنەکەیاندا هاوشێوە بن و وەکو یەك بن، بەڵام جیاواز بوون بە هۆکاری نییەت کە ڕوونمان کردەوە لە شوێنی خۆیدا لەگەڵ هێنانەوەی

نمونەش لەسەری، عامر نەفسی خۆی کوشت بە هەڵە و پاداشتی شەهیدیشی وەرگرت، هەروەك لە ڕیوایەتەکانی تر هاتووە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هۆکارەکە لە فەرموودەی ئەبی هورەیرە تەنها کوشتنی نەفس و خۆکوشتن نیە، بەڵکو بێگومان دەبێت ڕەچاوی هۆکاری نییەت بکرێت کە دەست بەسەر کردەوەکەدا دەگرێت بە حوکم و بە لەخۆگرتن جا بڕیاری لەسەر دەدات بە ڕاست بوون و بە فەساد بوونی هەروەها بە گۆڕان و تەبدیل کردن، سیاق و ڕووکەشی فەرموودەکەش بە مەفهوم و لێ تێگەیشتنەکەی ئاماژە دەدات بە هۆکارەکە، ئەو کەسەی کە خەنجەرێك هەڵدەگرێت بۆ ئەوەی خۆی پێ بکوژێت، وە ئەو کەسەش کە ژەهر بخواتەوە بۆ ئەوەی خۆی پێ بکوژێت، وە ئەو کەسەش کە لە شاخێك خۆی فڕێبداتە خوارەوە بۆ ئەوەی خۆی بکوژێت، هیچ یەکێك لەمانەی نەکردووە تەنها بە هۆی بێ هیوایی و بێ ئومێد بوون و ناڕازی بوونەوە نەبێت، وە لەگەڵ ئیقرار و دان پێدانانی ئێمەش لەسەر گشتگیری فەرموودەکە بەڵام هەندێ حاڵەت و شێوازی دیاریکراو باسکراون کە چەند وەسفێك لەخۆدەگرن، وەك ئەو کەسەی کە خۆی بە خەنجەرێك بکوژێت، وە ئەو کەسەی کە ژەهر بخواتەوە، وە ئەو کەسەی کە لە شاخێک خۆی فڕێ بداتە خوارەوە، ئەم شێواز و وەسفانەی کە کردەوەکە پێیانەوە پۆشتە کراوە، مرۆڤ زانیویەتی کە ئەمانە ڕوونادەن تەنها لەلایەن کەسێکەوە نەبێت کە بێ هیوایی و ناڕازی بوون زاڵ بوویێت بەسەر دڵیدا، ئەمەش ئەو تێگەیشتنەی لێ وەردەگیرێت کە هۆکاری ئەو خۆ کوشتنەی لە دەقەکاندا هەڕەشەی لەسەر هاتووە، بریتیە لە ئاوات بڕان و بێ هیوا بوون لە ڕەحمەتی الله کە نەمانی ئیمان بە قەدەر و ڕازی نەبوون بە بڕیار و قەزای الله لەگەڵ خۆی دێنێت (وا دەخوازێت).

- هۆکاری فەرموودەکەی ثابت: تیایدایە کە هەرکەسێك نەفسی خۆی بکوژێت بە شتێك ئەوە بەو شتە ئەشکەنجەی دەدرێت لە ئاگری دۆزەخ، فەرموودەکەش گشتگیرە لەبارەی ئەو کەسەی کە نەفسی خۆی بە شتێك دەکوژێت، وەڵامەکەشی بەو شێوەیە دەدرێتەوە کە لە فەرموودەکەی ئەبی هورەیرە باسمان کرد لە تایبەتکردن و لێ دەرکردن (الاستثناء والتخصیص)، ڕووکەشی هۆکاری کاریگەریش لەسەر حوکم دەدرێتەوە بە لایەنی هۆکاری نییەت کە دەستی بەسەر کردەوەکە داگرتووە، بە مەفهوم و لێ تێگەیشتن هۆکارەکە بریتیە لە بێ هیوایی و ئاوات بڕان و یاخی بوون.

- هۆکاری فەرموودەکەی جوندوب: فەرموودەکەی جوندوب بە ئاشکرا باسی عیللەت و هۆکارەکەی کردووە، بە وتەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: «فجزع» واتە: یاخی بوو، جا بە هۆی ئەو یاخی بوونەوە کە چەقۆکەی هەڵگرتووە و دەماری دەستەکانی بڕیوە، بۆیەش خوێنی لێ نەوەستاوە تاکو مردووە، جا هۆکارەکە بە دەق هاتووە، کە بریتیە لە یاخی بوون، المناوي لە کتێبی التعاریف دەفەرمووێت: «یاخی بوون جوڵێنەری غەمبارییە مرۆڤ لەو شتە دادەبرێت کە بە تەمایەتی و لێی لادەدات، ئەوەش تایبەتتر و وردترە لە غەمباری چونکە غەمباری شتێکی گشتییە، بنچینەی یاخی بوونیش (الجزع) بریتیە لە قرتاندنی پەت لە ناوەندەکەیدا، وە لەبەر ئەوەی دابڕانی تێدا وێنا دەکرێت بۆیە وتراوە "دۆڵەکە دابڕا بۆ کەوانەکەی"، وە بەهۆی بڕانی ڕەنگ بە گۆڕانی، وتراوە: مورووی ڕەنگاوڕەنگ یاخی بوونی هەیە (الجزع)، هەر بۆیەش وتەکەیان لەمە وەرگیراوە: "گۆشتێکی بڕاو" ئەگەر هاتوو دوو ڕەنگی هەبوو، هەروەها کاتێك نەمامێکی بچووک گەشە دەکات و دەگاتە نیوەی گەشەکردنی پێی دەوترێت: "مجزعة"،

هەروەها "جزع الرجل جزعا، فهو جزع وجزوع" كە ئەمەش لەسەر شێوازی زیاد وەسف كردن"المبالغة" هاتووە: هێز و توانای لاواز بوو بەهۆی نەزانینی بەرامبەر بەوەی كە توشی بووە بۆیەش هیچ صەبر و ئارام گرییەكی نەما». ا.هـ

- هۆكاری فەرموودەكەی ئەبی هورەیرە: تیایدا هاتووە كە پیاوەكە شەڕێكی سەختی كرد، وە برینێكی سەخت لەسەر لاشەی هەبوو جا كاتێك بوو بە شەو نەیتوانی ئارام بگرێت لەسەر برینەكەی بۆیە خۆی كوشت، هۆكارەكەش ڕوونە لە فەرموودەكەدا ئەوەی كە ئارامی نەگرت لەسەر برینەكەی، واتە ئەو یاخی بوو هێز و تواناكەشی لاواز بوو لەوەی ئارام بگرێت بۆیە نەفسی خۆی كوشت و لە ئەنجامدا چووە نێو ئاگرەوە.

- هۆكاری فەرموودەكەی جابر بن سمرة: تیایدا هاتووە كە خۆكوژەكە نەخۆش بووە و مردن دەوری لێدابوو، لە سیاقی فەرموودەكەش ئەو تێگەیشتنەی لێ وەردەگیرێت كە ئارامی نەگرتووە لەسەر نەخۆشییەكەی، واتە یاخی بووە و خۆی كوشتووە.

- هۆكاری فەرموودەكەی الطفیل بن عمرو: تیایدا هاتووە كە هاوەڵەكەی طفیل نەخۆش بووە و یاخی بووە، واتە ئارامی نەگرتووە لەسەر نەخۆشییەكەی و یاخی بووە و خۆی كوشتووە، دەقی فەرموودەكەش ئەوەی تیایە كە هۆكار و عیللەتەكە یاخی بوونە بەهۆی نەخۆشییەوە.

- جا لەوەی پێشوودا بە ڕوونی دەردەكەوێت كە ئەو فەرموودانەی لۆمەی خۆكوشتنیان كردووە و هەڕەشەیان لە خاوەنەكەی كردووە هەموویان وسف و سیفەتێكی هاوبەشیان لەخۆ گرتووە، بریتیە لە: یاخی بوون لەكاتی توش بوون بە

سەختی و ناخۆشی کە ئەو یاخی بوونە دەبێتە هۆی ڕتکردنەوەی قەزا و بڕیاری الله و ڕازی نەبوون پێی، جا بەشێك لەم فەرموودانە دەلالەت و ئاماژەیان دا لەسەر هۆکاری یاخی بوون بە مەفهوم و تێگەیشتن لێی، بەشێکی تریش بەڵگەی دەقیان تیایە لەسەری، ئەوەش کە هاوبەش بوونی ئەم فەرموودانە دڵنیا دەکاتەوە بەم وەسف و سیفەتە بریتیە لە ڕێکەوتن و ئیتیفاقی ئەم فەرموودانە لەسەر حوکم بەو دەقەی کە دەربارەی حوکمەکە هاتووە بە چوونە نێو ئاگر یان حەڕام بوونی بەهەشت لێی.

ئایا دروستە کردەوە شەهادەتخوازییەکان بە خۆکوشتن ناو ببرێن؟

دابەزاندنی ئەم وەسفە (خۆکوشتن) بەسەر وێنەکانی کردەوە شەهادەت خوازییەکان پێویستی بەوەیە قیاسی بکرێتە سەر، کردەوەکانیش بە وێنەی دووەم (بۆمبڕێژکردن و تەفخیخ) شتێکی نویێ و لەناکاوە "تازە هاتووە" هەروەك باسمان کرد، جا ئایا ئەم قیاسە ڕاستە؟

یەکەمین داواکاری لە داواکاریەکانی قیاسی ڕاست و دروست بریتیە لە هۆکار (عیللەت)ـی کۆکەرەوە لەنێوان ئەصل و فەرع (بنچینە و لق)، واتە ئەو وەسفەی کە هاوبەشە و کاریگەری لەسەر حوکمەکە هەیە، جا ئایا هۆکاری کردەوەکان کە لە سەرەتای لێکۆڵینەوەکەی ئینغیماس جێگیرمان کرد یەکدەگرێتەوە لەگەڵ هۆکاری خۆکوشتن کە لەپێشدا چەسپاندمان و باسمان کرد؟ وە ئایا وەسفێکی کاریگەر و جێگیر و ڕێکخراو کۆیاندەکاتەوە؟

وەڵام: هۆکاری کردەوەکان بە تەواوی جیاوازە لەگەڵ هۆکاری خۆکوشتن، چونکە کردەوەکان ئەو شتەی کە سێبەری بۆ دروست دەکەن و زاڵن بەسەریدا لەڕووی حەقیقەت و ڕاستەقینە، هەروەها وەسف کردنی بە بکەر، بریتیە لە هۆکاری نییەت (في سبيل الله – لەپێناو الله) هەروەها داواکردنی شەهید بوون، بەڵگەشمان لەسەر ئەمە هێنایەوە لە بەشی لێکۆڵینەوەی بەڵگەکان و هۆکاری خۆکوشتن کە پێش ئەم پارچە نووسراوانە جێگیرمان کرد کە بریتیە لە هۆکاری یاخی بوون و هیوابڕان و نەمانی ئاوات بە ڕەحمەتی الله، جا بۆ ئەو کەسەی کە خاوەن ئینصاف و دڵسافییە هەیە کە سەیر بکات ئایا چۆن ئەم دوو وەسف و سیفەتە دەکرێت لە یەك کردەوەدا کۆببنەوە و هەر یەکەیان کاریگەری لەسەر

وێنەی کردەوەکە هەبێت، چونکە چۆن یەکدەگرێتەوە ئەو کەسەی کە گیانی خۆی بە الله فرۆشتووە و پێشڕەوی کردووە بەرەو الله بە باوەڕهێنان بە پەیمانەکەی و جێبەجێ کردنی فەرمانەکەی و ڕازی بوون بە ئەحکام و حوکمەکانی: {كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ} واتە: جەنگ و کوشتار واجب کراوە لەسەرتان لەکاتێکدا ناخۆشە بەلاتانەوە.

لەگەڵ ئەو وەسف و سیفەتی ئەو کەسەی کە لە پەروەردگاری خۆی توڕە بووە و بێ هیوا بووە لە ڕەحمەتەکەی و ئەحکامەکانی ڕەتکردۆتەوە، هیچ شتێکی نەدۆزیەوە و ڕێگە چارەیەکی نەبوو بۆیە ڕایکرد بەرەو توڕەییەکەی و ئاگری پەروەردگارەکەی بەهۆی کوشتنی نەفسی خۆی، ئایا ئەم دووانە هاوشێوەن؟... پاك و بێگەردی بۆ الله بەڕاستی ئەمە بوهتانێکی گەورەیە.

حەق و ڕاستییەکەش ئەوەیە کە هۆکارەکانی هەریەك لەو کردەوانە بە دوو ئاڕاستەی پێچەوانەدا دەڕۆن، ڕوونیشمان کردەوە کە نییەت دەست دەگرێت بەسەر گەوهەری کردەوەکە و حوکمەکەی، جا کردەوەکان بە وێنەکانی خۆیەوە تەواو جیاواز و جودایە و دوورە لە خۆکوشتن، بەهۆی پەیوست بوونی هەر کردەوەیەك بە نییەتی کەسەکە، لێرەشدا ئەوەمان دەست دەکەوێت کە کردەوەکان وەکو وێنەی هەر کردەوەیەکی تر ناچێتە ژێر بنچینەکانی خۆکوشتن بە هەر شێوەیەك لە شێوەکان، ئەوەندەش بەسە بۆ پوچەڵ کردنەوەی قیاسی باسکراو (کە لای بنچینەگەران و ئوصولییەکان پێی دەوترێت "قياس مع الفارق" – واتە قیاس لەگەڵ جیاکەرەوەیەك)، ئەمەش بەهۆی بوونی جیاکەرەوەی کاریگەر و ڕەچاوکراو، لەنێوان هۆکارێك لە ڕۆژهەڵات و هۆکارێکیش لە ڕۆژئاوا، والولد للفراش وللعاهر الحجر.

وادانانێك کە دادەبەزین تیایدا:

ئەگەر وایدابنێین (وەکو مشتومڕ) کە وێنەی کردەوە شەهادەتخوازییەکان دەچێتە ژێر ئەصل و بنچینەی خۆکوشتن بەهۆی گشتگیر و عمومی ئەصل و بنچینەکەی، ئەوە ئەوکات ململانێ و مشتومڕێکی زۆر دروست دەبێت لەنێوان هۆکاری کردەوە شەهادەتخوازییەکانی ئێمە و هۆکاری خۆکوشتنی خراپ و خراپەهێن، هەروەها تێگەیشتن تەسك دەبوویەوە لە کۆبوونەوەیان چ جای ئەوەی ڕەحم و نزیك بوونەوە پەیدا ببێت لەنێوانیان، ئەوە بێگومان ئەوکات دەبوو یەکێکان زاڵ ببێت بەسەر ئەوی تریاندا، جا ئەگەر بابەتەکە بەو شێوەیەی لێ بێت، ئەوکات کردەوە شەهادەت خوازییەکان بنچینەی هۆکارەکانی خۆی و بونیات و بنچینەی خۆی دەردەخات: وەسف و ستایشی نییەتی پاك و بێگەرد کە لە ناخدایە لەپێناو پەروەردگاری بەدیهێنەری نەفس و ڕێکوپێکییەکانی، نییەتێك کە لەپێناو الله ـدایە هیچ نییەتێکی تری هاوشێوە و هاوتای نیە، کە لە کردەوەکاندا ڕاگیراوتر و سەختترە و لە وتەدا جێگیرتر و چەسپاوترە، چونکە لەپێناو الله جیهاد لە شەرعدا ڕێگەی پێدراوە کە لوتکەی پێکهاتەی ئیسلامە، وە باشترین کردەوەیە وەك لە فەرموودەکاندا هاتووە، وە لەپێناو الله خوێن و ماڵی کافران و یاخی بووان و داوێنیان حەڵاڵ کراوە، وە لەپێناو الله، الله گیان وماڵی لە ئیماندارن کڕیوە کە هەڵسن بە لەناوبردنی ئەم نەفس و ماڵ و جەستە و ئەندامەکانی لەپێناو ڕەزامەندییەکانی و داواکردنی ئەوەی کە لەلایەتی (بەهەشت)، وە لەپێناو الله کۆتا پێغەمبەر ﷺ توشی ئازار و ئەشکەنجە هات، پەنجەکانی خوێناوی بوون، وە حیزب و گرووپەکان کۆبوونەوە لەسەری و شارەکەی گەمارۆ درا، دڵەکانیش گەیشتن بە قوڕگەکان، وە پێویستە عەقڵ وێنای ئەو شتانە بکات کە لە

گۆڕەپانەکانی جیهاد دەبەخشرێن(دەکرێنە قوربانی) وەك خۆی گومان دەکات کە بەرژەوەندی و خراپە بن(المصلحة والمفسدة)، شەریعەت ڕێگەی پێداوە و خراپە و مەفسەدەکانی هەڵوەشاندوونەتەوە، هەروەها پاداشت و ئەجر و قەرەبوویەکی گەورەی بەستۆتەوە بەو زیان و زەرەرەی کە لەپێناو الله دێتە کایەوە.

جـا باشـە چ هۆکارێـك دەتوانێـت و بـۆی هەیە ڕوو بەڕووی هۆکـاری نییەتـی بەخشراو لەپێناو الله ببێتەوە یاخود ململانێی بکات؟

هۆکاری ئەو خۆکوشتنەی کە ڕوونمان کردەوە بە یاخی بوون و هیوابڕان و نەمانی ئاوات لە ڕەحمەتی الله ناتوانێت و توانای نابێت کە بڕواتە سەر هۆکاری "في سبيل الله – لەپێناو الله" لە ئەصل و بنچینەکەیدا، لەوەشدا کردەوە شەهادەتخوازییەکان تایبەت دەبن لە ئەصل و بنچینەوە بەهۆی ڕەچاوکردنی هۆکارەکانی و کاریگەرییە بەهێزەکەی (دابەزین وەك وادانانێك).

وە بۆ ئەوەی زاڵ بوون ڕوون ببێتەوە، ئەوە ڕوونی دەکەینەوە کە ئەمە لە حاڵەتێکە ئەگەر هاردوو هەردوو هۆکارەکە تەنهاو سەربەخۆ بن بۆ ململانێ و هەوڵی زاڵ بوون، جا چۆن دەبێت ئەگەر هاتوو لەگەڵ هۆکاری "لەپێناو الله" هۆکاری (داواکردنی شەهادەت)، وە هۆکاری (گورز وەشاندن)، وە هۆکاری (بە دەست هێنانی بەرژەوەندیەکی زاڵ)، وە هۆکاری (یەقین و دڵنیایی بە مردن)، وە هۆکاری (ئینغیماس) زیاد بکەین بۆی؟ جا ئایا هۆکاری یاخی بوون و هیوابڕان و نەمانی ئاوات لەکوێیە؟، وە ئایا لە إعراب و شیکردنەوە جێگەکەی دەکەوێتە کوێ لەنێوان وێنەیەکی پشتیوانی کراو و یارمەتیدراو بەم وەسف و سیفەت و

هۆکارانە؟، گومان وایە کە ئەو کەسە گوێڕایەڵی و تەسلیم بوون دەنوێنێت، بە نەفسی خۆیشی دەڵێت ئەمە هێلانەی تۆ نیە بۆیە بڕۆ لێرە.

جا لەگەڵ ئەوەی کە وایدابنێین کە هۆکاری خۆکوشتن لە ئەصل و بنچینەدا گشتگیر و عامە، بەڵام کاریگەریەکەی لاواز دەبێت لە مەسەلەکەی ئێمەدا بەهۆی بوونی چەند هۆکارێك کە بەڵگەی دەقی لەسەرە هەروەك لە پێشتر ڕوونکرایەوە.

وەڵامدانەوەی گومانی دووەم:

گومانەکە: ئەو کەسەی کە ئینغیماسی کردووە لە وێنەی کردەوە شەهادەتخوازیەکان بە بۆمبڕێژکردن و تەفخیخ، ڕاستەوخۆ بەشدارە لە کوشتنی نەفسی خۆی، ئەو وێنەیەش کە سەلەف و پێشینان باسیان کردووە و دەقەکان ئاماژەیان پێداوە ئەوەیە کە ئەو کەسەی ئینغیماسی کردووە دەبێتە هۆی مردن.

وەڵام: لەپێشتر ڕوونمان کردەوە کە جیاکەرەوە (الفارق) لەنێوان بوونە هۆکار و بەشداری ڕاستەوخۆ کاریگەری نابێت لەسەر حوکم. بەڵگەشمان لەسەر ئەوە هێنایەوە و ئاماژەمان پێدا وە هەندێك دەقمان باسکرد کە تیایدا بەشداری ڕاستەوخۆ لە مردندا هاتووە لەگەڵ ئیقرار و دان پێدانانی شەرعی ئێمە، لەوانەش:

- ئافرەتەکەی هاوەڵانی ئوخدود (أصحاب الأخدود)، کە خۆی لادا لەوەی خۆی فڕێ بداتە نێو چاڵەکە(بەشداری ڕاستەوخۆ) جا الله تعالى منداڵە شیرە خۆرەکەی هێنایە گۆ بۆ ئەوەی دڵی ئافرەتەکە جێگیر بکات و خۆی فڕێ بداتە ناویەوە بە مەفهوم و تێگەیشتن.

- شانەکاری کچەکەی فیرعەون کە خۆی لادا بە هەمان شێوە، الله تعالی منداڵە شیرە خۆرەکەی هێنایە گۆ بۆ ئەوەی جێگیری بکات، ئەویش فەرمانی پێکرد خۆی فڕێ بدات، جا خۆی فڕێدایە ناویەوە واتە بەشداری ڕاستەوخۆی هەبوو لە مردنی نەفسی.

لە ڕووی عەقڵەوە: هەرکەسێك سەرنجی دەقەکان بدات، هەروەها لە حاڵەتی بوونە هۆکار و بەشداری ڕاستەوخۆ ورد ببێتەوە، ئەوە دەبینێت کە خۆکوشتنی حەڕامکراو حوکمەکەی تەنها پەیوەست نیە بە بەشداری ڕاستەوخۆ بە تەنها، بەڵکو پەیوەستە بە بوونە هۆکاریش، چونکە ئەو وێنانەی کە فەرموودەکان باسیان کردووە بوونە هۆکاریشی تیایە، وەك ئەو کەسەی کە دەستی خۆی بڕیوە(لە فەرموودەی جوندوب) جا ئەو کەسە لە هەمان کاتدا نەمرد، بەڵکو بووە هۆکار بۆ بەربوونی خوێن کە نەگیرایەوە بۆیە مرد دوای ئەوە، وێنەکەشی لێرەدا بوونە هۆکارە نەك بەشداری ڕاستەوخۆ، بە هەمان شێوە هاوەڵی الطفیل کە دەمارەکانی خۆی بڕی.

ئینجا دەڵێین: بەرهەڵستییەکەی ئێوە ئەو تێگەیشتنەی لێ وەردەگیرێت کە ئەو کەسەی دەبێتە هۆکاری ئینغیماس کردن خۆکوژ نیە و کردەوەکەی شەرعییە، جا ئەی چی دەڵێن دەربارەی ئەو کەسەی خۆی کوشتووە، خۆی فڕێ بداتە سەر ڕێگایەکی ئاسنین، یاخود ڕێگەی ئۆتۆمبێلەکان، یاخود لەسەر بانێك بخەوێت، یاخود ببینێت بەردێك دەکەوێت بەسەریدا کەچی خۆی لانەدات....هتد، هەموو ئەمانە ئەوەی تیایە کە ئەو کەسە بەشداری ڕاستەوخۆی نیە(لەگەڵ بوونی نییەت لە ناخدا) جا ئەوەی کە ئێوە وێنای دەکەن و جیاوازی دەکەن لەنێوانیدا ئەوەیە کە ئێوە حوکمی خۆکوشتن دەدەن بەسەریدا لەکاتێکدا ئەو کەسە بۆتە هۆکار،

کەچی بەستتانەوە بە حوکمی ئەو کەسەی کە بەشداری ڕاستەوخۆی هەیە، ئینجا جیاوازیتان کرد لەنێوان ئەو کەسەی کە ببێتە هۆکاری شەهید بوون، لەگەڵ ئەو کەسەی کە بە نەفسی خۆی ڕاستەوخۆ بەدەستی بهێنێت، ئێمەش پێتان دەڵێین دادپەروەر بن لە کێشان و پێواندا، تەرازوو بازیی مەکەن و کەم فرۆشی ئەنجام مەدەن.

وەڵامدانەوەی گومانی سێیەم.

گومانەکە: ئەوەیە کە هەرکەسێك ئینغیماس بکات بە بەیەکداچوون(شەڕکردن و ڕوو بەڕوو بوونەوە)، گومانی مردن زاڵ دەبێت بەسەریدا، ئەگەری نەجات بوونیشی تیایە، بەڵام ئەو کەسەی کە ئینغیماس دەکات بە بۆمبڕێژکران و تەفخیخ، ئەمەیان لەناوچوونی ئاشکرا و یەقینە(دڵنیایە).

وەڵام: لە پێشتر ڕوونمان کردەوە کە جیاوازیەکی کاریگەر بوونی نیە لەنێوان هۆکاری یەقین(دڵنیایی) هەروەها هۆکاری زاڵ بوونی گومان، ژمارەیەك بەڵگەشمان هێنایەوە لەسەر هۆکاری یەقین، هەندێ چیرۆکیشمان باسکرد کە حەقیقەت و ڕاستەقینەییەکەی دڵنیا دەکاتەوە، جیاوازیەکەش تەنها وێنەییە و ڕووکەشییە لەنێوان هەردوو هۆکارەکە.

وەڵامدانەوەی گومانی چوارەم.

گومانەکە: گوتنی ئەوەی کە گوایە دەبێ کردەوەکان بەرژەوەندیەکەی گشتگیر و تەواو بێت هەروەها پێویستی و زەروورەتەکەی قەتعی بێت بۆ ئەوەی بوترێت جائیزە.

وەڵام: ئەم مەرجە هەندێ لە ئەهلی عیلم و زانست کردوویانە بە مەرج لە مەسەلەی تەتەڕوس، لەوانەشە بەشێکیان لە مەسەلەی ئینغیماس باسیان کردبێت.

ئێمەش دەڵێین ئەمە مەرجی تەواو بوون و کامڵ بوونیەتی، ئەگەر هاتوو بوونی هەبوو ئەوە استحباب و خۆشویسترانی کردەوە شەهادەتخوازیەکان دڵنیا دەبێتەوە، بەڵام مەرجدار کردنی بەم مەرجە بۆ جائیز بوونی، ئەوە شتێکە کە هیچ بەڵگەی لەسەر نیە، چۆن وابێت لەکاتێکدا هەندێ دەق هاتووە کە پێچەوانەی ئەم قسانە ڕوون دەکاتەوە، لە چیرۆکی ئینغیماس کردنی سەلەمەی کوڕی ئەکوەع لە سریەی عبد الرحمن بن المغیرة، هەروەها ئینغیماس کردنی الأخرم الأسدي لەگەڵ ئەوەی یەقین و دڵنیایی هەبوو بە مردن و بەدەست هێنانی شەهادەت، هەروەها ئیقرار و ڕازی بوونی پێغەمبەر ﷺ بە کردەوەی هەموویان، لەکاتێکدا بەرژەوەندیەکەشی گشتگیر و پێویستیەکی تەواو نەبوو، دوای ئەوەی سەلەمە هەموو ئەو شتانەی ڕزگار کرد لە دەستیان کە بردبوویان، هەروەها قەتعی نیە لەگەڵ داواکردنی الأخرم بۆ شەهادەت و بەدەست هێنانی، بە هەمان شێوە لە فەرموودەی ابن مسعود لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەربارەی ئەو پیاوەی کە هاوەڵەکانی ڕادەکەن ئەویش دەزانێ کە چی لەسەرە لە ڕاکردن و چی لەسەرە لە گەڕانەوە، لە ئەنجامدا دەگەڕێتەوە تاکو خوێنی دەڕژێ، جا چ بەرژەوەندیەك هەیە لە گەڕانەوە جگە لە داواکردنی شەهادەت نەبێت، وە چۆن لێرەدا دەبێتە بەرژەوەندیەکی گشتگیر و زەروورەتێکی قەتعی، بە هەمان شێوە لە چیرۆکی ئەنەسی کوڕی نەضر، کە پێشتر پەیمانی بە پێغەمبەر ﷺ دەدا -ئەگەرچی بەشداری جەنگی بەدریشی نەکردبوو- ئەگەر هاتوو بەشداری بکات لە دیمەنێك -لەجەنگی کافران- ئەوە الله تعالی دەریدەخات کە چی دەکات، جا لەو شتانەش کە کردی ئینغیماس کردن بوو

کاتێك موسڵمانان جێیان هێشت و توشی شکست بوون، بە هەمان شێوە ئەمە بەرژەوەندی نەبوو، بە هەمان شێوە لە چیرۆکی سریەی عاصم بن ثابت الأنصاري کاتێك ڕەتیکردەوە دابەزێتە ژێر سایەو پارێزراوی کافر هەروەها کوژرا، نە بەرژەوەندیەکە گشتگیر بوو نە زەروورەت و پێویستیەکەش قەتعی بوو.

لەمەشدا ڕوون دەبێتەوە کە ئەم مەرجە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە، بەڵکو بەڵگە بە پێچەوانەیە و ئێمەش بە بەڵگە بەندایەتی الله دەکەین کە بەڵگەکەش چەسپاو بێت بە کیتاب و سوننەت.

وەڵامدانەوەی گومانی پێنجەم.

گومانەکە: گوتنی ئەوەی کە گوایە کردەوە شەهادەتخوازیەکان پێویستی بە ئیزن و مۆڵەتی ئەمیرێکی گەورەتر هەیە.

وەڵام: ئەوەیە کە کردەوەکان لقێکن لە کردەوەکانی جیهاد، هەر شتێکیش ڕاست بێت بەسەر ئەو کردەوانە ئەوا بە هەمان شێوە ڕاست دەبێت بەسەر ئەم کردەوانەش - شەهادەت خوازییەکان - زۆرێکیش لە ئەهلی عیلم باسی مەسەلەی هێرش کردن و غەزویان کردووە بەبێ ئیزن و مۆڵەتی پێشەوا، بەڵگەشیان لەسەر ئەمە هێناوەتەوە، مەقامی ئێمەش لێرەدا مەقامی درێژە پێدان و ڕوونکردنەوەی فراوان نیە، بەڵام تەواوی دەکەین بە هێنانەوەی چەند قسەیەك لە قسەکانی ئیمام شافعی: «ئەگەر موسڵمانان هێرشیان کردە سەر وڵاتی جەنگ(بلاد الحرب یان بلاد الکفر)، جا سریەیەکی زۆر یەن کەم برۆن بە مۆڵەتی پێشەوا(ئیمام) یان بەبێ مۆڵەت ئەوە وەکو یەکەو یەکسانە، بەڵام من لام خۆشویستراوە کە دەرنەچن تەنها بە مۆڵەتی پێشەوا نەبێت ئەمەش لەبەر چەند خەسڵەتێك: لەوانەش ئەوەیە کە

ئیمام سود و قازانج دەگەیەنێت بە مەسەلەکە، هەروەها لە هەواڵ و ئاگاداری ئەوەی بۆ دێت کە خەڵکی ئاسایی نایزانن، هەرچەندەی هێز پێویست بێت دەیدات بە سریەکە، وە لایدەدات لەو شوێنانەی کە ترسی هەیە لەوێ لەناو بچێت، وە باشترین کۆکەرەوە بۆ کاروباری خەڵك ئەوەیە کە ئەمە بە فەرمانی پێشەوا بێت، ئەمەش دوورترە لە لەدەست دان، چونکە ئەوان لەوانەیە بەبێ مۆڵەتی پێشەوا ڕێبکەن و بڕۆن، وە کاروبارەکەشیان ڕێك نەبێت، لە ئەنجامدا تیابچن گەر بە تەنیا بن لە وڵاتی دوژمن، وە بڕۆن بەبێ ئەوەی بزانرێت، جا پێشەوا دەبینێت کە هێرشەکە لە ناوچەی ئەوانە کەچی یارمەتیان نادات، خۆ ئەگەر شوێنەکەی ئەوانیشی بزانیایە یارمەتی دەدان، ئەما ئەگەر ئەو شتە حەڕام بێت لەسەریان، ئەوە نەمزانیوە حەڕام بێت، ئەمەش لەبەر ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ باسی بەهەشتی کرد، پیاوێك لە پشتیوانان (الأنصار) پێی فەرموو: "ئەگەر هاتوو بە خۆڕاگری و حیسابکەری پاداشتەوە بکوژرێم"، فەرمووی: «بەهەشتت بۆ هەیە»، فەرمووی: جا ئینغیماسی کردە نێو کۆمەڵێك لە دوژمن ئەوانیش کوشتیان، هەروەها پیاوێکیش لە پشتیوانان ئەو قەڵغانەی فڕێدا کە لەبەریدابوو کاتێك پێغەمبەر ﷺ ئەمەی باسکرد، ئینجا خۆی کرد بەناو دوژمندا و ئەوانیش کوشتیان هەر لای پێغەمبەر ﷺ، هەروەها پیاوێکیش لە پشتیوانان دواکەوت لە هاوەڵەکانی خۆی لە بئر معونة، ئەویش بینی باڵندەکان دەسوڕێنەوە بە دەوری کوژرانی هاوەڵەکانی، بە عمرو بن أمیة ـی فەرموو: "بەرەو ڕووی ئەو دوژمنانە دەڕۆم و ئەوانیش دەمکوژن و منیش دواناکەوم لە دیمەن و مەشهەدێك کە هاوەڵانمان تیایدا کوژراون"، ئەویش وایکرد و کوژرا، عمرو بن أمیة گەڕایەوە و ئەمەی باسکرد بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەویش فەرموودەیەکی چاکی لەبارەیەوە گوت،

وە دەگوترێت، بە عەمروی فەرموو: «ئایا تۆش بۆچی بەرەو پێش نەڕۆیشتی بۆ ئەوەی جەنگ بکەیت تاکو دەکوژرایت».

جا ئەگەر کرا بۆ پیاوی تەنها کە بەرەو ڕووی کۆمەڵێك پێشڕەوی بکات، ئەوە بابەتی زاڵ لای ئەو و ئەوانەی کە دەیبینن ئەوەیە کە کۆمەڵەکە دەیکوژن لای پێغەمبەر ﷺ، بە شێوەیەك دەیبینی کە ئەو خۆی ئەمان و سەلامەت بوونی خۆی وا نەدەبینی، ئەمەش زیاترە لەنێو تەنها بوونی پیاوێك یان چەند پیاوێك بەبێ مۆڵەتی پێشەوا».

وەڵامدانەوەی گومانی شەشەم.

گومانەکە: ئەوەیە کە کردەوە شەهادەتخوازییەکان جار جارە کوشتنی خەڵکی بێتاوان بە ئامانج دەگرێت لە ئافرەت و منداڵ و کەسانی بە تەمەن.

وەڵام:

یەکەم: دەبێ بزانرێ کە ئەوەی دینە پاکەکەمان هێناویەتی ئەوەیە کە نابێ ئەوانە بە بکوژرێن بە سەربەخۆییش نابێ بە ئەنقەست بکوژرێن، تەنها ئەوانە نەبن کە ڕاو ڕاوێژو بەشداریان لە جەنگ هەبێت تەنانەت ئەگەر بەساڵاچووش بێت یاخود ئافرەتیش بێت، چونکە لە فەرموودەی سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص ﵁ هاتووە فەرموویەتی: «پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد بە کوشتنی چوار پیاو و دوو ئافرەت..».

ئەو دوو ئافرەتەش کەنیزەکی عبد الله بن خطل بوون، گۆرانی و شیعریان دەگوتەوە بە جنێودان بە پێغەمبەر ﷺ، هەروەها ابن حبیب باسی کردووە کە

فەرمانی کردووە بە کوشتنی هند ـی کچی عوتبە، هەروەها فرتنة و سارة جا ئەوان هەردووکیان کوژران و هند ـیش موسڵمان بوو، هەروەها ابن إسحاق باسی کردووە کە سارة... پێغەمبەر ﷺ پارێزراوی کرد و ئەمانی پێدا دوای ئەوەی داوای پارێزراوی و سەلامتی بۆ کرا، ئەویش مایەوە تا ئەوکاتەی پیاوێك بە ئەسپەکەی بەسەری کەوت لە سەردەمی عومەری کوڕی خەطاب لە ئەبطەح و کوشتی...

ئەمە دەرحەق بەو ئافرەتەی کە گۆرانی دەگوتەوە بە جنێودان بە پێغەمبەر ﷺ ئەوی چی دەربارەی ئەو ئافرەتەی کە بەشداری بکات لە دەنگدان بۆ ئیقرار و کردن و ڕازی بوون بە کۆمەڵکوژ کردنی موسڵمانان، وە هەستابێت بە هێنانە ناوەوەی پیسی و بەدڕەوشتی بۆ ناو ئیسلام و موسڵمانان، هەروەها نەفسی خۆی تەرخان بکات لەپێناو ئەمەدا، هەروەها بەشێکی ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبووبێت لە تێکدان و خراپکردنی موسڵمانان و گێڕانەوەیان لە دینەکەیان..؟!

بۆیەش ابن حزم لە کتێبی المحلی لێدوان لەسەر ئەم فەرموودەیە دەدات: «لە ڕۆژی قورەیظە خەڵکەکە هێنران بۆ لای پێغەمبەر ﷺ، ئەوکات هەرکەسێك کە پێگەیشتوو بوایە کوژرا» ابن حزم دەڵێت: «ئەمەش گشتگیرییەکە لە پێغەمبەرەوە ﷺ، هیچ یەکێکی لەوان پێش نەخست، نە خزمەتکار و نە بازرگان و نە جوتیار و نە پیرێکی بە تەمەن، کە ئەمەش ئیجماع و کۆڕایەکی ڕاست و دروستە هاتووە لێیەوە».

هەروەها ابن القیم ﷺ لە زاد المعاد فەرموویەتی: «لە هیدایەت و ڕێنمونیەکەشی ئەوە بوو ئەگەر هاتوو پەیمان و سوڵحی لەگەڵ قەومێك ببەستایە، ئینجا هەندێکیان

ئەو پەیمان و سوڵحەیان هەڵوەشاندبایەوە و بەشەکەی تریشیان پێی ڕازی بوونایە، ئەوە هێرشی دەکردە سەر هەموویان، هەموویانیشی بە هەڵوەشێنەرەوە حیساب دەکرد، هەروەك چۆن ئەمەی کرد بە قورەیظە و نەضیر و بەنی قەینوقاع، وە هەروەك ئەمەی بەرامبەر خەڵکی مەککە کرد، ئەمە بریتیە لە سوننەتەکەی بەرامبەر ئەهلی عەهد و پەیمان».

دووەم: ئەو شتەی کە تەواوی ئەهلی عیلم و زانست کۆکن لەسەری بریتیە لە جائیز بوونی کوشتنی ژن و منداڵ و بە تەمەنەکان ئەگەر هاتوو جودا نەکرێنەوە بە شێوەیەك کە زەحمەت بێت جیاکردنەوەیان لە غەیری خۆیان، بە تایبەت ئەگەر هاتوو موجاهیدان بیانەوێت بەسەر دوژمن دابدەن لەنێو ماڵەکانیان بە شەو یاخود غەیری ئەو کاتەش، بوخاری بابێکی داناوە فەرموویەتی: باب «خەڵکی ئەو خاکە بە شەو لەنێو ماڵەکانیان هێرشیان دەکرێتە سەر لە ئەنجامدا منداڵ و خێزانەکان بەردەکەون»، هەروەها ئیمام موسلیم فەرموویەتی: باب «جائیز بوونی کوشتنی ژن و منداڵەکان بەبێ مەبەست لەکاتی هێرش بردن بە شەو بۆ سەر ماڵەکانیان».

هەروەها لە ابن عباس هاتووە ڕیوایەتی کردووە لە الصعب بن جثامة ﵄ فەرموویەتی: «گوتم: ئەی نێردراوی الله ئێمە لەکاتی هێرش بردن بە شەو بۆ سەر ماڵەکانیان لە خێزانی موشریکانیش دەدەین، فەرمووی: «ئەوان لەوانن» وە لە ڕیوایەتێکی تر کە پێغەمبەر ﷺ پێی وترا: ئەگەر هاتوو کاروانێك لە ئەسپەکان بە شەو هێرش بکەن و لە منداڵانی موشریکان بدەن فەرمووی: «ئەوان لە باوکی خۆیانن».

هەروەها لای ئەحمەد و غەیری ئەویش هاتووە لە چیرۆکی حودەیبیە کاتێك پێغەمبەر ﷺ بەرپەرچی درایەوە لەوەی بڕواتە کەعبە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «ڕاوێژتان پێ دەکەم(پێم بڵێن) ئایا ڕاتان وایە کە بدەین بەسەر خێزانەکانی ئەوانەی کە یارمەتیان داون و پشتیوانیان کردوون و بۆ ئەوەی لێیان بدەین، ئەگەر هاتوو دابنیشن ئەوە دوای کوژرانی خێزانەکانیان بە دڵتەنگی دادەنیشن، وە ئەگەر ڕزگار بوون ئەوە دەبێتە کۆمەڵە ملێك کە الله دەیانبڕێت، یاخود وای دەبینن ئێمە پێشکەوین بەرەو کەعبە هەرکەسێك بەرپەرچمان بداتەوە لەگەڵی بجەنگین؟» أبو بكر ﷺ هەڵسایەوە فەرمووی: "ئەی نێردراوی الله ئێمە بۆ جەنگی هیچ کەسێك نەهاتووین، بەڵام هەرکەسێك ببێتە بەربەست لەنێوان ئێمە و کەعبە ئەوە لەگەڵی دەجەنگین"، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: «کەوایە بڕۆن»، حاشای نێردراوی الله ـش ﷺ کە ڕاوێاً بە هاوەڵانی بکات لە شتێك کە الله حەڕامی کردبێت لەسەری، بەڵکو ڕاوێژیان پێ ناکات تەنها لە شتانێك نەبێت کە الله حەڵاڵی کردووە بۆی.

هەروەها ابن قدامة لە المغني فەرموویەتی: «ئەگەر بوترێت پێغەمبەر ﷺ نەهی کردووە لە کوشتنی ژن و منداڵەکان. دەڵێین: ئەمە دەخرێتە سەر کوشتنیان بە ئەنقەست. أحمد فەرموویەتی: "ئەما ئەگەر هاتوو بە ئەنقەست بیانکوژێت، ئەوە نەخێر". فەرمووی: وە فەرموودەی الصعب بن جثامة دوای ئەوەی نەهی کرد لە کوشتنی ئافرەتان؛ چونکە نەهی کردنەکەی لە کوشتنی ئافرەتان ئەو کاتە بوو کە ناردی بۆ ابن أبي الحقيق. وە لەسەر ئەوەی کە کۆکردنەوە لەنێوانیاندا شتێکە

دەتوانرێت بکرێت-مەحاڵ نیە-، نەهی کردنەکە دەخرێتە سەر مەبەست، حەڵاڵ بوونیش لە غەیری ئەوەدایە». ا.هـ.

ئەوەی کە بۆمان ئاسان بوو ئەوە بوو لە وەڵامدانەوەی گومانەکان کە ڕەچاوکراو و جێگەی سەرنج بن، لەبەر ئەوەی لەلای بەشێك لە ئەهلی عیلم و زانستەوە هاتوون، ئەما گومانەکانی تر جگە لەمانە ئەوە شایەنی ئەوە نین کە لاپەڕەکانیان پی ڕەش بکرێت و قسەی زۆری لەسەر بکرێت، ئەمەی پێشووش بەرچاو ڕوونی تێدایە بۆ کەسێك کە داوای حەق بکات و لەسەری بوەستێت، وبالله التوفیق.

گوتەی کۆتایی

ئەمە بریتی بوو لە ئاسانکراوی لێکۆڵینەوە لە مەسەلەی کردەوە شەهادەت خوازییەکان، کە لەناکاو و تازەیە لە سەردەمی ئێمەدا، لەمیانەی لێکۆڵینەوەکەش بۆمان ڕوون بوویەوە کە ئەم کردەوانە دوو وێنەی ڕاستەقینەیان هەیە: یەکێکیان حوکمەکەی وەرگرتووە لای پێشینان و زۆرینەی ئەهلی عیلم، ئەوی تریشیان ئەو بابەتەیە کە خیلاف و ڕاجیایی دروست بووە لەنێوان خەڵکی سەردەمەکەمان، دوای لێکۆڵینەوەش لە جیاوازی نێوان هەردوو وێنەکە نەبوونی جیاوازی زاڵ و لاسەنگ بوو لامان، وە ڕۆیشتین بەرەو قیاسی ڕوون و ئاشکرا لەنێوان هەردوو مەسەلەکە، لە ئەنجامدا وێنەی دووەم (ئینغیماس بە بۆمبڕێژکردن و تەفخیخ) حوکمی وێنەی یەکەمی وەرگرت (ئینغیماس بە بەیەکداچوون)، ئینجا بەڵگەمان لەسەر هەردوو وێنەکە هێنایەوە بە بەڵگەکانی قورئان و سوننەت، هەروەها بە ئاثارەکانی هاوەڵان، هەروەها بە قیاس و شەرعی پێش خۆمان، دوای ئەوەش وتەکانی ئەهلی عیلم و زانستمان هێنایەوە لەم مەسەلەیە، هەروەها ڕای سەنگەرنشینەکان، ئینجا وەڵامی هەندێك لەو گومانانەمان دایەوە کە بەرپەرچی ئەم کردەوانەی پێ دراوەتەوە.

داواکاری حەقیش لەلای بەڵگە دەوەستێت، وە دڵی پێ خۆش دەبێت، هیچ شتێکی وەکو ڕاو بۆچوومنی ڕازاوەش نایگێڕێتەوە لە ڕازی بوون پێی و قبوڵ کردنی، ئەگەرچی قسە و قسەڵۆکیش لەم بارەیەوە زۆر ببێت، بنچینەیەکیش ئەوەیە: گوتەکانی ئەهلی عیلم و زانست بەڵگەی بۆ دەهێنرێتەوە نەك بەڵگەی پێ بهێنرێتەوە.

گوتراوە کە کردەوەکان گورز ناوەشێنن لە دوژمنانی الله و زیانی پێ ناگەیەنن، ئێمەش لایەنێك لەوەمان باسکرد کە ئەهلی جیهاد و گورز وەشاندن بینیویانەلە کاریگەریەکانی، هەروەها گوتراوە کە لەناوبردنی گیان و توشکردنی بە لەناوچوونی تێدایە، چاوێکیش کە بە ڕوونی دەبینێت شاهێدیان داوە بۆ ئەوەی کە باسمان کرد لە پێکەنینی پەروەردگار بۆ ئەو کەسەی کە ئینغیماس دەکات تا ئەوکاتەی خوێنی دەڕژێت، کە داواکاری شەهادەت بێت، وە گوتراوە کە ئەو ئینغیماسە شەرعییە بەو شێوەیە نیە کە ئێمە لە سەردەمی خۆماندا دەیبینین، ئێمەش بە بەڵگەوە ڕوونمان کردەوە کە ئینغیماس کردنەکە لە خاکی جەنگدا بووە، هەروەك لە چیرۆکی ابن الحمام و چیرۆکی ئەنەسی کوڕی نەضر هاتووە، هەروەها لە خاکێکدا کە سوپاکان تیایدا کۆناکرێنەوە، هەروەك لە چیرۆکی سریەی عاصم بن ثابت هاتووە، هەروەها پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی بە تەنها وەکو سریەیەك دەنارد، هەروەها گوتراوە کە ئەم کردەوانە خراپە و مەفسەدەکانی دەرکەوتوون، دەڵێین: مەفسەدە هەرە گەورەکە ئێستا لە وڵاتی موسڵمانانداية بە زاڵ بوونی مورتەدان بەسەر ئوممەت، هەروەها مامەڵەکردنی بیانی ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژئاوایی بە کەلوپەل و خێر و بێرەکانی، هەروەها یاری کردن بە دین و داوێنی، هەروەها شەڕکردن دژی ئەهلی حەق تیایدا وە سەرکوت کردنی بانگەوازەکەیان، وە کوژاندنەوەی ڕووناکیەکەی، هەروەها قەدەغە کردنی ئەهلی جیهاد لە بەرپەرچ دانەوەی ئەم زوڵم و ستەمەی کە لە وڵاتی موسڵماناندا جێگیر بووە، ئینجا دەگوترێت: کردەوەکان مەفسەدەتن، وا دەخوازێت کە جیهادیش مەفسەدەت بێت، هەروەها ئەوەش دەخوازێت کە بەرهەڵستی هیچ دوژمنێکی نەکەین جا مورتەد بێت یان ئەسڵی بێت، هەروەها وا دەخوازێت کە لاوازی و بێ دەسەڵاتی ئێمە زیاد ببێت و

هێزی دوژمنەکەشمان زیاد ببێت، جا لەوکاتەشدا ئایا چ کاتێک بەردەست دەبێت بۆ ساردکەرەوە و ورە ڕووخێنەکان کە ئاڵایەك بەرز بکەنەوە یان هاوارێك بکەن؟.

جا ئەگەر ئەوان بەو لاوازی و بێ دەسەڵاتییەی تیایدا دەژین بتۆقێن و بترسێن، ئەی دەبێ چۆن بێت بە لاوازیەکی تر لە سەرووی ئەم لاوازییە؟

وە دەشڵێین کە ئەم کردەوانە تاکێکن لە تاکەکانی جیهاد، کە پشتیوانەکانی کەم بوون لە سەردەمی ئێمەدا و ئەهلی ئیسلامیش وازیان لێ هێناوە لەبەر خۆشەویستیان بۆ دونیا و ڕق بوونەوەیان لە مردن، کە لە نامۆیی جیهاد و ئەهلەکەی وە کەمی پشتیوانەکانی، هەروەها لە بەرەو پێش چوون و زەبەلاح بوونی ئامێرە سەربازییە فیرعەونییەکان لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، ئەم کردەوانە دەبنە هۆکار و وەسیلەیەك کە دەستی جیهاد تیایدا زاڵ ببێت و بگاتە ئەهلی کوفر و یاخی بوو، هەروەها تەسکاییەکانیان بۆ فراوان بکات و سەختییەکانیشیان بۆ ئاسان بکات، ناخۆشییەکانیش خۆشی و ئاسانی دێنن بەدوای خۆیاندا.

لە کۆتاییشدا ئەم نووسینە تێکۆشان بووە بەپێی توانا، ئەوەش کە لەم پەڕاوانەدا دەرمخستووە و دامناوە بریتیە لە هەوڵێك بە قەدەر پێکران، کە سەرنجدانی مەسەلەکان و بەڵگەکانی پێویست بوو، دڵەکانی ئێمەش فراوان دەبن بۆ حەق ئەو حەقەش ئامانجی ئەو کەسەیە کە ڕوو و ڕوخساری تەسلیم بووبێت بە الله لە هەمان کاتدا چاکەکاریش بێت، جا ئەوەی حەق بووە کە نووسیومە ئەوە تەنها لەلایەن الله بووە، هەر هەڵەیەکیشی تێدابێت ئەوە لە نەفسی من و لە شەیتانەوە بووە.

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين

وصلى الله وسلم على النبي الأمي

وعلى آله وصحبه وسلم

***

قسەکانی شێخ تەواو بوون (رحمه الله)

ناوەڕۆك

بابەت	لاپەڕە

تم بحمد الله

الدّولة الإسلاميّة

خلافةٌ على مِنهاجِ النُّبوَّة

چاپی دووەم

شەعبان

١٤٣٧ هـ

وصية استشهادي

أمي الحنونة: ادعي لي بأن يتقبلني الله....

مثلي الأعلى أبي: اصبر واحتسب،....

زوجتي الحبيبة: الملتقى الجنة،....

ولدي الغالي: دينُ الله أغلى من كل شيءٍ،....

رسالتي للمسلمين: عليكم بالجهاد والاستشهاد،....

رسـالتي للصليبيـين واليهـود: موعدنـا دابق يـا أحفاد القردة والخنازير،....

رسـالتي للروافض والنصيرية والمرتدين: والله لأقطّعنَّ أوصالكم إرباً إربا،....

رسـالتي للمنافقـين وعلماء السـلاطين: أنا خصمكم يوم العرض على الله،....

رسـالتي الأخيرة لأمة الإسـلام العظيمة: أبشري أمتي، فالنصر قريب،....

مكتبة الهمّة / الطبعة الثانية
شعبـان ١٤٣٧هـ